TC
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ
YÜKSEK LİSANS

TİOS ANTİK KENTİ SAVUNMA MİMARİSİ

Gürcan LAÇİN

TEZ DANIŞMANI
Dr. Ögr. Üyesi. Fuat YILMAZ

Edirne
2020

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

..Arkeoloji..... ANABİLİM DALI

..Arkeoloji.....PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

...Gürcan Lecin tarafından hazırlanan

.....Tias Antik Kenti Savunma Mimarisi.....

Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca ..24.01.2020. günü saat ..10.00..... 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin * ..Kabul Edilmesine..... ~~OYBİRLİĞİ~~/OYÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Fuat Yılmaz	Başarılı	
Doç. Dr. Şahin YILDIRIM	Başarılı	
Dr. Öğr. Ergün KARACA	Reddine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

Başlık: Tios Antik Kenti Savunma Mimarisi

Yazar: Gürcan LAÇİN

ÖZET

Karadeniz'in önemli antik kentlerinden olan Tios Antik Kenti, Paphlogania ve Bithynia'yı birbirinden ayıran önemli bir kıyı kentidir. Zonguldak İli'nin Çaycuma ilçesi'nin Filyos Beldesinde, Tios Antik Kentinin Akropol ve Aşağı Şehirinde yer alan sur kalıntıları çalışmamın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışamanın amacı Antik Dönemde Billaios Nehrinin de etkisiyle önemli bir ticari nokta olan kent, birçok defa istilaya uğramıştır. Bu sebeple savunma mimarisi açısından önemli izler taşımaktadır. Savunma mimarisi ile alakalı bölgede ünik ve az çalışma olması sebebiyle tercih edilmiş olup, bölge için önemli bir antik kent olan Tios Antik Kenti tabanlı bir çalışma yürütülmüştür. 3.70 hektarlık bir alanı çevrelediği belirginleşen sur duvarı, Hellenistik Dönemden, Geç Bizans Dönemine kadar kenti çevrelemiş ve bu döneme ait kalıntılar tespit edilmiştir.

2015-2018 yılları arasında sur duvarı ve çevresinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları ve alınan numuneler üzerinde Petrografik inceleme, SEM/EDX, XRF analizleri yapılarak sur duvarının geçirdiği evreler ortaya konulmuştur. İlk evre olarak tespit edilen sur duvarı Helenistik döneme tarihlendirilmektedir. Kazı çalışmaları neticesinde bu döneme ait arkeolojik materyalde tespit edilmiştir. İkinci evre ise M.S. III. yüzyıla tarihlendirlen Got akınlarıyla birlikte oluşturulan tahkimat duvarıdır. Üçüncü evre 12-14. yüzyıla tarihlendirlen Bizans İmparatorluk çağıdır. Son evre Ceneviz dönemine ait olmakla ile beraber ek yapılar ilave edilmiştir.

Tios antik kentini çevreleyen sur duvarı, 61.17 hektarlık bir alanı kapsayarak sur duvarının içine aldığı alanın geçirdiği evreleri, onarımları, eklentileri ortaya konulmuştur. Sur duvarının eksik olduğu noktalar ve muhtemel güzergâhları verilmiştir. Çeşitli dönemlerde kullanım gören sur duvarının günümüzde var olan erken dönemden geç döneme nerelerde savunmaya ihtiyaç duydukları açıklanarak, konum ve lokalizasyonu belirtilmiştir. Eski fotoğraflar, planlar ve analizler neticesinde sur duvarındaki doğal ve beşeri faktörlerden oluşan tahribatlara değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bithynia, Tios, Kale, Sur Duvarı, Tahkimat Duvarı

Title: Tios Antique City Defense Architecture

Author: Gürcan LAÇİN

ABSTRACT

The ancient city of Tios, which is one of the most important cities of the Black Sea, is an important coastal city separatingPaphlagonia and Bithynia. The ruins of the walls in the Acropolis and Lower City of the Ancient City of Tios in Filyos District of Çaycuma County of Zonguldak province are the subject of my work.

The purpose of the present study was to investigate theevents relating the invasion of the city many times in antiquity as an important commercial point because of the influence of the Billaios River. For this reason, it has important traces in terms of defense architecture. It was preferred because there are few studies conducted about the region related to the defense architecture; and for this reason, the present study that was based on the ancient city of Tios, which is an important ancient city for the region, was conducted. The walls, which are apparentto surround an area of 3.70 hectares, surrounded the city from the Hellenistic period to the Late Byzantine period; and the remains of this period were identified in this context.

Petrographic examination, SEM/EDX, XRF analyses were made on the excavations in and around the walls between 2015 and 2018; and the stages of the wall were determined. The walls, which were identified as the first stage, dated to the Hellenistic period. As a result of the excavations, some archaeological materialswere also identified belonging to this period. The second stage was the reinforcement walls dated as back as the Goth raids in the 3rd Century A.D. The 3rd stage was the Byzantine Imperial Era dating back to the 12-14th Centuries. Although the last stage belongs to the Genoese period, additional structures were added.

The walls surrounding the ancient city of Tios, the stages of the wallsin an area of 61.17 hectares, the repairs and additionswere determined in the present study. The areas where the walls were missing, and possible destinationswere also given. The position and localization of the walls, which were used in various periods, were explained together with the areas where they needed to defend from the early period to the late period. The destructionson the walls consisting of natural and human factors were also mentioned as a result of the examining the old photographs, plans and analyses.

Keywords: Bithynia, Tios, Castle, Walls, Fortification Walls

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Tios Antik Kenti, savunma sisteminin Helenistik dönemden Ceneviz dönemine kadar geçirdiği evreler, var olan ve kazılarla ortaya çıkartılan sur duvarının arkeolojik malzeme ile birlikte değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada ayrıca elde edilen bilgive belgeler, görsel malzeme, çizim, analizlerle desteklenmiştir.

Tez konumun oluşmasında, yöntem ve plan konusunda bana yardımcı olan, her türlü desteği koşulsuz olarak sağlayan değerli hocam Doktor Öğretim Üyesi Fuat Yılmaz'a teşekkürlerimi sunarım.

2012 ve 2018 açılan sondajlarda Tios kazı arşivini bana açan kazı alanında çalışmalara bizzat katılmamı sağlayan, önemli görülen noktalara sondaj açmam için gerekli izinleri veren, bilgi, destek ve tecrübesini benden esirgemeyen, değerli hocam Doç. Dr. Şahin Yıldırım'a şahsıma sağladığı olanak ve katkılarından ötürü teşekkürü bir borç bilirim.

Kazı alanından, Karadeniz Ereğlisi'e giden envanterlik eserleri müzede inceleme yapmama izin veren analizler için Topkapı Sarayı Merkez Laborotuarına üst yazı ile numuneleri gönderen Karadeniz Ereğli Müzesi Müdürü sayın Ahmet Mercan'a Karadeniz Ereğli Müzesi'nde görev yapan Uzman Arkeolog Ünver Göçen'e Sanat Tarihçisi Onur Arslan'a mimari çizimler konusunda bana yardımcı olan mimar Kumru Ön'e seramik çizimlerimi yapan Duygu Bölük ve Aycan Tutçalı'ya tezimi okuma zahmetini gösteren Sanat Tarihçisi Ali Kıpramaz'a, Edebiyat Öğretmeni Bilal Öztürk'e, Filiz Laçin'e teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca tez çalışmamda maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen bana sabır ve güç veren aileme burada ismini anamadığım tezimde katkısı olan herkese sonsuz teşekkür ederim.

Edirne 2019 Gürcan LAÇİN

İÇİNDEKİLER

I. ÖZET ..... **I**

II. ABSTRACT ..... **II**

III. ÖNSÖZ ..... **III**

IV. İÇİNDEKİLER ..... **IV**

V. LEVHA LİSTESİ ..... **VII**

VI. KISALTMA LİSTESİ ..... **XV**

1. GİRİŞ **1**

2. BİTHYNİA TARİHİ COĞRAFYASI **3**

3. ANTİK KAYNAKLARDA BİTHYNİA **5**

4. BİTHYNİA TARİHÇESİ **11**

5. TİOS ANTİK KENTİ **23**

5.1 Kent Coğrafyası ve Jeopolitik yapısı **23**

5.2 Kentin Adı ve Kökeni 24

5.3 Kentin Tarihçesi 27

5.4 Bilimsel Çalışmalar 34

5.5 Kentte Yer alan Yapılar 41

5.5.1 Roma Dönemi Tapınağı 41

5.5.2 Kilise A 42

5.5.3 Kilise B 43

5.5.4 Teras Duvarı 44

5.5.5 Bizans Dönemi Değirmeni 45

5.5.6 Klasik Dönem Yerleşimi 45

5.5.7 Su Sarnıcı 45

5.5.8 Kent Yolları 46

5.5.9 Tiyatro 46

5.5.10 Büyük Hamam 47

5.5.11 Küçük Hamam 48

5.5.12 Su Kemeri 48

5.5.13 Tonozlu Galeri 48

5.5.14 Bazilika 49

6. TİOS KALE VE SUR DÜZENLEMESİ **50**

6.1 Kenti Çevreleyen Sur Duvarı Çevresinde Yapılan Kazılar (2015-2018) **51**

6.1.1 2015 Yılı Kazı Çalışmaları 51

6.1.2 2016 Yılı Kazı Çalışmaları 53

6.1.3 2017 Yılı Kazı Çalışmaları 54

6.1.4 2018 Yılı Kazı Çalışmaları 56

7. KUZEY SUR DUVARI .....

7.1 I. EVRE **58**
7.1.1 Konum 58
7.1.2 Plan 59
7.1.3 Malzeme ve Teknik 59
7.1.4 Analiz Raporu 61
7.1.5 Ele Geçen Arkeolojik Buluntular Neticesinde Yapının Tarihlendirilmesi 61
7.1.6 Değerlendirme 63
7.2 II. EVRE **64**
7.2.1 Konum 64
7.2.2 Plan 65
7.2.3 Malzeme ve Teknik 65
7.2.4 Analiz Raporu 66
7.2.5 Ele Geçen Arkeolojik Buluntular Neticesinde Yapının Tarihlendirilmesi 67
7.2.6 Değerlendirme 68
7.3 III. EVRE **69**
7.3.1 Konum 69
7.3.2 Plan 69
7.3.3 Malzeme ve Teknik 70
7.3.4 Analiz Raporu 71
7.3.5 Ele Geçen Arkeolojik Buluntular Neticesinde Yapının Tarihlendirilmesi 72
7.3.6 Değerlendirme 76

8. DOĞU SUR DUVARI .....

8.1 I. EVRE **77**
8.1.1 Konum 77
8.1.2 Plan 78
8.1.3 Malzeme ve Teknik 78
8.1.4 Analiz Raporu 79
8.1.5 Ele Geçen Arkeolojik Buluntular Neticesinde Yapının Tarihlendirilmesi 80
8.1.6 Değerlendirme 81
8.2 III. EVRE 82
8.2.1 Konum 82
8.2.2 Plan 82
8.2.3 Malzeme ve Teknik 83
8.2.4 Analiz Raporu 84
8.2.5 Ele Geçen Arkeolojik Buluntular Neticesinde Yapının Tarihlendirilmesi 85
8.2.6 Değerlendirme 87
8.3 IV. EVRE **88**
8.3.1 Konum 88
8.3.2 Plan 88
8.3.3 Malzeme ve Teknik 89
8.3.4 Analiz Raporu 90
8.3.5 Değerlendirme 91

9. GÜNEY SUR DUVARI 93

9.1 III. EVRE **93**

9.1.1 Konum 94

9.1.2 Plan 94

9.1.3 Malzeme ve Teknik 94

9.1.4 Analiz Raporu 95

9.1.5 Değerlendirme 96

10. BATI SUR DUVARI 97

10.1 III. EVRE **97**

10.1.1 Konum 97

10.1.2 Plan 97

10.1.3 Malzeme ve Teknik 98

10.1.4 Analiz Raporu 99

10.1.5 Ele Geçen Arkeolojik Buluntular Neticesinde Yapının Tarihlendirilmesi 100

10.1.6 Değerlendirme 103

11. KENT KAPILARI .....

11.1 Doğu Kapısı **104**

11.2 Güney Kapısı **106**

VII. SONUÇ 107

VIII. KAYNAKÇA 113

IX. LEVHALAR 118

LEVHA LİSTESİ:

Haritalar:

Harita 1 – Paphlagonia ve Bithynia sınırları :
(Karl Spruner Von Merz, *Atlas Antiquus Primary Source Edition*, Gotha Germany, 1865 s.46)

Harita 2 – Paphlagonia ve Bithynia sınırları:
(httpslegacy.lib.utexas.edumapshistoricalhistory_shepherd_1923.html)

Harita 3 - Anabasis, On binlerin Dönüşü:

(http://www.abdullaheksi.com/images/anabasis-onbinlerin-donusu-yolu.jpg)

Harita 4 - Roma Dönemi Bithynia Coğrafyası

(Kamil doğancı, Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S 284) Bithynia Eyaleti Valileri, 2007 s.120)

Harita 5 - Dioclatianus Döneminde Roma İmparatorluğu Sınırları

(Cameron, A. *The Mediterranean World in Late Antiquity AD 395- 600.* USA & Canada: Routledge Press. 1993 s.13)
Harita 6 - Bithynia sınırı

(Kiepert, Heinrich , Atlas antiquus Eski Çağ Tarihinde Oniki Kart, Germany,1980 s.10)

Harita 7 - 1937'de Filyos Yerleşim Planı

(Louis, Robert, Recherches Sur Les Inscriptions Grecques de l'Asie Mineure 1937 s.402)

Çizimler:

Çizim1: Kent Master Plan

(Tios Kazı Arşivi)

Çizim 2: Kilise A yapısı

(Kumru Ön - Gürcan Laçin)

Çizim 3: Helenistik Dönem Kuzey Suru

(Gürcan Laçin)

Çizim 4: Helenistik Dönem Sur Duvarı Cephe Çizimi

(Gürcan Laçin)

Çizim 5: Helenistik Dönem Sur Duvarı Cephe Çizimi 2.Parça

(Gürcan Laçin)

Çizim 6: M.S. III. Yüzyıl Kuzey Suru

(Gürcan Laçin)

Çizim 7: M.S. III. Yüzyıl Cephe Çizim

(Gürcan Laçin)

Çizim 8: Bizans Dönemi Kuzey Suru

(Gürcan Laçin)

Çizim 9: Bizans Dönemi Cephe Çizimi

(Gürcan Laçin)

Çizim 10: Bizans Dönemi Cephe Çizimi İç Görünüm

(Gürcan Laçin)

Çizim 11: Helenistik Dönem Doğu Suru

(Gürcan Laçin)

Çizim 12: Helenistik Dönem Cephe Çizimi

(Gürcan Laçin)

Çizim 13: Bizans Dönemi Doğu Suru

Gürcan Laçin

Çizim 14: Bizans Dönemi Cephe Çizimi

(Gürcan Laçin)

Çizim 15: Ceneviz Dönemi Doğu Suru

(Gürcan Laçin)

Çizim 16: Ceneviz Dönemi Cephe Çizimi

(Gürcan Laçin)

Çizim 17: Ceneviz Dönemi Seyirdim Terası

(Gürcan Laçin)

Çizim 18: Ceneviz Burcu

(Gürcan Laçin)

Çizim 19: Bizans Dönemi Güney Suru

(Gürcan Laçin)

Çizim 20: Bizans Dönemi Cephe Çizimi

(Gürcan Laçin)

Çizim 21: Bizans Dönemi Batı Sur Duvarı

(Gürcan Laçin)

Çizim 22: Bizans Dönemi Almaşık Duvar Cephe Çizimi

(Gürcan Laçin)

Çizim 23: Helenistik Dönem Genel Çizim

(Gürcan Laçin)

Çizim 24: Roma M.S. III.yüzyıl Genel Çizim

(Gürcan Laçin)

Çizim 25: Bizans Dönemi Genel Çizim

(Gürcan Laçin)

Çizim 26: Ceneviz Dönemi Genel Çizim

(Gürcan Laçin)

Resimler:

Resim 1 : Filyos Vadisi Genel Görünüm

(Gürcan Laçin)

Resim 2: Akropol, Aşağı Kent ve Nekropol Genel Görünüm

(Gürcan Laçin)

Resim 3: Roma Dönemi Tapınağı

(Tios Kazı Arşivi)

Resim 4: Kilise A Genel Görünüm

(Gürcan Laçin)

Resim 5: Kilise B Genel Görünüm

(Gürcan Laçin)

Resim 6 : Temenos Duvarı Güzey Batı

(Kazı Arşivi)

Resim 7: Bizans Dönemi Değirmeni

(Gürcan Laçin)

Resim 8: Bizans Dönemi Su Sarnıcı

(Mert Burgucu)

Resim 9 : Tiyatro Kuzey Batı

(Tios Kazı Arşivi)

Resim 10 : Büyük Hamam

(Tios Kazı Arşivi)

Resim 11 : Su Kemeri (Aquaduct)

(Tios Kazı Arşivi)

Resim 12 : Bazilika Batıdan Görünüm

(Gürcan Laçin)

Resim 13 : 5/24-23 Açmasına Ait Fotoğraf

(Tios Kazı Arşivi)

Resim 14 : Kuzey Sur Duvarı Doğal Faktörlerin Etkisi

(Gürcan Laçin)

Resim 15 : Geç Dönem Kuzey Sur Duvarı

(Gürcan Laçin)

Resim 16 : Sur Duvarı Güneyin deki Ocak

(Gürcan Laçin)

Resim 17: Kuzey Sur Duvarı ve Doğu Sur Duvarı Bağlantı Noktası

(Gürcan Laçin)

Resim 18 : Helenistik Dönem Tabanı

(Tios Kazı Arşivi)

Resim 19 : Açmaların Genel Görünümü

(Tios Kazı Arşivi)

Resim 20 : Seramik Ocağı

(Gürcan Laçin)

Resim 21 : 5/24-14 Açması

(Gürcan Laçin)

Resim 22 : Kuzey Sur Duvarı Helenistik Dönem Duvar Örgüsü

(Gürcan Laçin)

Resim 23 : Kuzey Sur Duvarı Helenistik Dönem Duvar Örgüsü 2.Parçası

(Gürcan Laçin)

Resim 24 : Sonadaj 1 Helenistik Sikke (Pontus)

(Tios Kazı Arşivi)

Resim 25 : Sondaj 1 Helenistik Sikke (Bithynia)

(Tios Kazı Arşivi)

Resim 26 : Heraklia Pontika (Dionysos Sikkesi)

(Tios Kazı Arşivi)

Resim 27 : Tyran Dionysos Sikkesi

(Tios Kazı Arşivi)

Resim 28 : Helenistik Dönem Seramik Parçası

(Gürcan Laçin)

Resim 29 : Helenistik Dönem Seramik Parçası

(Gürcan Laçin)

Resim 30 : Kuzey Sur Duvarı (M.S. III. yüzyıl) Genel Görünüm

(Gürcan Laçin)

Resim 31 : Kuzey Sur Duvarı (M.S. III. yüzyıl)

(Gürcan Laçin)

Resim 32 : Marcus Aurelius Claudios Augusturs Gothicus Sikkesi

(Gürcan Laçin)

Resim 33 : Kuzey Sur Duvarı Bizans Dönemi Genel Görünüm

(Gürcan Laçin)

Resim 34 : Kuzey Sur Duvarı Bizans Duvarı Doğu Noktası

(Gürcan Laçin)

Resim 35 : Kuzey Sur Duvarı Bizans Batı Noktası

(Gürcan Laçin)

Resim 36 : I. Alexius, Comnenus (1092–1118) Sikkesi

(Gürcan Laçin)

Resim 37 : I. Manuel Comnenus (1143–1180) Sikkesi

(Gürcan Laçin)

Resim 38 : Bizans Dönemi Bronz Kefen Düğmesi

(Gürcan Laçin)

Resim 39 : Bizans Dönemi Bronz Kefen Düğmesi

(Gürcan Laçin)

Resim 40 : Bizans Dönemi Kurşun Mühür

(Gürcan Laçin)

Resim 41 : Bizans Dönemi Seramik Parçası
(Gürcan Laçin)

Resim 42 : Bizans Dönemi Seramik Parçası
(Gürcan Laçin)

Resim 43 : Helenistik Dönem Doğu Sur Duvarı
(Gürcan Laçin)

Resim 44 : Helenistik Dönem Doğu Sur Duvarı Cepheden Görünüm
(Gürcan Laçin)

Resim 45 : Dionysios (1092–1118) Sikkesi
(Gürcan Laçin)

Resim 46 : Helenistik Dönem Seramik Parçası
(Gürcan Laçin)

Resim 47: Doğu Sur Duvarı Bizans Dönemi Genel Görünüm
(Gürcan Laçin)

Resim 48: Bizans Dönemi Doğu Sur Duvarı Cepheden Görünüm
(Gürcan Laçin)

Resim 49: Kenet Zıvana Delikleri
(Gürcan Laçin)

Resim 50: Nikephoros II. Phokas (M.S 963–968)Sikkesi

(Gürcan Laçin)

Resim 51: I. Alexius, Comnenus (M.S 1092–1118) Sikkesi
(Gürcan Laçin)

Resim 52: Bizans Dönemi Seramik Parçası
(Gürcan Laçin)

Resim 53: Bizans Dönemi Seramik Parçası
(Gürcan Laçin)

Resim 54: Ceneviz Dönemi Doğu Sur Duvarı
(Gürcan Laçin)

Resim 55: Ceneviz Burcu
(Gürcan Laçin)

Resim 56 : Ceneviz Sur Duvarında Açılan Mazgal Deliği
(Gürcan Laçin)

Resim 57: Doğu Sur Duvarında Kullanılan Devşirme Bloklar (Tiyatro Cavea)
(Gürcan Laçin)

Resim 58: Bizans Dönemi Güney Sur Duvarı
(İngiliz Subayı Allfred Lips)

Resim 59: Güney Sur Duvarı Bastion'lar
(İngiliz Subayı Allfred Lips)

Resim 60: Güney Sur Duvarı Kalıntısı
(Gürcan Laçin)

Resim 61: Bizans Dönemi Batı Sur Duvarı
(Gürcan Laçin)

Resim 62: Bizans Dönemi Batı Sur Duvarı Güneyden Görünüş
(Gürcan Laçin)

Resim 63: Bizans Dönemi Batı Sur Duvarı Moloz Bloklarla Oluşturulan Duvar
(Gürcan Laçin)

Resim 64: Bizans Dönemi Batı Sur Duvarı Almaşık Duvar
(Gürcan Laçin)

Resim 65: I. Alexius Comnenos (M.S 1092-1118) Sikkesi
(Gürcan Laçin)

Resim 66: I. Justinian (M.S 527-565) Sikkesi
(Gürcan Laçin)

Resim 67: Bizans Dönemi Seramik Parçası
(Gürcan Laçin)

Resim 68: Doğu Kapısı Genel Görünüm
(Gürcan Laçin)

Resim 69: Kapıda Kullanılan Devşirme Bloklar
(Gürcan Laçin)

Resim 70: 1966 Kapı Girişi Restorasyon Öncesi
(Nejdet Sakaoğlu)

KISALTMALAR:

a.g.e., Adı Geçen Eser
çev. Çeviren
ed. Editör
m. Metre
cm. Santimetre
gr. Gram
km. Kilometre
Haz. Hazırlayan
M.Ö. Milattan Önce
M.S. Milattan Sonra
s. Sayfa
v.s ve saire
vb. ve benzeri

1. GİRİŞ

Tios antik kenti, geniş bir sur yapısı içerisinde günümüze kadar varlığını korumuştur. Yaklaşık olarak 61.17 hektarlık bir alanı çevreleyen sur duvarı, Helenistik Dönemde farklı geç dönemde farklı ölçülerde kullanılmıştır. Gelişmiş bir sur yapısına sahip olan kentte, detaylı bir çalışma olmamıştır. Son 4 yıldaki kazı çalışmalarıyla beraber, arkeolojik veriler ışığında sur duvarının geçirdiği evreleri, var olan sur parçalarıyla olası güzargâhlarını belirtmek amaçlanmaktadır. Zira sur aksının genel bir planı çıkarılmamış olup var olan sur parçalarından özelden genele giden bir çalışma gerçekleşmiştir.

Karadeniz Bölgesinde birçok kale olmasına rağmen bir bütün olarak ele alınan, kazılarla desteklenen herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeptendir ki çalışma Karadeniz arkeolojisi adına önemli bir yer tutmaktadır.

Türkiye Karadenizinde özellikle Bithynia Bölgesinde modern yerleşimin antik kentlere verdiği tahribattan ötürü, Tios kenti önem teşkil etmektedir. Zira Tios antik kentinde 61 hektarlık bir sit alanı söz konusudur. Karadeniz'de modern kentin zarar vermediği tek antik kent konumundadır. Bu sebeple bölge ve kentin savunma anlayışı hakkında önemli bilgiler sunacağı gibi geçirdiği evreler net olarak ortaya konulacaktır.

Farklı dönemlerde kullanım gören sur duvarının mimari açıdan, konum, malzeme, teknik, plan ve Petrografik inceleme, SEM/EDX, XRF analizleri bağlamında ele alınması çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Çalışmalar neticesinde oluşturulacak bir plan ve stratigrafi sayesinde kentte bulunan halkın korunması için, nasıl bir savunma mimarisine sahip olduğu ve hangi dönemlerde ne çeşit onarımlar yapıldığı ortaya konulacaktır.

Çalışma, dört aşama da kademeli olarak ilerlemiş olup, bunlar başlıca arazi çalışması, arazide elde edilen bilgilerin işlenmesi dijital ortama aktarılması, gerekli çizim ve analizlerin yapılması, kütüphane taramasıdır.

2015 yılında başlayan sur duvarı ve yapı tespitine yönelik jeofizik, jeoradar çalışmalarının ardından belirli noktalarda sur duvarlarının geçirdiği evreleri görmek için, alanda kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kazı alanı haritacılar tarafından karelere bölünerek sistemli bir çalışma yapılmıştır. Arazi çalışmalarından elde edilen bilgiler arkeologlar ve mimarlar tarafından bir data oluşturularak kayıt altına alınmıştır.

Mimari anlamda tespit edilen sur duvarları, GPS ile kordinantları alınarak Autocad çizimi üzerine yerleştirilmiştir. Bu şekilde master plan üzerine aplikasyonu yapılarak genel bir çerçeve oluşturulmuştur. Ayrıca 4 yıl boyunca elde edilen küçük arkeolojik eserler el çizimleri ile belgelenmiştir. Bu işlem yapılırken seramik buluntular için katalog taraması yapılarak hamur rengi, pişme ölçüsü dikkate alınarak tarihlendirme yapılmıştır.

Kentin sur duvarlarından alınan harç numuneleri, Topkapı Sarayı Merkez Laboratuarına gönderilerek incelenmesi için yaklaşık olarak 15 gün beklenilmiştir. Karadeniz Ereğli Müzesi tarafından üst yazıyla gönderilen 23 numunenin 20 tanesi değerlendirilmek üzere kabul edilmiş, ölçüm ve tespitleri yapılmıştır. Petrografik inceleme, SEM/EDX, XRF analizleri ve basınç dayanımları ölçülerek numunler ayrıştırılarak farklı özeliklerine göre tarihsel evreleri ortaya konmuştur. Bu uygulamalardan petrografik uygulama çift mercekli mikroskop ile yapılarak sertlik ve yumuşaklıklarına göre, atmosferik koşullarda mazur kaldığı olaylarla birbirlerine kaynaşma olayları ölçülmektedir. SEM/EDX analizi ise taramalı elektron mikroskobu ile agrega oranları ölçülmüş ve basınç dayınımına bakılarak tarihleme konusunda bilgiler sunmaktadır. XFR analazinde ise X-Işını Florasan değerlendirmesi neticesinde element taraması yapılarak, 0,2 oranında dalga atılarak metaryal tespiti yapılmıştır. Ayrıca her bölüm için sunulan analiz tablolarında orozite, Komposite değerleride tespit edilmiştir. Porozite agrega oranlarının harç içindeki hava kabarcıklarına oranıdır. Komposite ise bunun tam tersi bir uyugulama olup hava kabarcıklarının materyale oranıdır.

Çalışmaların ilerlemesiyle beraber elde edilen verilerin değerlendirmesi kütüphane çalışmasıyla beraber yürütülmüştür. Antik Dönem savunma mimarisi, kent oluşumunda savunma duvarının yapımı, şehircilik ve kent savunması gibi tez konusuyla ilgili yayınlar gözden geçirilmiştir. Aynı zamanda bölgede kent ve kent savunmasıyla alakalı seyyahların yaptığı geziler sonucunda değindikleri anekdotlar yorumlanarak sunulmuştur. Ayrıca kazı çalışmaları sonucunda elde edilen sikke ve seramikler için katalog taraması yapılmıştır.

2. BİTHYNİA TARİHİ COĞRAFYASI

Bithynia Bölgesi coğrafi açıdan İstanbul'un Anadolu yakasını kapsayarak Karadeniz ve İzmit Körfezi arasında kalan Zonguldak ilinin batı yarısını, Bilecik ve Bursa illeri'nin kuzey kesimlerini çevrelemektedir. Bölgenin doğu sınırını, Filyos (Billaios) Nehri belirleyerek bölgeyi Paphlagonia sınırından ayırmaktadır. M.Ö. 1000'de çeşitli sebeplerden ötürü bulundukları yerden ayrılan Trak kavimleri, Küçük Asya'nın kuzeybatı köşesine boğazları kullanarak gelen kavimlerinden olan Traklar, Bithynia medeniyetini oluşturarak bölgeye adını vermişlerdir (Harita 1).[1]

Bithynia bölgesi, Karadeniz'in batı kıyısında yer alan önemli noktalardan biridir. Geçirdiği jeolojik evreler neticesinde şekillenen Bithynia bölgesi, 1990'lı yıllarda Karadeniz'de yapılan bilimsel araştırmalar neticesinde Karadeniz yani Bithynia, Paphlagonia, Pontus'un son buzul çağında bir göl (İç Deniz)[2] olduğuna değinilmiş olup, [3] buzulların erimesiyle birlikte 100 metre kadar yükselen su seviyesi neticesinde Akdeniz ile birleşmiş ve Marmara denizini meydana getirmiştir.[4]

Bölgeye gelip yerleşen Miletos kökenli topluluklar burayı etkilemiş yerel halkı asimile ederek bölgeye hâkim olmuştur. Bölgedeki birçok kent bu etki altında, kendi yapılarından farklılaşarak kendi öz benliklerini yitirmişlerdir. Bölge'nin doğusundaki kent olan Tios, Billaios Nehrinin kıyısında delta ağzına kurulmuş antik kaynaklarda Τίειον, Τίον, Τήϊον, Tios, Tium, Tieium kenti olarak isimlendirilmiştir.[5] Tios antik kentinin tarihsel serüveni M.Ö.7. yüzyıla başlayıp 18. yüzyıla kadar sürmektedir.

Bithynia bölgesinin kıyı kesimlerinde Akdeniz iklimi görülürken iç kısımlara doğru karasal bir etki söz konusudur. Bölgede orman, bitki örtüsü kuzey ve kuzeydoğu ya kadar yayılım gösterir. Marmara ve Orta Karadeniz arasında geçiş bölgesi olması sebebiyle flora ve faunasında çeşitlilik göstermektedir. Bölge arazi ve coğrafya anlamda Paphlagonia'dan daha düz bir topoğrafya'ya sahiptir. Bölgenin en önemli yükseltilerinden biri, kutsal bir misyon da yüklenen Uludağ, antik kaynaklardaki adıyla Olympos'tur. Olympos birçok hikâyeye ve

---

[1] Bülent Öztürk, "İnanışlar" *I. İnsan, Kimlik, Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu*, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, No:11, Zonguldak, 16-18 Ekim 2014, s.87

[2] İsmail Karababa, "Karadeniz'de Metan Gazı Araştırması" *MTA. Dergisi*, Maden Tetkik ve Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1964, s. 5- 15.

[3] Murat Arslan, *Roma'nın Büyük Düşmanı Mithridates VI. Eupator*, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 1 – 2.

[4]Murray-Wallance, Colin, Woodroffe, Colin, "Quentary Sea- Level Changes" *A Global Perspective*, Cambridge University, London 2014, s. 6-7

[5]Gocha Tsetskhladze, "An Inventory of Archaic and Classical Poleis" *Tieion*, 2004, s. 963 - 964

efsaneye konu olduğu gibi bölge için bir önemli bir lokasyondur. Bölgenin bir başka dikkat çekici engebesi ise kuzeyde Astakos (İzmit) Körfezi, güneyde Kios (Gemlik) antik kentine doğru uzanan Argannthonios (Samanlı) dağlarıdır.[6]

Yükseltinin fazla olmasına rağmen iç kısımlarda verimli ovalar mevcut olup tarıma elverişli alanlar bulunmaktadır. Tarımın kıyı kesimlerde yoğun olması kentleşmenin bu noktalarda lokasyonuna olanak sağlamıştır. Tarımın yanısıra özellikle iklimden dolayı ormancılık ve balıkçılık faliyetleride bölge için ticari bir önem arzetmiştir. İç kısımlarda yetiştirilen bir çok ticari ürün, arazinin olumsuz oluşundan ötürü karayolu yerine nehir ticaretini ve taşımacılığını doğurmuştur.[7] İç kesimlerdeki bir çok antik kent, ürünlerini nehirler aracığıyla denize yakın ana limanlara kadırgalarla taşır ve buradan piyasaya sürmüştür. Bu ürün skalası oldukça geniş olup yiyecek ve içeceğin yanısıra kereste sevkiyatıda söz konusudur.

Güneyde bulunan Olympos Dağı'nın eteklerinde kereste üretiminde oldukça zengin olduğu, birçok antik kaynakta geçmektedir. Ayrıca Sapanca (Sophon) Gölü'nün kuzey kesimlerinde memer yatakları bölge için gelir kaynaklarından biridir. Bu ürünlerin taşınmasında nehir ögesinin kullanıldığı aşikardır. Genç Plinius'un eserlerinde Roma İmparatoru Traianus döneminde bu zenliklerin taşınmasında özellikle arazinin engebeli yapısından ötürü Astakos (İzmit) Körfezine kanal açılması düşünülmüştür.[8] Lakin bu uygulama hayata geçirelememiştir.

Bithynia akarsu ve göller anlamında sık bir dokuya sahip olup debisi de derin bir hazneye sahiptir. Bölgenin batı noktasında önemli gölleri; Artynia (Ulubat) Gölü, Askania (İznik) Gölü, Sophon (Sapanca) Gölüdür. Bunun yanısıra günümüzde su debisinin azalarak yok olmayla karşıkarşıya olan İnegölün doğusunda yer alan Daphnousis (Ezine) Gölüde bulunmaktadır. Diğer önemli bir oluşumda akarsulardır. Zira akarsuların açtığı vadiler ulaşımı kolaylaştırıp ticaret için de etkin bir rol oynamaktaydı. Örnek vermek gerekirse Mysia ve Bitynia'yı ayıran Rhyndakos (Orhaneli) Çayı ufak kadırgalarla taşımacılık çok önemli bir misyon üstlenmiştir.[9] Bölge için diğer önemli bir akarsu ise Sangorios (Sakarya) Irmağı, çok

---

[6] Veli Sevin, *Anadolunun Tarihi Coğrafyası*, 4.Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016, s. 40

[7] Owen Doonan, "Production in Pontic Landscape: The Hinterland of Greek and Roman Sinope" *Pont Euxin et commerce: la genèse de la route de la soie. Actes du IXe Symposium de Vani,* Colchide 2002, s. 185 - 198

[8] Kanuni Sultan Süleyman (1494-1566) zamanında, bu proje ele alınmış fizibilite çalışmaları yapılmış ama hiçbir zaman hayata geçirilememiştir.

[9] Veli Sevin, *Anadolunun Tarihi Coğrafyası*, 4.Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016, s. 31

önemli olup bölge için tarım açısından düzenli su kaynağını oluşmuştur. Adoreus dağı sayaesinde oluşan iç kaynak suları ise içme suyu ve diğer ihtiyaçlarda kullanılmıştır. [10]

Bölge, ayrıca termal açıdan da zenginlikleriyle dikkat çekmektedir. Zira bu volkanik oluşumlar şifahane özelliği göstemekle birlikte haç merkezi olarakta görülmekteydi. Özellikle Prousa (Bursa) Basilika Therma adlı kaplıcaları Roma döneminden günümüze hastaların tedavisi için kullanılan alternatif sağlık noktalarından biridir. Bir diğer önemli nokta ise Pythia (Yalova) ve çevresindeki termal kaynak olup Bizans döneminde yoğun olarak ziyaret edilen bir yerdir. Bizans'ın ünlü imparatorlarından Justinisnus (527-565) döneminde, bu noktada imparator hamamı olarak inşa ettirilmiş ve halka açık halde kullanıma sunulmuştur.

3. ANTİK KAYNAKLAR'DA BİTHYNİA

Bithynia, bölgesel olarak stratejik bir noktada oluşu ticari ve askeri güzergâhların bu noktadan geçmesi birden fazla antik yazarın metinlerine konu olmuştur. Ele alınan metinler eski dönem için günlük olarak kullanılsa da günümüz dünyasında tarihsel bir belge niteliğinde ele alınmıştır. Bithynia, farklı dönemlerde yazılı kaynaklarda sıkça yerini alsa da asıl önemini ünlü antik yazarların kaleminden almaktadır. Bunlara örnek vermek gerekirse;

Asıl adı Flavius Arrianus olan yazar bölge ve kent için önemli bilgiler sunmaktadır. Nicomedia ve Atinada eğitim görmüştür.[11] Hadrianus Döneminde önemli işler başarmış ve Vali olarak atanmıştır. [12] Epiktetus'un öğrencisi olan yazar, Epiktetus'a atıflarda bulunmuştur.[13]

Arrianus'un Arriani Periplus Ponti Euxini kitabının, 28. Bölümünde;

Helenlerin İon kökenli kenti, Miletos uygarlığının koloni kenti olan Tion 90 stadia (uzaklık birimi) uzaklıkta bir mesafededir. Billaios nehrine uzaklığı ise 20 stadia, Billaios nehrinden Pontus sınırında yer alan Parthenios Irmağı'na kadar ise, 100 stadia uzaklıktadır. Buraya sektörlerdeki topraklar da Thrakia'dan göç eden Bithynia'lılar ikamet eder ki; onlar da Ksenophon On binlerin Dönüşü kitabında Asia'da ikamet eden insanların cengâverleri üzerine detaylı olarak bahseder. Bu anektod aslında savaşçı bir toplum olan Tios halkının savunma ve savaş stratejisi açısından bilgi sahibi olduğunu ortaya koymaktadır.

---

[10]Titus Livius, *Roma Tarihi, XXXVIII*, (Çev. Dr. Sebahat Şenbark), Arkeoloji ve Sanat Yayıları,1999, s. 18

[11] Kamil Doğancı, *Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27- M.S. 284) Bithynia Valileri*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitütüsü, Basılmamış Doktora Tezi) Ankara, 2007, s. 26

[12]Günay Karahan, "Nikomedia'lı Arrianus Üzerine Bir Değerlendirme" *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Kocaeli 2017, s. 3

[13] E.Ilıff Robson, *Arrian Anabasis Alexandri Books I-IV Volumes I*, Harvard Universty, London 1967, s. 18

Sicilya'lı Agyrum'lu olan yunanlı tarihçi Diodoros Siculus, Bibliotheke Historike (Tarihi Kitaplık) adlı eserinin yazarıdır. Bu eser, tarihi olayları ve izlenimlerini içeren 40 kitaptan oluşmaktadır.

Diodoros Siculus, Bibliothek Historika, XII Kitabında, 82, Bölüm 2. Maddesinde;

Khalkhedon'lular ve Byzantion'lular Bithynia sınır olmalarından ötürü Thrakia'lıların desteğiyle birlikte Bithynia'ya saldırırlar. Saldırının başarılı olmasıyla birlikte kente giren askerler kenti yağmalamışlardır. Bu yağmalamanın boyutu giderek artmış olup, askerlerin halka tutumu sertleşmiştir. Ele geçirdikleri esirlerde dâhil olmak üzere, herkes hiçbir ayırım yapılmadan infaz edilmiştir. Bu olay neticesinde Bithynia kentleri ve buna bağlı olarak Tios, büyük bir yıkıma uğramış ve birçok yapı tahribata uğramıştır.

Herotodos, Karia kenti Halikarnasos'ta dünyaya gelmiştir. Eğitim sürecini tamamladıktan sonra edindiği bilgileri bir araya getirdiği kitapları 9 bölüm halinde değerlendirmiş, her bir bölüme Mousalar'ın adlarını vererek isimlendirilmiştir. [14]

Herotodos, Historiae Kitabının, VII Bölümünün, 75. Maddesinde;

Trak'lar başlarında tilki derisinden oluşan başlıklar takmaktaydı, omuzlarından aşağı süzülen zırhlarının üzerinde bir pelerin giymektedirler, kullanmak için elverişli hareket kabiliyetlerini kısıtlamayan hafif bir kalkan ve bellerin de kısa bir hançer taşımaktaydılar. Uzun göç yolunun ardından Asya'ya vardıktan sonra Bithynia'lılar adını almışlardır; kendi dediklerine göre, bu ismi ve adın öncesinde Strymonialılar adını taşırlarmış. Herotodos'un aktarımından anlaşıldığına göre; bölgede yaşayan topluluklar savaşçı bir yapıya sahip olup, bölgedeki diğer unsurlar ile çarpışmaları olmuştur.

Herotodos, Historiae Kitabının, I Bölümünün 28. Maddesinde;

Halys ırmağının yakasındaki ulusların, Kilikia bölgesinden ve Lykia topraklarına kadar Kroisos'un egemenliğini hepsi kabullenmiştir: Bithynia'lılar Lydia'lılar, Phrygia'lılar, Trak'lar, Kar'lar, İon'lar, Dorlar, Aioller, Pamphylia'lılardı. Lakin Bithynia, kendi topraklarına saldırıları olmasıyla beraber kendi topraklarını savunmaya çalışmışlardır.

[14] Herodotos, *Histories,(* Çev. Müntekim Öktem) , 7. Baskı, Türkiye İş Bankası, Ankara, 2011 s. 10-11

Atinalı tarihçi Ksenophon, Erchia kenti de doğmuş olup I. kitabı olan ünlü Anabasis'in başkahramanı olan Kyros'un okuyucuya kısaca takdim edilmesiyle başlar.[15]

Ksenophon, Anabasis Kitabının, II. Bölümünde, 17 Maddesinde;

Bithynia'lılara saldırmak isteyen Arkadia'lılar, denizcilikte uzman Herakleia'lılardan gemi yardımı alarak hızlı bir çıkarma yaparak ganimet mikarlarını arttırmak istemişlerdir. Bu sebepten ötürü Thrakia'nın ortasına yakın bir yerde bulunan, Kalpe limanına (Kocaeli-Kandıra) çıkarma yaptılar. Kalpe Limanı ile aynı tarihsel süreci yaşayan Tios aynı Stratigrafik kronolojiyi geçirmektedir.

M.Ö. 24 yılında Novum Comum'da doğan Plinius Flavius ailesiyle yakın ilişkileri vardır. Günümüze gelen en büyük eseri 37 kitaptan oluşan Naturalis Historia isimli kitabıdır.

Plinius, Naturalis Historia, V.Kitabında, XLI. Bölümünde, 145. Maddesinde;

Mysia'lılar Phrygia'lılar ve Bithynia'lılar isimlerini Avrupa'dan gelmiş olan üç göçmen kabile Moesi, Bryg, Thyn'den edinmiştir. Bu değerlendirme içerisinden yerel bir topluluk olan bu kabilelerin vahşi ve saldırgan tutumları olduğu düşünülmektedir. Zira Tios kentinde yer alan yer alan Kaukon kabileside böyle bir yapıya sahiptir.

Plinius, Naturalis Historia, II. Kitabında, XC. Bölümünde, 204. Maddesinde;

Yüce Tanrı'nın karaları meydana getirirken yaptığı başka bir mucizede Sicilyayı İtalyadan, Euboia'yı Poeotia'dan Atalantes ve Makrias'ı Euboia'dan Besbikos'u Bithynia Leucosiayı'da sirenler burnundan ayırmaktadır.

M.Ö. 4. yüzyılda yazı ve notlarıyla ünlenen tarihçi Pseudo Skylaks Karyanda'lı olup Bodrum Yarımadası'nın kuzeyinde yaşamıştır. En tanınmış eseri olan Periplous'ta Asya, Avrupa, Afrika bölgelerine yaptığı gezileri ve burada yaşadığı izlenimleri yazılarında sunmuştur.

Pseudo Skylaks, Periplus Kitabında 92. Maddesinde;

Bithynia'lılar, coğrafya için Mariandynalılar'dan sonra en önemli etkisi olan Thrakialı Bithynia'lılar yerini almaktadır. Sangarios nehri ve Rhebas nehri yakınlarında kurulum göstermiştir. Boğazlar üzerinden Kalkedon ve Olbianos Körfezine kadar yayılım göstermekte

[15] Kyros'un ismi kitapta 170 kez geçmektedir. Önemli bir tarihsel figür olmasından ötürü tarihsel kaynaklarda adından sıkça söz edilmektedir.

idiler. Mariandyna'dan Olbianos Körfezi'ne kadar Bithynia'lıların Thrakiası olarak kayıtlarda geçmektedir. Bu noktadan deniz yolculuğu 3 gün sürer. Pontos'un ağzından Maiotis Gölü'nün ağzına kadar olan deniz yolculuğu Avrupa ve Asya arasındaki yolculukta aynı ölçülerde gerçekleşmiştir. Topoğrafyayı sınır olarak ve savunma hattı olarak kullanan Bithynialılar bölge kentlerinede bu uygulamayı gösterdikleri, Tios kentinde olduğu gibi savunma organizasyonunda görülmektedir.

Megalopolis'de M.Ö. 200 yılında doğan tarihçi Polybios, Arkhaia birliğinde önemli pozisyonlar da görev almıştır. Roma'nın tarihsel öyküsüne değinen yazar, 40 kitaptan oluşan Historiai adlı bir eser ortaya koymuştur.

Polybios, Historiae, VII Kitabında, 22.Bölüm, 2. Maddesinde;

Thrakia Gaul'lerinin Kavaros, kralı, ticareti korumak için ve ticari faaliyetlerin diğer bölgelere ulaşması adına Pontus Euxeios'a açılan tüccarlara güvenli bir bölge oluşturdu. Byzantion'lulara Thrakia ve Bithynia'lılara savaşları ve mücadelelerinden ötürü ayrı bir övgüyü hak etmektedir.

Strabon Amasya'da doğmuş[16] olup, Roma ve Pontus uygarlıklarının tarihsel çizgisiyle daha iç içedir.[17] Birçok tanınmış yazardan eğitim almış olup bunların içerisinde ünlü kral Pompey'in Oğlu'nun da hocası olan Aristodemus'ta bulunmaktadır.[18]

Strabon, Georaphika, XII. Kitanının, IV. Bölümü, I. Maddesinde;

Bithynia, doğuda yer alan Paphlagonia'lılar ve Mariandyn'ler ve bir bölümü Epikteton'lar, kuzeyde Sangarius nehri'nin döküldüğü noktadan Byzantion ve Kalkehedon denizinin ağzına kadar Pontus denizi tarafından, batıda Propontis, güneye doğru, Nysia ve Hellespontos Phrygia'sı denen Phrygia Epiktetos ile sınırlanmıştır. Bu bölümde Bithynianın Sangarios nehrini doğal bir savunma hattı gibi kullandığını görmekteyiz. Zira bu uygulama Tios antik kentinin kuzey doğusunda yer alan Billaios nehrinde de kent savunmasında kullanılmıştır.

[16] Horace Jones Leonard, *The Geograpnhy of Strabo*, Harvard Universty, London, 1917, s. 14
[17] Nazan Karakaş Özgür, "Strabonun Coğrafyası",*Coğrafya Dergisi*, Sayı: 30, İstanbul, 2015, s. 81
[18] Veli Sevin, *Anadolunun Tarihi Coğrafyası*, 4.Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016, s. 279

Strabon, Georaphika, XII. Kitanının, IV. Bölümü, 2. Maddesinde;

Pontus'un ağız kesimde Megara'lılar tarafından oluşturulmuş Kalkhedon ve bu noktaya yakın bir köy olan Khrysopolis ve Kalkhedon'lar tapınağı bulunur. Deniz'den içeride içinde küçük su canlıları ve küçük timsahların yaşadığı bir pınar bulunmaktadır. Kalkhedon kıyısını izleyerek coğrafyada devam edersek bölge için çok önemli olan Astekenos körfezine gelinir. Bu körfezde bulunan Nikomedia kenti, Bithynia krallarından biri olan güçlü bir şahsiyet tarafından kurulmuş ve savaşçı bir kimliğige sahip kabilelerden oluşur. Yine yazarın notlarında bölge kentlerinden biri olan Nikomedia dan bahseder ve kentteki güçlü savaşçı kentlere değinir.

Strabon, Georaphika, XII. Kitanının, IV. Bölümü, 5. Maddesinde;

Mysia, Bithynia ile Aisepos nehrinin (Gönen çayı) denize döküldüğü kıyıdan Olympos'a kadar olan alan içerisine yerleştirebiliriz. Epiktetos'un Mysia dolayın da olduğunu, fakat hiçbir yerde kıyıya ulaşmadan Askania gölünün ve topraklarının doğu kısımlarına doğru uzandığını kabul edebiliriz; çünkü bu topraklar göl ile aynı ismi taşıyordu ve toprakların bir kısmı Phrygia diğer kısmı da Mysia idi. Bu bölümde aslında özellikle sınırların topoğrafya'ya bağlı olarak şekillendiği görülmekte olup, bölge ve kent lokalizasyonları buna göre şekillenirdi.

Strabon, Georaphika, XII. Kitanının, IV. Bölümü, 7. Maddesinde;

Bithynia'nın denizden uzak iç kısımlarında, Tieion kentinin üst tarafında kurulmuş olup, mükemmel otlak alanlara sahip alanda otlayan sığırlardan el edilen Salonites peynirinin yapıldığı Salona'nın etrafındaki toprakları da içine alan Bithynion ve aynı zamanda Bithynia'nın geniş verimli ovalarını da içine alan yaz aylarında insan sağlığını etkileyen Askania gölünün kenarında kurulmuş Nikaia yer almaktadır. Bu madde de ise verimli ovaların ve düzlüklerin olmasından ötürü sürekli bir saldırı potansiyeli taşıdığı ortadadır. Bu bölgenin korunması ve savunması halk içinde önem teşkil etmektedir.

Titus Livius, yaşadığı süre içerisinde Roma tarihi ve gelişen olayları titizlikler incelemiş ve notlar tutmuştur. M.Ö. 27 yılında yazmaya başladığı *Ab Urbe Condita* adlı eseri ona büyük ün getirmiştir.

Titus Livius, Ab Urbe Condita XXXVIII Kitabında, XVIII. Bölümünde;

Adoreus dağından çıkarak bir menderes oluşturarak düz bir formla akan Sangarius nehri, Phrygia bölgesinden geçer. Bithynia yakınlarında yer alan Thymbres ile birleşir. Burada suyun debisi artar ve iki katına çıkar sonrasında Bithyni'yı geçerek Propontis'e dökülür. Sınır kavramının aslında özellikle arazi yapısı ve topoğrafyaya göre şekillendiği ortadadır.

Romalı bir asker tarihçi olan yazar Velleius, Campania'da dünyaya gelmiştir. En önemli eseri Historia Romana'dır.

Velleius Paterculus, Res Gestae Divi Augusti Kitabı, II. Bölümünde;

Bithynia, Nikomedes'in isteğiyle Romalılara vasiyet edildi. İspanya ve diğer ülkeler dışında, Augustus isteği üzerine Mısır'da valilik yaptı. Bu noktada aslında büyük bir yayılım gösteren Bithynia topraklarının aslında güçlü develetlerin himayelerine girsede büyük yerel kentlerin sözleride hale dikkate alınmaktaydı. Buda güçünü yitirmiş kentlerin hala savaşma olasılığından çekinildiğinin göstergesidir.

4. BİTHYNİA TARİHÇESİ

Bithynia, antik dünya için çok önemli bir noktada olup tarihsel süreç içerisinde birçok defa istilaya uğramıştır. İlk çağlardan beri yerleşim gören bu bölge, içerisinde birçok antik kenti bulundurmaktadır. Kentler bölge içerisinde farklı tarihleri yansıtmaktadır. Zira bölgesel farklılıklar görünsede farklı zamanlarda farklı medeniyetler bölgeye yerleşmişlerdir (Harita 2).

Bithynia, Paleolitik Dönemde ilk yerleşim gören sektörlerden olup yüzey araştırmaları esnasında bu döneme ait önemli arkeolojik buluntular tespit edilmiştir. Parganlı - Kerpe (Kocaeli) , Kefken - Cebeci (Kocaeli), İçerenköy (İstanbul), Göksu (Beykoz), Pendik – Hacet Deresi (İstanbul), Fikirtepe (İstanbul), Domalı – Alaçalı (İstanbul-Şile), gibi yerleşim yerlerinde kuvarsit, çakmaktaşı el baltaları ve kesici aletler bulunmuştur.[19] Bu gözlenen eserlerden en önemlisi olan çakmak taşı öğesi, ateşin kontrol altına alınması ve hayatın daha yaşanılabilir olmasına yardımcı olmuştur. [20] Zira ateşin kontrol altına alınması yerleşik yaşamın kurulmasında önemli bir etken olmuştur.

Mimari anlamda ilk yerleşim izlerinin görüldüğü yer ise Neolitik Döneme (M.Ö.8.000-5.500) tarihlendirilen Fikir Tepe (İstanbul)'deki oval kulübelerdir. Ayrıca bölgenin Neolitik diğer yerleşim yerleri ise Dudullu, İçerenköy, Fikirtepe, Tuzla, Pendik (İstanbul), Yalova/Göztepe, Ilıpınar, Yüğücek (İznik), Marmarcık (Sarıyer-İstanbul), Menteşe, Yenişehir (Bursa), Musluçeşme Mevkii (Denizli), Üyücek/Tütüncü (Balıkesir) yolu'dur.[21] Bölgenin kalkolitik yerleşimleri Ilıpınar (Bursa), Kınık (Bursa) yerleşimleri olup burada tek odalı yapılar bulunmaktadır. Bu yapılar tabanında gömüleri bulunan üst örtüsü dal örgü kulübelerdir.[22] Kalkolitik Dönemde yaşadıkları yerin taban kesimine gömü geleneği yaygındır. Bu yapılar içerisinde ve çevresinde dönemin yaşanmışlığını gösteren çanak ve çömlek parçaları tespit edilmiştir.[23]

M.Ö. 1200 - 700 yılları arasında Bithynialıların Trakia kökenli bir kavim olduğu birçok kaynakta geçmektedir.[24] Küçük bir kalkan, omuzlarında pelerin kafalarında farklı bir

---

[19] Savaş Harmankaya – Oğuz Tanındı, *TAY I – Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri–1:Paleolitik / Epipaleolitik,* Ege Yayınları, İstanbul, 1996, s.56

[20] Işın Yalçınkaya, "Tarihi Eski Anadolu Uygarlıkları Paleolitik Çağ (Eski Taş Çağı/Yontma Taş Çağı)", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi,* Ankara, 2009, s.4

[21]Savaş Harmankaya - Oğuz. Tanındı, a.g.e., s.58

[22] Necmi Karul, "Türkiye Arkeolojisi"*Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anı Kitabı*, Ankara, 2008, s. 20

[23]Savaş Harmankaya – Oğuz Tanındı, *a.g.e., s.59*

[24]Herodotos, *Histories,(* Çev. Müntekim Öktem) , 7. Baskı, Türkiye İş Bankası, Ankara, 2011 s.543

başlık takarak bölgeye gelen bu medeniyet, Asya'ya geçtikten sonra Bithynia adı ile anılmaktadırlar. Birden fazla eserde geçen Bithynia adı, bazı efsanelerde farklı isimle anılır; bunaçrmek vermek gerekirse; Argo gemisi destanında[25] Bithynia isminin yerini "Berykos" adı almıştır.[26] Trakia uygarlığıyla çok fazla benzerlik gösteren bu medeniyetin Anadolu kökenli olduğu düşünülmektedir. Daha sonraki dönemlerde Bithynia, "Trakia Bithyniası" olarak adını litaratürler de görmekteyiz. Bu bölge M.Ö. 6. yüzyılda ünlü hükümdar Darius zamanın da Paphlagonia, Phrygia, Mariandyn'ler, Suriye ile birlikte üç satraplık bölgesi içinde yerini almıştır.[27]

M.Ö. 408'de Bithynia için stratejik bir alan olan Byzantion ve Khalkedonu, Alkibiades kuşatır. Bu olaydan sonra önemli bir noktasını kaybeden Bithynia'lılar korkarak barış yapmak için uzlaşma talep ederler. Yunanlılar, M.Ö. 400'de "On binlerin dönüşü " olarak adlandırılan yolculuğun neticesinde bu toprakları yağmalamak için Kalpe (Kocaeli) limanına çıkarlar; Ancak Pers Satrabı Pharnabazos ve Bithynia'lılar Yunanlara saldırır, savaşı on binler olarak adlandırılan Yunanlılar kazanır. Bu büyük saldırının ardından yine de birleşemeyen bu uygarlık 5. yüzyılda Bithynia'nın önemli yerel liderlerinden Diodalsos'un çabalarının ardından uygarlık içinde yaşayan kavimleri bir araya getirmeyi başarmıştır (Harita 3).

Bu büyük başarıdan sonra Diodalsos'un yerine M.Ö. 327 yıllında varisi olan oğlu Bias tahtı devir almıştır. Bias, ülke yönetimin de pek fazla varlık gösterememiş olup iç karışıklıklar nedeniyle yerine oğlu Ziboetes geçmiştir. M.Ö. 315 yılında Astakos'u ve Khalkedon'u kuşatan Ziboetes, Antigonos'un önemli generallerinden biri tarafından durdurulana kadar muhasara devam etmiştir. [28] Ziboetes, bu ablukanın getirdiği maliyet ve sorumluluklar neticesinde, Antigonos ile ittifak yapıp Ziboetes ketini kurmuştur. İpsos ve Kyroupedion savaşları neticesinde başarısızlık gösteren Bithynia toprakları M.Ö.301yılında Lysimakhos'a geçmiştir.[29] Lysimakhos, üstün öngörü ve yetenekleriyle I.Selevkos Nikator'a karşı, üstünlük kurulmuş ve onu yenmeyi başarmıştır.

Babası Ziboetes'in ölümü üzerine, oğlu I.Nikomedes (M.Ö. 280-242) taht varisleri olan bütün kardeşlerini öldürmüştür. Lakin babasının adını taşıyan kardeşi II. Ziboetes'i

[25] Argos gemisi destanı, hızlı anlamına gelen Agosluların kullandığını geminin adıdır. Bunlar Troya efsanesi kahramanlarından önceki kuşaktır. İason'un tahta hak idda etmesiyle birlikte Pelias'ın Altın postu getirmesi kaydıyla ona tahtı bırakacağını ifade eder. Bunun üzerine Karadeniz'in Kolkhis ülkesinden Altın Postu aramaya giden 55 kürekçi ile yola çıkar.
[26] Fraenkel Herman, "Apollonii Rhodii Argonautica" *Clarendon Press*, London, 1961-1970, s. 234
[27] Herodotos, *Histories,(* Çev. Müntekim Öktem) , 7. Baskı, Türkiye İş Bankası, Ankara, 2011 s. 214
[28] Diodorus Scilius, *Diodori Bibliotheca Historica*, *(*Çev. Theodor Ficher), Lipsiae, 1999, s. 2-4-17
[29] Deniz Güçlü, *Antik Bithynia Bölgesinin Tarihsel İçerikli Yazıtlar Katalogu ve Tarihçesi*, (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstütüsü, Yüksek Lisans Tezi), Antalya 2007, s.13

öldürmez. II. Ziboetes daha sonrasında destekçileri ile bir ayaklanma çıkarır; lakin bu ayaklanma soylu sınıftan destek görmez. I.Nikomedes bu hadise üzerine Galat Tetrarkhos'u ve Byzantion, Tieion, Herakleia, Khalkedon, Kios ile müttefik olunması hususunda anlaşır.[30] 20.000 Galatlıyı kendisine destek vermek kaydıyla Bosphoros üzerinden Anadolu'ya geçişine izin verir. Böylelikle arkasına güçlü bir orduyu alan I.Nikomedes, kardeşinin hâkimiyetini sonlandırarak kendisini tek varis haline getirmiştir. Nikomedes, merkezi otoriteyi sağladıktan sonra, hem kendi coğrafyasını rahatlatmak için hem de Karadeniz'de bir tampon bölge oluşturmak için Galatları Batı Anadolu'daki Seleukoslar üzerine yöneltmişlerdir. Böylelikle kendi sınır güvenliğini sağlamanın yanın da, gelecek saldırılara karşı ilk dalgayı Galatların karşılamasını sağlamıştır.

I. Nikomedes düzenin sağlanmasıyla beraber Megara ve Atinalıların bir koloni kenti olan "Astakos" kentinin karşı kıyısına kendi adında itafen Nikomedeia kentini kumuştur. Nikomedes'in ölümünden sonra oğlu Ziaelas krallığın başına geçmiştir. Ziaelas kendi gücünü arttırmak ve yönetimdeki iradesini sağlamlaştırmak için kız kardeşini Seleukos İmparatoru Antiokhos Hierax ile evlendirilir. Bir dönem barışçıl bir siyaset izleyen kral, Pergamon Krallığını kendi için bir tehlike olarak görmeye başlar. Antiokhos Hierax, Pergamon Krallığı ile mücadele girmiş ve bunun sonrasında Ziaelas, Pergamon Krallığına karşı Antiokhos Hierax desteklemiştir. Kral Ziaelas topraklarını büyük ölçüde genişletmiş ama M.Ö. 227 yılında bir Galatlı asker tarafından öldürülmüştür.[31]

Babasının ölümünden sonra tahta geçen I.Prusias baş gösteren Pergemon tehlikesine karşı, Makedon kralı V. Philippos ile anlaşma yoluna gitmiştir. M.Ö. 202 yılında V. Philippos, ilk etapta Kios ve Myrleia kentlerini ele geçirmiş ve bununla yetinmeyip sınırlarını Prusias, Phyrigia Bölgesini ele geçirerek topraklarını Aizanoi'ye kadar genişletmiştir. T. Quinctius Flaminius önderliğinde kurulan mecliste II. Eumenes'e verilen topraklar üzerine bir tartışma yapılmış olup I.Prusias ve Galat şefi Ortiagon'un da uyması zorunluluğu konularak M.Ö. 183'te Apameia Antlaşması imzalanmıştır.[32] Hannibal'in intiharının üzerinden kısa bir süre sonra I.Prusias bir hastalık sebebiyle öldüğü düşünülse de oğlu II. Prusias babasını zehirleyerek öldürüp yerine geçtiği bilinmektedir.

---

[30]Michel Stephen, *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor vol. I-II The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule,* Oxford-Üniversity Press, New York, 1993 s. 67

[31]Murat Arslan, *Antikçağ Anadolusu'nun Savaşçı Kavmi Galatlar,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s. 12

[32]Robert Louis, *Décret de Tralles,* RPh XL, 1934, s.279–291,

III. Makedonya Savaşı (M.Ö. 171-168) ile karşı karşıya kalan II. Prusias, Bithynia'nın Roma saflarında savaşa katılmasını sağlamıştır. Bu savaştan sonra Pergamon'un ünlü kralı Eumenes'in kardeşi Attalos, Roma'ya giderek Galatların tutum ve davranışlarını şikâyet etmiştir. Roma senatosu, Attalos'a düzenin sağlanacağı konusunda söz verse de sözünü tutmamıştır. M.Ö. 168-166 yıllarında bölgede Galat baskıları iyice arttırınca bir isyan neticesinde Pergamon yönetimi bölge yönetiminde söz sahibi olabilecek bir pozisyona gelmiştir. M.Ö. 159 yılında Pergamon kralı II. Eumenes'in ölümü üzerine yerine kardeşi II. Attalos geçmiştir. Galat ve Pergamonluların önceki münasebetlerinden ötürü aralarının kötü olmasını fırsat bilen II. Prusias, Pergamon'a saldırmıştır. Bithynia ordusunun, Pergamon kentinin bulunduğu noktaya gelmesiyle kentin düşeceğinden korkan Attalos, hemen Roma İmparatorluğunun devreye girerek barış ortamının sağlanmasını istemiştir. Önce bu konuyu pek inandırıcı bulmayan senatörler, yaklaşık iki yıl 5 ay sonra olaya müdahale ederek Prusias'ı silahlarını bırakmaya, Attalos'a verdiği zararlardan ötürü tazminat ödemeye mahkûm etmişlerdir. Bu olaydan sonra, M.Ö. 149 yılında II. Attalos bazı taht oyunlarıyla ve Prusias'ın en güçlü rakibi olan oğlu Nikomedes'i destekleyerek, tahta geçmesini sağlamıştır. Bu olay üzerine ikinci defa Roma senatosuna başvuran ve kendisinin desteklenmesini isteyen Prusias'ın bu isteği Roma tarafından dikkate alınmamıştır.

Nikomedeia'da, Prusias'ın öldürülmesinin ardından yerine oğlu II. Nikomedes ilk etapta eski liderin sevenlerini ve akıl hocalarını ortadan kaldırmıştır. Sonrasında II. Nikomedes, hükümdarlığı dönemin de Pergamon ve Bithynia arasında sükûnet sağlamış ve savaşlar sonlandırmıştır. Uzun zaman savaştan uzak kalan bölge, Trakyalı Diegylis adındaki bir kabile liderinin Trakya sahilinde yer alan Yunan kentlerini işgal etmesiyle son bulmuştur.[33] Savaşlar neticesinde birbirlerine üstünlük kuramayan taraflar Attalos'un araya girmesiyle taraflar arasında sükûnet sağlanmıştır. Bu barış sürecinin sağlamasında Attalos'un hakem olduğu, taraflar arasında bu uzlaşmayı kimsenin bozamayacağı sözü verilmiştir.

Lakin Attalos'un ölümünün ardından Pergamon krallığı, Roma hâkimiyetine tekrardan girer. Roma merkezi otoriteyi sağlamakta oldukça zorlanır ve Aristonikos adında bir kişinin isyanıyla karşı karşıya kalır. Roma, Anadolu'da askeri birliğinin olmaması nedeniyle Pontus kralı Mithridates V, Kappadokia kralı V. Ariarathes ve Paphlagonia kralı Pylaemenes'e bir elçi göndererek acil yardım talep etmiştir. Roma'nın bu çağrısına kulak veren krallar, yardım isteğine 2 tabur asker göndermelerine rağmen yetersiz kalmasından

[33] Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası,* (Çev. Adnan Pekman) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 3, 9, 12

ötürü Roma, Perperna komutasında ki üstün başarı madalyası alan askeri birliği bu noktaya göndermiştir. Savaşın üçüncü yılında, isyanla gücünü arttıran Aristonikos'u Stratonikeia'da mağlup eder ve savaş suçlusu olarak esir alır. Perperna'nın sebebi bilinmeyen bir nedenden ötürü ölmesinden hemen sonra, Roma İmparatorluğu yarım kalan görevin tamamlanması için M.Ö. 129 yılında Manius Aquillius'u görevlendirir.[34]

Manius Aquillius'un yerine geldiği Perperna'nın planına uygun olarak hareket etmesinden ötürü mücadeleler ve uygulamalarla Pergamon Krallığının topraklarını Asya Minor'daki ilk Roma eyaleti haline getirmiştir.[35]

Roma, çıkan isyanları yatıştırmak için kendine yardım eden krallıklara topraklar vermiştir. Buna göre Paphlagonia prenslerine Phrygia Epiktetos bazı kısımları, Kappadokia kralı'nın oğullarına Lykaonia'yı, Mithridates V'e Büyük Phrygia ve Galatia'yı vermiştir.

II. Nikomesin ölümü üzerine oğlu III. Nikomedes tahta oturur. Tahta gelen kral M.Ö. 104 yılında Mithridates ile anlaşarak topraklarını genişletme çabasına devam etmiştir. Paphlagonia Bölgesini işgal ederek yağlamasının ardından Galatia ve Kappadokia'ya saldırarak yeni topraklar kazandı.

M.Ö. 94 yılında III. Nikomedes'in ölümünden hemen sonra yerine oğlu IV. Nikomedes geçmiştir. Lakin kardeşi Sokrates baştaki kralı yani abisini desteklemeyerek Mithridates'ten yardım istemiştir. Gerekli yardımı gören Sokrates tahta geçerek abisini tahtan indirmiştir. Mithridates coğrafya için önemli bir güç haline gelince Roma ile çatışmaya başladı. Bölge kentleri arasında kurtarıcı gözüyle görülen Mithridates, Küçük Asya'da 80.000-150.000 Romalıyı öldürmüştür.[36] Bunların içerisin de Roma Consul'ü M.Aquillis'u da vardır.[37] Bu olay üzerine Roma'nın ünlü devlet adamı Lucius Cornellius Sulla Felix bu bölgeye gönderilmiştir. Sulla tekrar gücü eline alıp IV. Nikomedes'i tahta geçmesini sağlamıştır.[38]

---

[34] Esen Aktaş, *Roma İmparatorluk Dönem'inde Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Yerleşimleri,* (Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans) Aydın, 2018 s.143

[35] Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev. Adnan Pekman) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 14-42

[36] Murat Arslan, *Antikçağ Anadolusu'nun Savaşçı Kavmi Galatlar,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s. 137

[37] Murat Arslan, *Antikçağ Anadolusu'nun Savaşçı Kavmi Galatlar,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s. 53

[38] Esen Aktaş, *Roma İmparatorluk Dönem'inde Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Yerleşimleri,* (Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans) Aydın, 2018 s.14

IV. Nikomedes, Bithynia krallığını M.Ö. 74 yılında miras yoluyla Roma İmparatorluğuna bırakmıştır. Nikomedes'in oğlu krallığın Roma'ya bırakılmasını kabullenememiş ve sonrasında Pontus Kralı Mithridates IV' ten yardım istemiştir. Mithridates bu çağrıya kulak vermiş güçlü bir orduyla Bithynia topraklarına girmiş ve Galatia, Pisidia, Kappadokia dâhil olmak üzere bütün bölgeleri ele geçirmiştir. Roma bu büyük hezimetin ardından General Lucullus'u görevlendirir. Lucullus, Galatlar ile gücünü birleştirerek Bithynia krallıklarını geri alır.[39] Lucullus görevini tamamladıktan sonra Roma'ya geri döner ve yerine Pompeius görevlendirilir. Pompeius, göreve geldiğinde Mithridates'i tamamen ortadan kaldırmak için Dasteira kenti yakınlarında savaşırlar. Bu savaş neticesin de Mithridates, Kolkhis'e kaçmıştır. Pompeius, M.Ö. 63 yılında Pontus Krallığının batı kesimlerini Bithynia eyaleti ile birleştirerek *"Provincia Pontus et Bithynia",* Pontus-Bithynia eyaletini kurmuştur.[40]

Pompeius'un oğlu Sextus Pompeius, M.Ö. 36 yılında Oktavianus'a karşı giriştiği savaşı kaybetmesinin ardından Astakos Körfezine sığınmıştır. Jeopolitik yapısının korunaklı olmasından ötürü bu noktayı tercih ettiği düşünülmektedir. Toparlanan Pompeius, sonrasında M.Titus komutasındaki orduyla savaşmış ve sonucunda infaz edilmiştir. M.Ö. 57 yılında İmparator Nero eski cumhuriyetçi grupların sıkça saldırılarına uğramasına rağmen istikrarından vazgeçmemiş ve tutumu sertleşmiştir. Bunun nedeni olarak imparator'un tutumu olan Helen hayranlığı olarak yorumlanmış ve aristokratlar tarafından hoş karşılanmamıştır.[41] Doğu seferiyle birlikte imajını düzelten imparator, Bithynia'da bulunan Nikaia-Apameia yolu da onarılmıştır. Bu uygulamasından ötürü halk tarafından sevilen yönetici İmparator Nero, yapılan savaşlar ve israf neticesinde kentte yaşayanlar ekonomik bir dar boğaza düşmüştür. Bu mali sıkıntıları aşmak isteyen Vespasianus, Rhodos, Samos, ile birlikte Byzantion'un özerkliğine son vererek Bithynia-Pontus eyaletine bağlanmıştır.

Bithynia, Roma himayesinde uzun zaman kalmış lakin yönetimde olan valiler tarafından kötü idare edilmiştir. Bu sebeple birçok defa şikâyet alan imparatorluk, valilerin değişmesine karar vermiştir. C.Plinius Caecilius bu olumsuz noktalar üzerine yoğunlaşmış ve çeşitli projeler üretmiştir. Plinius, Traianus'a yazdığı bir mektupta Nikomedeia yakınındaki Sophon (Sapanca) Körfeze bağlanmasından bahseder lakin uygulama aşamasına ekonomik

[39]Angel. G. Roos and Edward, Gabba, "Appiani historia Romana", *Romana vol. 1.* Ed. Peter.Viereck, Leipzig, Teubner, 1939 -1962, s. 333-334

[40]Deniz Güçlü, *Antik Bithynia Bölgesinin Tarihsel İçerikli Yazıtlar Katalogu ve Tarihçesi*, (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstütüsü, Yüksek Lisans Tezi), Antalya 2007, s.13

[41]Ayşe Yakut "Hellen Sever Nero'nun Büyük Hamlesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi XXXII / 1,* Ankara, 2017, s. 191-208-196

yetersizliklerden ötürü gerçekleşememiştir. İmparator Hadrianus döneminde ise projeden çok var olan yapılar ve mimari projeler gerçekleştirilmiştir (Harita 4).

M.S. 161-180 yılların da Marcus Aurelius - Lucius Verus döneminde Bithynia eyalet iken doğuda Part sorunun ortaya çıkmasıyla beraber, imparatorluk bünyesinde bir kent olarak varlığını sürdürmüştür. [42] M.S. 194 yılında Septimus Severus'a karşı Suriye lejyonları tarafından imparator ilan edilen Pescennius Niger, savaşmak için karargâhını Byzantion olarak belirlemiştir.[43] Gerçekleşen ilk savaş Niger'in zaferiyle sonuçlanmış olup adına sikke bastırmıştır.[44] Septimus Severus'un Perinthos'ta konuşlanmış olan Fabius Cilo komutasındaki askeri gücü kıramayınca Nigerin ilerlemesi durdu. Tiberius Claudius ve Lucius Marius Maximus komutasındaki ordu Perinthos'a ulaşınca savaşın seyri değişmiş ve Septimus Severus'a lehine gelişmiştir. Bunun üzerine Nikaia, ezeli rakibi Nikomedia'nın Severus tarafına geçmesi üzerine, Niger'in yanında yer aldılar. Bithynia'daki ilk çarpışma Kyzikos (Erdek) yakınlarında oldu ve Niger yenildi. Niger önce Anatiokheia'ya sonra Fırat'ın kıyısına kaçar. Septimus Severus önce Byzantion'u kendine bağlar sonra Anatiokheia'yı harabe haline getirmiştir.[45]

İmparator Caracalla M.S. 198-217 yıllarında Bithynia-Pontus topraklarını, doğuya sevk edilen askeri birliklerin toplanması, konaklaması ve askeri üst bölgesi olarak kullanılır. Caracalla kış mevsimini Nikomedia'da geçirdikten sonra M.S. 215 yılının bahar ayında Part Seferine çıkmıştır.[46] Caracalla büyük mücadeleler sonrasında düşmanlarına üstünlük sağlamış ama daha sonrasında bir suikast sonucu ölmüştür.

Maximinus Thrax imparatorluğu esnasında Afrika'da vergi memurlarının başlattığı bir isyan neticesinde I. Gordianus ve oğlu imparator ilan edilmiştir. II. Gordianus mills ordusunun başı olarak M.S. 238'de Kartaca Savaşında hayatını kaybetmiştir. Bu haberi duyan I. Gordianus intihar ederek kendi canına kıymıştır. I ve II. Gordianus'un ölümünden sonra imparatorluk için 20 kişilik bir komisyon kurulur. Bu komisyon içinden Marcus Clodius Pupienus Maximus ve Decimius Caelius Calvinus Balbinus'u imparator ilan etmiştir. Fakat

---

[42] Reinhold Merkelbach,"Statthalter der Provinzen Pamphylia-Lycia und Bithynia-Pontus in der Zeit der Statusänderung beider Provinzen unter Mark Aurel und Lucius Verus", *Epigraphica Anatolica 20,* 1992, s. 77-90

[43] Mehmet Ali Kaya, "Roma İmparatoru Septimius Severus Döneminde Anadolu" *Ankara Üniversitesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı:39 Cilt:25* Ankara,2005 s.29

[44] Alain Martin,"Les evenements des annees dans les papyrus, les ostraca et les inscription d'Egypte", *Anagennesis,* 2 page Publie 1982, s.83-89

[45]Herodotos, *Histories,(* Çev. Müntekim Öktem) , 7. Baskı, Türkiye İş Bankası, Ankara, 2011 s. 4-6-295

[46] Kamil Doğramacı, "Roma İmparatorluğunun Bithynia Pontus Eyaletinde uyguladığı Askeri Politikalar", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Bursa, 2017, s.78

komisyondaki bazı üyeler Marcus Clodius Pupienus Maximus'un imparator olmasına karşı çıktılar. İmparator Muhafız Alay Komutanı olarak görev yapan Pupienus halk tarafından da pek sevilmemekte olmasından dolayı I. Gordianus'un torunu Marcus Antoninus Gordianus Caesar ilan edildi. Marcus Clodius Pupienus Maximus ve Decimius Caelius Calvinus Balbinus tarafından hazırlanan isyan sonucunda askerler Palatinus'taki bina kompleksine yapılan saldırı neticesinde iki imparator öldürülmüştür.[47] On üç yaşında olan Marcus Antoninus Gordianus tahttaki belirsizlik son bulmuş ve tek başına hem askerler hem senato tarafından tahta çıkarılmıştır. Gaius Furius Sabinus Aquila Timesitheus, Roma İmparatorların danışmanlığını yapmış Bithynia-Pontus eyaletinin koruyucusu olarak yönetimde etkin bir rol oynamıştır. III. Gordianus, Gaius Furius Sabinus Aquila Timesitheus'un kızı ile evlenerek yönetim tarafından benimsenmesi daha kolay olmuştur.[48] III. Gordianus, çıkan isyanlar ile çokça karşı karşıya kalmış olup bunların üstesinden gelmeyi başarmıştır. İmparatorluğun doğusun da çıkan isyan için bir sefer düzenleyen III. Gordianus muhtemelen Nikomedeia'dan geçmiş ve geçtiği yolları onarmıştır.

Güney Rusya'dan M.S. 257-258 yıllarında gelen Gotlar, gittikleri Bithynia kentlerini yağmaladılar.[49] Gotlar sadece karadan saldırılarla kalmamış denizcilik faaliyetlerini yürütmüş korsanlık yaparak bu bölgede ticaret yapan tüccar gemilerini gasp etmiştir. M.S. 267-268 yıllarında ise bu toplum istilasını genişleterek Kıbrıs'ı yağmalamaya kadar ileri gitmiştir.[50]

İmparator Valerianus, M.S. 260 yılında Edessa Savaşında Pers uygarlığına yenilerek Roma İmparatorluğunu bölgedeki hâkimiyetini kaybetmiştir. Esir alınan İmparator Valerianus Roma tarihine geçerek esir alınan ilk imparator olarak literatüre geçmiştir.[51] Bu duruma müdahale etmek isteyen komutan Callistus, Kilikia, Kappadokia ve Suriye'deki birçok kenttin yardım istemesi üzerine harekete geçmiştir. Korykos'un yakınlarında Pers uygarlığıyla savaşan Roma galip gelerek kentler üzerindeki baskıyı azaltmıştır. Sonrasında komutan Callistus, İmparatora olan bağlılığından vazgeçerek imparatora karşı T. Fulvius Iulius Macrianus ve T. Fulvius Iunius Quietus'un tahta çıkması için doğu illerinin desteğini de alıp onları imparator ilan etmiştir. İmparatorlukları kısa süren bu iki imparator doğu

---

[47] Mehmet Ali, Kaya, "III. Gordianus'un Pers (Sasani) seferi", *Tarih İncelemeri Dergisi, Cilt 1, Volume XX,* Sayı 1 Haziran, İzmir, 2005, s.159

[48] Deniz Güçlü, *Antik Bithynia Bölgesinin Tarihsel İçerikli Yazıtlar Katalogu ve Tarihçesi*, (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstütüsü, Yüksek Lisans Tezi), Antalya 2007, s.19

[49] Zosime, *Histoire Nouvelle, Vols. 1-3.2* Ed. F. Paschoud, Paris: Les Belles Lettres, Paris, 1971 s.136

[50] Mert Kozan, "Gotların Anayurdu ve Kökeni" *Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı 55,* Ankara, 2014, s. 71-90

[51] Anıl Yılmaz. "Erzurum Arkeoloji Müzesi Envanterinde Yer Alan II.Hüsreve Ait Sasani Sikkeleri", *Tarihi ve Coğrafya Araştırma Dergisi sayı III/2* İzmir, 2017, s. 1

bölgelerindeki karışıklıklardan dolayı doğudaki halk tarafından kurtarıcı olarak görülmüş fakat umdukları gibi olmamış Gallienus ile yapılan savaşta ikisi birden ölmüştür.

Bu ölümlerin ardından imparatorluk karışıklık içerisinde iken imparator Claudius Gothicus M.S. 268-276 tarihlerinde Goth baskıları ile uğraşıyordu. Palmyra İmparatorluğunun kraliçesi Zenobia bu durumu kullanarak Antiokheia'yı işgal ederek Kappadokia bölgesine hareket etti. Fakat Zenobia, Kappadokia bölgesine yaptığı seferde başarılı olamayıp yenilmiştir.[52]

M.S. 284-305 yıllarında Diocletianus imparatorluğun başına geçtiği zaman ilk önce ekonomik boyutta ele almıştır. İlk olarak sıkça başvurulan bir yöntem olan bölgesel vergi uygulamalarını arttırarak devletin borçlarını kapamıştır. İmparatorluğun merkezi olarak görülen İtalya'yı da içine alacak şekilde birleştirilmiş toprak" ve "seçmen vergisi" şeklinde yeni bir vergi sistemi yaratmıştır.[53] Yönetimde ise imparatorluğu iki başkent olarak yönetmeye karar vermiştir. Bithynia'nın Nikomedia kenti İmparatorun doğudaki başkenti olmuştur. Batıda ise halefi olarak gösterdiği Maximianus, Milano'da devlet yönetimde söz sahibiydi. Diocletianus, sonrasında ise thetrarkhi yönetmini benimseyerek imparatorluğu 293'te dört idari birime ayırdı. İki Augustus, iki Caesar'dan oluşan bu birim karar verici olarak yönetimde söz sahibiydiler.

Diocletianus batıda Augustus olarak C. Flavius Valerius Constantius'u Caesar olarak, Maximianus belirlemiş doğuda ise Augustus olarakGalerianus Valerius Maximianus'u kendiside Caesar olarak atamıştır.[54]İmparator Diocletianus böylelikle yönetim anlamında geniş bir coğrafya'ya sahip olan İmparatorluğu yönetim olarak bölerek otoriteyi sağlamış kendisine oluşabilecek olası isyanları önlemiştir. (Harita 5)

Nikomedia topraklarının sınırlarını tespit etmek oldukça zordur. Libyssa kesinlikle Nikomedia sınırları içinde olduğu kaynaklarda geçmektedir;[55] Cedrenus'a göre güneydeki Drepena imparator Constantinus tarafından kent statüsüne getirilmeden önce Nikomedia'nın

---

[52] Deniz Güçlü, *Antik Bithynia Bölgesinin Tarihsel İçerikli Yazıtlar Katalogu ve Tarihçesi*, (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstütüsü, Yüksek Lisans Tezi), Antalya 2007, s.20

[53] Neal Lewis, – Meyer, Reinhold, *Roman Civilization,* Vol. II, Columbia University Press, New York, 1990, s.53

[54] İlhami Tekin Cinemre, "Genç Antik Çağ'da Savaş ve Barış II. Constanius vs. II. Şapur ", *Tarih Okulu Dergisi KTÜ*, Trabzon, 2016, s.704

[55] Eutropius, *Breviarium Historiae Romanae,* (Çev. Çiğdem Menzilcioğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, s.517

bir köyü idi.[56] Doğuda Nikomedia toprakları güzelliği ile dillere destan Sophon Gölüne kadar uzanıyordu.[57] Sangarius Nehrinin doğusundaki Adapazarı ovası, çok tartışılsa da Nikomedia toprakları dışında kalıyordu. Regio Tarsia olarak bildiğimiz bu bölge Nikomedia'dan Heracleia Pontica'ya giden yol üzerinde Adapazarı ovasında bulunuyordu. Bosporus'tan gelip Küçük Asia'ya giden tüm karayolları Nikomedia'dan geçiyordu. Bu sebeptendir ki kent oldukça stratejik bir öneme sahiptir. Boğazın Avrupa tarafından gelip Ionia'ya, Phrygia'ya, Galatia'ya, Paphlagonia'ya, Pontus'a ve Cappadocia'ya gitmek isteyen bir kişi mutlaka Nicomedia'dan geçmek zorundaydı.

Constantin Chlorus, M.S. 250-306 yılların da hüküm sürdüğü süre içerisinde Hristiyanlık arasında anlaşmazlıklar ve lokal düzeyde çatışmalar olmuştur. Bu anlaşmazlıkları çözmek için Bithynia bölgesinin Nikaia kentinde 325 yılında [58] bir Hristiyan konsili toplanmıştır. Nikaia kenti Sangarius Irmağının 25 km. batısında İznik Gölünün doğusun da yer almaktadır.[59]

M.S. 324 yılında Constantin Roma imparatorluğunun tek hâkimi olunca Ürdün Nehrinde vaftiz olmayı düşünür ancak bu isteğinden Ariusçu ihtilafı duyunca vazgeçer. Çünkü kısa sürede Ariusçu krizin etkisi genişleyerek İskenderiye sınırlarını aşmış, Libya ile yukarı Thebaid bölgelerine ulaşmıştır.[60] Konsilin toplanma sebebine bakıldığında çeşitli fikirler ortaya konsada asıl sebebin Piskopos Alexander'la, Arius Hristiyanlık cemaati üzerine söz geçirme çabası olduğu düşünülmektedir. Bu anlaşmazlıklar 318 yılında başlasa da sonrasında iki farklı dini bölünme olarak ortaya çıkmaktadır.[61]

III. yüzyılda Roma imparatorları dışarıya seferlere orduyla çıkmaya başlamıştır. Valerianus doğuda Perslerle mücadele etmek için sefere çıktığı esnada, oğlu Gallienus karargâhını Milona'ya taşımıştır. Maximianus'da Valerianus'un oğlu gibi öncesinde merkezi Milona'ya taşımıştır.

---

[56] M.H Cedrenus, "Compendium Historiarum ab Orbe Condita ad Isaacum Comnenum" *Georgius*, Ed. Bekker Won, 2 vol, Bonn, 1838–1839, s. 517

[57] Plinius, *Genç Plinius'un Anadolu Mektuplar*,*(* Çev. Çiğdem Dürüşken-Erdeniz. Özbayoğlu), İstanbul, 1999, s.10 - 41

[58] Vita Constantini, "Ber das Leben des Kaisers Konstantin Die griechischenchristlichen Schriftsteller" *Experiencing Byzantion Band*, Ed. F. Winkelmann, Eusebius Werke, Berlin: Akademie-Verlag, 1975 s. 3-151.

[59]Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev. Adnan Pekman) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 14-43

[60] Henry Chadwick, "The Early Christian C ommunity", *The Oxford Illustrated History of Christianity*, Ed. John Mcmanners, Oxford University Press, New York, 1990, s. 56

[61] Aslında bu tarz bir ihtilafın ortaya çıkması Hristiyanlık için kaçınılmazdı. Çünkü Hristiyanlık, Konstantin'in M.S. 313 yılında yayınladığı Milano Fermanı'na kadar Yahudi ve Romalılardan sürekli baskı görmüştü. Bizans ve Roma medeniyetin de baskı ortamı yumuşamış, insanlar istedikleri yönelimleri yapmakta özgür kılınmıştır.

Constantisus, başkent olarak önce Troia kalıntılarını sonra Serdica'yı (Sofya) düşündü fakat lokasyon olarak önemli bir noktada olan Byzantion'u seçti. Yeni bir başkent inşa etmeye karar veren Constantisus, maliyeti karşılamak için halka ek vergiler yüklemiştir. M.S. 324 yılında kentin inşaatına başlanmış ve 330 yılında Roma geleneğinin devamı olan oyun ve eğlencelerle kentin açılışını yapmıştır. Byzantion (İstanbul) ve Nikomedia arasındaki deniz yolu antik dönemde bölgeyi kuzeybatı Anadolu'ya bağlayan en önemli noktalardan biriydi.[62] Kıyıya gelen tüccarların ve seyir halindeki yolcuların önemli durak noktalarından biri de Prainetos (Karamürsel)'tur.

Eyalette batı - doğu doğrultusunda uzanan birkaç yol sisteminin kullanıldığı antik kaynaklarda da dile getirilmiştir. Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden Byzantion'a ulaşan anayol Bithynia'da ikiye ayrılıyordu. Birinci yol, Khalkedon (Kadıköy), Nikomedia ve Nicaea kentlerinden geçerek Ancyra (Ankara) -TarsusAntiochia (Antakya) güzergâhını takip ederek Kudüs'e ulaşıyordu.[63] Bu güzergâh Bizans döneminde Hacı Yolu olarak adlandırılmıştır.

Diğer güzergâh ise Khalkedon'dan başlayarak sırasıyla Heracleia (Karadeniz Ereğli'si) ve Tieium kentlerini kateden ve Sinope'de (Sinop) son bulan kıyı yolu idi. Bu güzergâh Sinope'den sonra Euphrates (Fırat) limes'lerine kadar uzanıyor ve daha çok askeri amaçlara hizmet ediyordu.[64] Deniz yolu daha yaygın olarak kullanılmakla beraber Bithynia ile Pontus arasındaki kara iletişiminin sadece bu yol sayesinde sağlanabildiği anlaşılmaktadır. Bithynia'daki yollar M.S. I. yüzyıldan IV. yüzyıla kadar devamlı olarak onarım görmüştür.[65]

Constantisus ölümünün ardından boşalan tahta Julianus imparator olmuştur. Galya'da büyük başarılarından ötürü Augustus ilan edilmiştir. Sasaniler ile yaptığı mücadeleler sonucunda yaptığı bir savaş neticesinde aldığı yaralardan ötürü ölmüştür. Bithynia bölgesi Bizans imparatorluğunun son zamanlarında üç Thema'ya ayrılmıştır. Bunlar Optimaton, Opsikion, Bukellarion'dur.

Bithynia Türk- islam akınlarınları ve Anadolu'da Malazgirt Savaşı'ndan kısa bir süre sonra Dorylaion, Söğüt, Malagina üzerinden İznik'e kadar ulaşan Türkiye Selçukluları bu

---

[62] Clemems Bosch, *İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi, (Çev. Osman Nuri Arıdağ),* Devlet Basımevi, İstanbul, 1937 s.5

[63] Haris-North Ryde, "Bithynia: Roman Sovereignty and Survival of Hellenism", *ANRW,* ed. Hildegard Temporini, Berlin-New York, 1980, s. 857–901.

[64] Christian Marek, *Bithynia et Pontus*, Berlin, 2003 s. 58

[65] Hacı Yolu Tabulara Peutingeriana'da, Itinerarium Antonini'de ve Itinerarium Burdigalense'de ayrıntılı olarak tarif edilmiştir. Bütün Bizans yazarlarında, özellikle son devirlerde yaşayanlarda sık, sık bahsi geçen bu yol Constantinople, Chalcedon, Dacibyza (Gebze), Libyssa, Nicomedia, Nicaea, Ancyra, Tarsus, Antiocheia güzergâhını takip ederek Kudüs'e ulaşıyordu.

bölgede hâkimiyetini arttırmıştır. 1096 yılında ortaya çıkan Haçlı Seferi [66] ile İznik'i kaybetmek suretiyle Sakarya Nehri'nin doğusuna hatta Kızılırmak kavisine kadar geri çekilmek zorunda kalmıştır.[67]

Bu fetih harekâtlarında önemli bir askerî üs olan Malagina Bizans savunma hattının önemli bir mevkiini oluşturuyordu. Malagina başkent Konstantinopolis'e giden yolun kontrolünü sağlıyordu.[68] Malagina'nın Türk-İslam coğrafyasına geçtikten sonra Bizans bu iç kesimlerle bağlantığı koparmıştır. Bizans İmparatoru I. Manuel ve VIII. Mikhael Palaiologos, bu önemli nokta için tekrar akın başlatmış ve netice olarak bu sınırı tekrar ele geçirmeyi başarmıştır. Osmanlı Beyliği, Sakarya Nehri'nin sularının taşmasıyla bu savunmalarının yıkılması neticesinde 1305-1306 Bizans'ın verimli Bithynia Eyaletini kısa sürede fethederek Üsküdar önlerine kadar gelmeyi başarmıştır. Ve neticesinde sonraki süreçte Türkleşen coğrafya 1361 yılında tamam Osmanlı toprağı olmuştur.

[66]Runciman Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, *II*, (Çev.Fikret Işıltan), Ankara 1992, s. 219.
[67]İbn Hurdazbih, *Ebu'l-Kasım UbeydullahİbnAbdullah, Kitabu'l-Mesâlik ve'l-Memâlik,* Fransızca çevirisi: ed. M. J. De Goeje, Lyon Press, Lyon 1889, s. 14-15.
[68]Foss Clive, "Byzantine Malagina and the Lower Sangarius", *Anatolian Studies*, Vol. 40 (1990), s. 161-183

5. TİOS ANTİK KENTİ

5.1 Kent Coğrafyası ve Jeopolitik Yapısı:

Tios Antik Kenti, Zonguldak İlinin Çaycuma İlçesinin Filyos beldesinde yer alan bir antik kenttir. Kent, Zonguldak iline 31 km Bartın iline ise 47 km uzaklıkta olup, deniz seviyesinden yaklaşık olarak 78.25 m. bir yüksekliğe sahiptir. Batı Karadeniz Bölgesinin 60 hektarlık bölümünü kapsayan Tios Antik Kenti, genel anlamda dağlık bir topoğrafya ya sahiptir. [69] Bu sebeptendir ki tarıma elverişsiz topraklar neticesinde balıkçılığa yönelim gösterilmiştir. Pontus Aksenios (Misafir Sevmez) olarak adlandırılan Karadeniz, Tios'un kuzeyinde yer almaktadır. Kentin doğusunda yer alan[70] Filyos (Billaios) Nehri ise Bithynia ve Paphlogania bölgesini ayıran doğal bir oluşumdur (Harita 6).

Karadeniz'e suyunu boşaltan Filyos Nehri, antik dönemlerde Billaios adıyla anılmaktadır. [71] Billaios, Bolu ilinde bulunan Aladağ'dan doğarak Çankırı-Kastamonu il sınırını oluşturmakta ve Karabük ilini geçtikten sonra Zonguldak bölgesinden Gökçebey ilçesine doğudan gelerek, güneyden gelen Dirgine çayının birleşmesiyle oluşmuştur. Nehir birleşme noktasından itibaren büyük vadi konumunda 24,400 km² 'lik alana yayılarak Çaycuma ilçesini geçer ve Hisarönü bölgesinde bir delta ağzı oluşturmak suretiyle Karadeniz'e dökülür. Alandan toplam 1303,6 km² 'lik su toplama havzası vardır. Irmağın 476 km² 'lik havzası orman dışı tarımsal alanda kullanılmaktadır. Filyos Irmağı 230 km. uzunluğunda olup genişliği'nin yer yer 300 - 400 m.'yi bulduğu belirtilmektedir[72] (Resim 1).

Antik dönemde debisinin yüksek olması birçok antik kent üzerinden geçmesi Billaios Irmağının taşımacılık içinde kullanıldığını akıllara getirmektedir. İç kısımlarda yer alan antik kentlerin ticari ürünleri nehir aracılığıyla Tios limanına indirildiği ve sonrasında buradan dünya pazarına sokulmaktaydı. Ticaretin kara yolu aracılığıyla yapılması arazi yapısından ötürü hem zor hem maliyetlidir. Ve Ayrıca kara yolu üzerinde soyulma yahut ticari ürünlerin talan edilmesi daha olasıdır (Harita 7).

---

[69] Murat Özgür, "Mesut Elibüyük, Karaçelebi, "Filyos Çayı Vadisi (Aşağı Çığır) ve Yakın Çevresinde Arazi Kullanımı" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* Ankara, 2017, s.275

[70] Bülent Öztürk, "Tios (Zonguldak - Filyos) Antik Kenti'nde Dinsel İnanışlar ve Kültler", *Güneş Kardenizden Doğar,* Ed. Şevket Dönmez, Hel yayıncılık, 2013 s. 331

[71] Ernst Wüst, "Tios (Tius), Tion". *Realencyclopadie Der Classischen Altertumswissenschaft*. R. 12 Bd. VI. A.2 (Timon - Tribus). J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung Stuttgart, 1937, S.1411

[72] , Güngör Karauğuz - Ayhan Akış, - Kunt, Halil İbrahim, *Zonguldak Bölgesi Arkeoloji Eskiçağ Tarihi ve Coğrafya Araştırmaları - Arkeolojik Yerleşmeler, Kalıntılar, Buluntular İle Kdz. Ereğli ve Amasra Arkeoloji Müzesi'nde Bazı Eserler,* Çizgi Kitapevi, Konya, 2010, s.32

Tios antik kenti üç topoğrafya ile ele alınabilir: Akropol adını verdiğimiz yerleşim kentin soylu kesimin olduğu ve yükseltisinin yaklaşık olarak 78.25 m. kotunda olduğu Gps ölçümleriyle ortaya konulmuştur. Diğer bir yerleşim yeri ise halkın yaşadığı aşağı şehirdir buranın deniz seviyesinden yüksekliği ise 4 metre civarındadır (Resim 2).

5.2 Kentin Adı ve Kökeni:

Antik kentin adı literatürlerde farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Kentle alakalı yazılmış Antik ve Modern kaynaklarda Tios, Tium, Tieium, Teion dört farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır.[73] Kent adının kaynağı olarak tanrı, kişi veya bir yere ithafen türemiştir.

Düşüncelerden ilki, kentin kurucu liderinin adının kente verildiği şeklindedir. Kentin kurucusunu öyle çok benimsenmiştir ki adı kentle özdeşleşmiştir. Herennius Philon'un edinilen bilgiye göre Tios adının bir Rahip'e ait olduğu ve bu kişinin kentin kurucu ve dini lideri olduğu şeklindedir. Kent Rahip Tios'u bir kurtarıcı olarak görmüş ve bulundukları yere adını vermiştir. Yine Rahip Tios ile alakalı Byzantion'lu Stephanos, Ethnika adlı eserinde rahip Tios olarak adlandırılan bir dini liderin varlığından bahsederek kentin isminin bu kişiden geldiğine değinmiştir. Bu düşünceden farklı düşünen Luis Robert kenti kurucusu olarak Rahip Tios adlı bir kişinin olmadığını M.S. III. yüzyılda bu kahramanın kent tarafından ortaya konulduğuna değinmiştir.[74]

Bir diğer düşünce ise kentlerin isimleri tanrılarla ilişkili onların onuruna yahut farklı bağlantılarla oluştuğu yönündedir. Bölge ile alakalı Zeus kültünün varlığı kısmen bilgiler olsa da net bir şekilde verilerin yetersizliğinden ortaya koyulamamıştır. Bithynialı Demosthenes'in Bithyniaka adlı eserinde Tios kelimesinin tanrı Zeus'a ait bir sıfat olduğuna değinmiştir. Hutter, ise Tios kelimesinin tanrı ile eşanlamlı olduğunu belirtmiş ve Frigçe'deki Tiyez ile Helence'deki Tios kelimelerinin birbirleriyle ilişkilerin ötürü ortaya çıktını belirtmiştir. Vassıleva, ise Tios ismini gökyüzüyle alakalı olduğu düşüncesine değinmiştir. Gökyüzü tanrı Zeus'a işaret ettiğinden Tios isminin tanrı Zeus'un sıfatlarından olduğunu aklımıza getirmektedir.[75]

---

[73]Ainsworth William Francis,"Travels and Researches in Asia Minor Mesopotamia", *Chaldea and Armenia I-II,* London, 1842, s. 49-52

[74] Bülent Öztürk, *Küçük Asyanın Batı Karadeniz Kıyısında Bir Antik Kent: Tios,* (Marmara Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2012, s.30

[75] Bülent Öztürk, a,g,e., s.32

Son olarak bu iki düşünceden farklı olarak filolojik olarak oluşan bir kavram olarak üzerinde durulmuştur. Bir yer adı olarak düşünülen kavramın devşirilerek Tios ismini aldığı varsayılmıştır. Özellikle Bithynia bölgesini Paphlagonia'dan ayıran Billaios (Filyos Nehri) isminden ötürü bu ismi aldığı diğer bir düşüncedir.

Günümüzdeki ismi Filyos olan Tios Antik kenti, Karadeniz tarihi ve arkeolojisi için önemli bir yere sahiptir. Filyos isminin köken olarak ele alındığında kelime benzerliklerinden ötürü Tios antik isminden Filyos'a evrildiği düşünülmektedir. Bir başka düşünceye göre ise, Bithynia bölgesini Paphlagonia'dan ayıran Billaios (Filyos) isminden ötürü yerel halk tarafından kullanılarak Filyos ismini aldığı düşünülmektedir. 1768 yılında D'Anvılle Karadeniz üzerine birçok çalışma yapmış ve kent üzerine herhangi bir şey söylemese de bölge ve kent için çok önemli olan nehir için Falios ismini kullanmıştır. Buda antik yazarlardan ötürü kullanılan Billaios isminden ötürü transformasyona uğrayıp Falios ve sonrasında Filyos olduğu düşünülmektedir. 1818'de Kınneır ile 1823 yılında Worcester ise yine D'Anvılle adlı düşünürden etkilenerek ortaya koydukları araştırma metinlerinde ve oluşturdukları haritalarda Falios adını kullanmışlardır. Fransa'da 1802 yılında dünyaya gelen ve Anadolu'nun birçok yerini at sırtında gezen Charles Texier Anadolu ya ilk gezisini 1833 yılın'da ikinci gezisini ise 1843 yılında gerçekleşmiştir. Karadeniz bölgesini batıdan doğu kanadına detaylı olarak gezen seyyah Billaios adından devşirilerek Filias olarak metinlerinde kaleme almıştır. 1838'de Anadolu'ya gelen İngiliz seyyah W.F. Aınsworth "The English Cyclopaedia" adlı eserin Tios ile alakalı bilgiler vererek, yapıların durumu ve tanımlarını yapmıştır. Bölgeyi "Filias" olarak isimlendiren yazar, kent ve bölge için oldukça önemli bir kaynaktır. Ayrıca bölge için önemli değerlerden olan yerel bilim insanlarımızdan olan ve çalışmalarıyla bölgeye ve kente ışık tutan Kastamonu Müze Müdürü Ahmet Gökoğlu notlarında Filyos kentinin yanından akan nehir olarak Villayos isminden bahsetmektedir.[76]

Antik kaynaklarda, modern literatürlerde kent, Helence ve Latince isimlerle anılmakta olup birçok defa saldırıya uğramasından ötürü gelen her medeniyet bölgeyi farklı isimlerle adlandırmıştır. Kentin ismi ilk olarak M.Ö. 4. yüzyılda, tarihsel metinleri ve söylevleri ile tanınan Karyanda'lı tarihçi Pseudo Skylaks tarafından kullanmaktadır. Pseudo

[76] Bülent Öztürk, *Küçük Asyanın Batı Karadeniz Kıyısında Bir Antik Kent: Tios,* (Marmara Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2012, s.15

Skylaks, Periplus adlı eserinde Bithynia bölgesinin son sınırı alarak Billaios Nehrini ve burada yer alan kentin ise Τίειον adını aldığına değinmiştir. [77]

M.Ö. 203-220 yılında dünyaya gelen Arkadia'lı tarihçi Polybios Tios kentini, Helen polisi olarak görmüş ve günümüzde hala sağlam olan limanına değinmiştir. Liman ayrıca batı sur duvarıyla bir uyum içerisinde kenti çevrelemiştir. Paphlagonia toprakları içerisine dâhil ettiği kenti Tieion olarak isimlendirmiştir.[78]

Ünlü Amasya'lı tarihçi (M.Ö. 64 - M.S. 19) Strabon, antik kenti bölgede yer alan diğer Bithynia kentlerinden ayırarak, söylenecek önemli bir şeyi olmayan kasaba olarak nitelendirmiştir. Miletos kolonisi olarak adlandırılan kent, geçimi balıkçılık ve nehir aracılığıyla taşınan ürünlerin sevkiyatı ile sürdürmektedir. Strabon'un Anadolu coğrafyası ve antik kentleri ele aldığı eserinde kentin adını Tieion (Τίειον) olarak isimlendirmiştir.

M.S. 95 yılında doğan Flavius Arrianus, Hadrianus döneminde devlet görevinde olduğu için birçok bölgeye gitmiş ve izlenimlerini not etmiştir. Bu seyahatler içerisin de Karadeniz bölgesi önemli bir yer tutmuştur. Seyahatinde Tios antik kentinden de bahseden tarihçi, Helenlerin İon kökenli kenti olduğuna ve bir Miletos kolonisi olduğunu belirtir.[79]

Herakleialı Memnon, bölge olarak ele aldığı ve Heraklia Pontika kenti hakkında detaylı bilgiler sunduğu notlarında Lysimakhos'un Tios'u ele geçirmesinden eşine hediye ettiği süreci detaylı olarak sunmuştur. [80] Kral ilk etapta bu hediyenin gereğinden çok büyük olduğunu söyleyerek kraliçe'nin isteğini reddetti. Ama sonrasında verdiği kararı değiştirerek kraliçenin bu isteğini kabul etti.

Naukratis'li Atheianos'un Deipnosophistai adlı eserinde Büyük Kyros'un Lyzikoslu Pytharkhos'a dostluğundan ötürü Tios antik kentiyle beraber Pedasos, Olympios, Akamantios, Skeptra, Artypsos ve Tortyre kentleri armağan olarak verilmiştir.

Pilinius M.S. 77'de kaleme aldığı Naturalis Historia (Doğa Tarihi) adlı eserinde kenti Tium adlandırmış ve kentin coğrafi özelliklerinin yanı sıra ticari faaliyetleri üzerine notlar sunmuştur. Bazı bölümlerinde ise kent yapısına ve himayesine girdiği ülkelerin güçlerine değinilmiştir.

---

[77] Pseudo-Skylaks, Karadeniz'in M.Ö. 500'lerdeki halini anlatmakta ve Herodotos'tan önceki kaynaklardan faydalanmaktadır.

[78]Polybios, *The Histories,* (English translation by W. R. Patron), I-VI, London/ New York, 1922–1927, s. 424

[79] Bülent Öztürk, *Küçük Asyanın Batı Karadeniz Kıyısında Bir Antik Kent: Tios,* (Marmara Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2012, s.15

[80] Memnon, *Herakleia Pontike Tarihi*, (Çev. Murat Arslan), Odin Yayıncılık, 2007, s.19

Homeros'un illyadasın'da ise kent detaylı bir anlatımın yerine yüzeysel bir anlatımla sunulmuştur. Yerli bir kabile olan koukon'lar ismiyle anılan bölgenin sonrasında halkın Teion olarak isimlendirildiği metinlerinde geçmektedir.

18. yüzyıldan itibaren bu konu üzerine yoğunlaşan araştırmacılar kentin adının kökeni hakkında çalışmalar yapmıştır. 1402 yılında Tios kıyılarına gelen İspanyol elçi R.G. DE Clavıjo limana yanaşmak ister; lakin oklarlarla bu isteğe karşılık veren Tios'lular Türklerin bölgeye hâkim olduğu anlatmışlardır. İspanyol elçi R.G. DE Clavıjo yanaşamadığı bu limana İspanyolcada nehir anlamına gelen Rio olarak adlandırmıştır.[81]

5.3 Kentin Tarihçesi:

Tios, coğrafi olarak dışa kapalı kendi içerisinde kolonizasyon sürecine kadar göç almayan bir kentti. Kolonizasyon döneminden önce Tios antik kentinin bulunduğu yerde yerel bir halk olan Kaukonlar yer almaktadır. Bölge, dağlık ve sık ormanlık yapısından ötürü sert bir coğrafya ya sahiptir. Bu sert coğrafya da yaşamaya uyum sağlayan Kaukonlar muhtemelen vahşi ve acımasız, zapt edilmesi zor bir kabile olarak görülmekteydi. Lydia Krallığı, bu yerel kavimle muhtemelen savaşmamış ve savaşmayı göze alamamıştır. Kâğıt üzerinde elçiler vasıtasıyla resmi bir bağlılık sağlamışlardır.[82]

Karadeniz'in kolonizasyon süreci, bölgeyi ve bölge içindeki birçok kenti etkilemiştir. Helenler'in öncesinde yaşamış olan ve atası olarak gördükleri Mikenler ve Karialılar denizcilikte oldukça gelişmişlerdir.[83] Deniz yoluyla Karadeniz'e geldiklerini düşündüğümüz bu medeniyetler bölge halkıyla iletişim kurarak etkileşimde bulunmuşlardır. Bölgeye gelen bu öncüler birçok yazılı metinde ve sözlü edebiyatta Karadeniz'in hırçın ve dalgalı yapısından söz etmektedir. Strabon'nun Pontus Aksenios (Misafir Sevmez) ismini vermesi bu durumu doğrular niteliktedir.[84]

Kolonizasyonların oluşmasına neden olan göçün sebebi ekonomik arayış ve denizcilikte gelişmiş olmaları savı olsa da asıl sebebi güney bölgelerdeki maden yatakları, kuzey de yer alan tahıl bolluğuna ulaşma çabasıdır. Lakin bunlardan hariç olarak diğer bir

---

[81] Durmuş Gür, *Zonguldak İli Filyos Beldesi, Tios Akropolü, Kilise A Yapısı,* (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi, Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2015, s.16

[82] R.Gocha Tsetskhladze, "*Stages, Models, and Native Population", The Greek Colonization of the Black Sea Area*, Stuttgart, 1998, b s.129

[83]Braund David,"A History of Colchis and ranscaucasian Iberia 550 BC–AD 562" *Georgia in Antiquity*, Oxford, 1994, s.8

[84]Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası,* (Çev. Adnan Pekman) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 3

düşünce ise o tarihler de Lydia'lıların baskıları ve ardından Pers akınları Ionia bölgesini doğrudan etkilemiş Miletosu göçe zorlamıştır.[85]

Miletos'un göçü aslında kademeli olarak gerçekleşmekte olup yaklaşık olarak M.Ö. VIII. yüzyıl da zenginleşmeye ve topraklarını genişletmeye başlamıştır. Bu durum Lydia Kralı Alyattes'in dikkatini çeker ve verimli toprakları olan Ionia'nın incisi olarak görülen Miletos'a savaş açar.[86] Artan baskı ve savaşlardan ötürü Miletoslular M.Ö. VII. yüzyıldan itibaren tek kolonize edilmemiş bölge olan Karadeniz'e yönelmişlerdir. Helenlerin Karadeniz'deki kolonizasyon süreci M.Ö. VIII. ile VI. yüzyıl tarihleri arasındaki süreçte gerçekleşmiştir. Bu süreçten doğal olarak Tios antik kenti de etkilenmiş olup kolonizasyon olarak Miletos himayesine girmiştir. Tios yaklaşık olarak 200 yıl kadar süren kolonizasyon sürecinden etkilenmiş ve bu minvalde gelişmiştir. İlk etapta 7 küçük koloni birimi kuran kolonistler Tios'u da içine alan bir oluşum meydana getirmişlerdir. Lydia uygarlığının baskılarına dayanamayan Miletoslular büyük toprak kaybına uğrayıp kurtuluşu koloni şeklinde Karadeniz de daha geniş coğrafya da yayılım göstermekte bulmuşlardır. Plinius'a göre baskıların artması ve Pers akınları neticesin de Karadeniz ve çevresinde 90 adet koloni yerleşimi mevcuttur. Seneca ise bu durumun aksine daha az sayı da bölgede 75 adet koloni olduğunu belirtmektedir.[87]Antik yazarlar tarafından Tios'taki kolonin kurulduğu aşamadaki konumu için colonia, polis ve apoikia terimleri kullanılmıştır.

Billaios (Filyos) Nehrinin batısında yer alan Tios Antik Kenti, M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısında Tios adındaki bir rahip tarafından Miletos Koloni kenti olarak kurulmuştur.[88] Rahip Tios, kent için önemli bir kurucu olduğu gibi dini olarakta etkin bir isim olarak yer almıştır. Sonra ki yıllarda M.S 3. yüzyıl da Roma İmparatorluk dönemine ait sikkelerin ön yüzünde betimlenecek kadar etki bırakmıştır. Tios' da içine alan Karadeniz'in güney bölgelerindeki yerleşimler erken dönem ile alakalı muhtemel arkeolojik veriler mevcuttur; ancak henüz bu konuda fikir yürütmemize yarayacak yeterli bir belge ve materyalimiz bulunmamaktadır.[89]

---

[85] Gocha R.Tsetskhladze, "TheArchaeology of Greek Colonization" *Essays Dedicated to Sir John Boardman*, Monography 40, Oxford, 1994, s. 124

[86]Dandamaev Muhammad *A,Political History of the Achaemenid Empire* (Çev. W. J. Vogelsang), Leiden 1989, s. 20-24

[87] Handerson Jean,"Seneca De Consolatione ad Helviam Matrem", *Moral Essays*,I–III, Harward University Press, London, 1963–1970 , s. 29

[88] Tios, Louis Robert tarafından, Yunan koloni kenti olarak tanımlanmaktadır. Miletliler tarafından kentin kurulduğunu belirten Robert, bu görüşünü antik kaynaklarla desteklemektedir. Robert, 1937, s. 270

[89] Tsetskhladze, "R.Gocha, "Black Sea Trade" Some Further General Observations", *Anatolıan Research*, Sayı: 19, 2011, s. 197–212

Tios yerleşimi ve çevresin de Pers egemenliği ile alakalı arkeolojik veriler yok denecek kadar azdır. Tarihi kaynaklar ve metinler neticesinde Tios kentiyle alakalı veriler günümüze aktarılmıştır. Lydia Kralı Kroisos'un Pers Kralı Kyros'a yenilmesiyle Küçük Asya ve dolayısıyla Tios Pers egemenliği altına girer. Persler ele geçirdikleri toprakları, alışılageldiği üzere, satraplıklara bölerek yönetmekteydiler. Tios'un içinde yer aldığı Bithynia Bölgesi'nin de bu satraplık düzeni içinde, Paphlagonia ve Mariandynler ülkesi'yle birlikte Daskyleion Satraplığı'na bağlı olduğu düşünülmektedir.[90] Ayrıca Tios M.Ö. III. yüzyıl yazarı Babylonlu Agathokles'in "Kyzikos Tarihi" adlı metinin notlarında Büyük Kyros'un Tios ile birlikte yedi kenti arkadaşı Kyzikoslu Pytharkhos'a hediye etmiştir. Bu kentler sırasıyla Pedasos, Olympios, Akamantios, Tios, Skeptra, Artypsos ve Tortyre olarak görülmektedir.

M.Ö. IV. yüzyıl da Tios, kıyı kenti olarak varlığını sürdürmekte olup Herakleia kentinin gölgesi altında onun himayesinde varlığını sürdürmektedir. Muhtemelen Heraklia kentinin başına geçen Klearkhos ile (M.Ö. 364-353) doğuya doğru genişleme politikası ile Tios Antik Kenti, Heraklia ya bağlanmıştır.[91] Klearkhos'un öldürülmesinden (M.Ö. 353-352) sonra oluşturduğu otorite sarsılarak birçok kent bağımsızlıklarını ilan ettiler. Klearkhos'un yerine geçen oğlu Satyros tekrar otoriteyi sağlamak için aşırı bir şiddet kullanmıştır ve neticesinde kaybettiği kentleri tekrar elde etti.

M.Ö. 337 – 336'dan itibaren ise gücü eline alan Dionysios tek başına yönetime sahip oldu. Dionysios bölgede etkin bir güç olan Perslere karşı kendini ve topraklarını korumak için Persli bir prenses olan Amastris ile evlenmiştir. Dionysios, bu sayede hem Heraklia da hem Tios ta 30 yıldan fazla hüküm sürmüştür.[92] Elli beş yaşında ölen Tiran'nın ardından çocuklarının yaşının küçük olmasından ötürü devlet yönetimine Kraliçe olarak eşi Prenses Amastris geçmiştir.[93] Kraliçe Amastris M.Ö. 302'de Büyük İskender'in ordularının bölgeye gelmesiyle zor durumda kalmıştır. Kurtuluşu savaşı yöneten İskender'in generallerinden olan Lysimakhos ile evlenmekte bulmuştur. Lakin bölge'de ve özellikle Tios'ta İskender'in varlığını kanıtlayacak yazılı buluntular haricinde arkeolojik materyal azdır. Lysimakhos kraliçe Amastris'in ardından yaptığı diğer stratejik evlilik ise Mısır Valisi, Ptolemaios'un kızı II. Arsinoe ile olmuştur. Kraliçe Amastris bu duruma sinirlenerek Tios, Sesamos (Amasra-

[90] Pierre Briant, *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*, (Çev. P. T. Daniels, Eisenbrauns) Pennsylvania State University Press, 2002, s.98

[91] Klearkhos'un yönetimi ele geçirmesiyle Saprykin 1997: 135 Kötü bir üne sahip Klearkhos, her şeye önem alsada kentin önde gelen isimlerinden Khion, Leon ve diğer soyluları tarafından bir suikast sonucu öldürülür.

[92] Memnon, *Herakleia Pontike Tarihi*, (Çev. Murat Arslan), Odin Yayıncılık, 2007, s.14

[93] Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası,* (Çev. Adnan Pekman) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 6

Bartın), Kromna (Kurucaşile-Bartın) ve Kytoros (Cide-Kastamonu) yerleşimlerini alarak kendi adını taşıyan Amastris kentini kurmuştur.

Tios, bu birlikten isyan ederek ayrılan bir anlamda bağımsızlığını kazanan ilk kenttir. Tios'un bu hareketinden sonra ayrışmalar başlayıp kenti oluşturan birçok bölümden kopmalar olmuştur. Kraliçe Amastris'in oğulları bir isyan çıkarıp annelerini boğdurtarak yönetime el koymuşlardır. Lysimakhos bu durumu öğrenince Amastris'in oğullarını öldürerek kenti kendine bağlar.

Lysimakhos, Amastris kentinin yönetimini güvendiği adamlardan biri ve ileride Pergamon Krallığı'nın kuruculuğuna imza atacak olan Tios'lu Philetairos'un kardeşi Tios'lu Eumenes'e bırakmayı uygun görmüştür. Lakin Lysimakhosun eşi II. Arsinoe'nin sonu gelmek bilmeyen ısrarlarına dayanamayan general; Tios, Heraklia ve Amastrisi hediye etmek zorunda kalır. Tios kenti halkının Lysimakhos ve eşi II. Arsinoe'nin nasıl bir yönetim sergilediği, kent üzerine yüklediği misyon hakkında bilgilerimiz oldukça sınırlıdır.[94]

Lysimakhos bölgede güçlü olmasına rağmen Seleukoslar saflarında savaşa giren Heraklialı bir asker tarafından öldürülmesi bölge halkının ve Tios'un karşı bir güç olarak durduğunu göstermektedir. M.Ö. III. yüzyıl ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (Eleutheria-bağımsızlık) yazılı Tios sikkelerinde bağımsızlığını kazandığına dair belge niteliğindedir. Selevkos, Lysimakhos'a karşı elde ettiği zafer genişleme düşüncesini düşündürmüştür. Seleukoslu General Aphopdisios Anadolu'nun kuzey tarafına kentleri ele geçirmek için gönderilmiştir. Muhtemelen Heraklia önderliğinde Tios'ta Selevkosa karşı direnmiştir. Seleukoslar I. Nikator, Heraklia'ya karşı sert tavrı ve ambargo niteliğinde tedbirler alması Heraklia'nın Byzantion, Khalkedon ve I.Mithridates Ktistes'ten yardım talebinde bulunmasına sebep oldu. Bu durum daha sonrasında "Kuzey İttifakı" olarak adlandırılacak olan Heraklia Pontika, Byzantion, Tios, Kieros kentlerinin oluşturduğu paktın öncüsü niteliğinde kabul edilmektedir.

M.Ö. III. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgede önemli bir güç haline gelen Bithynia krallığıdır. Tios antik kenti dolayısıyla Bithynia krallığının çatısı altında varlığını sürdürür; fakat sonradan tekrardan Heraklianın egemenliğine girer. M.Ö. V. yüzyıl da liderleri, Boteiras (M.Ö. 376) Onun ölümünden sonra Dydalsos sonrasın da oğlu Bas geçti. Bas'tan sonra yerine oğlu Zipoites (M.Ö 354-274) geçerek askeri başarılar kazanarak hâkimiyet sınırlarını genişletti. Herakleialılar'a karşı savaş açan kral Tios ve Kieros'u M.Ö. 280-281 ele geçirdi. Bithynia kralı Zipoites'in ölümünün ardından aynı adı taşıyan oğlu ve

[94]Memnon, *Herakleia Pontike Tarihi*, (Çev. Murat Arslan), Odin Yayıncılık, 2007, s.1

diğer oğlu Nikomedes arasında taht kavgası oluşmuştur. Kardeşi Zipoites ve destekçilerinin fazla olması sebebiyle Nikomedes Galat lideri Leonnorios'tan yardım istemiştir. Nikomedes yaklaşık 20.000 kişi gemili savaşçıyı kardeşiyle mücadelede için Bithynia'ya getirmiştir. Bu destek ile birliklikte Nikomedes "Kuzey İttifakı" olarak adlandırılan Herakleia, Byzantion, Khalkedon, Tios, Kieros paktını oluşturmuştur. Bu ittifak bir diğer Bithynia kralı I. Prusias (M.Ö. 229-182) dönemine kadar korunsa da sonrasında Tios başta olmak üzere birçok kent ittifaktan çıkmak zorunda kalmışlardır.

M.Ö. II. yüzyıl'dan itibaren Pontus uygarlığı Pharnakes'ten başlayarak VI. Mithridates Eupator'a kadar Karadeniz üzerinde tarih sahnesinde etkin olarak görmekteyiz. Yayılımcı bir politika güden Pontus kralları birçok antik kente savaş açmıştır. Bu kentler arasından Sinop'un (Sinope) alınması Karadeniz'in diğer kıyılarına geçişi kolaylaştırmış. Sinop'un alınması M.Ö. 181'de Tios, hedef haline getirmiştir. M.Ö. I. yüzyıl yazarı Sicilyalı Diodoros Tios'un ele geçirilişini şu şekilde anlatmaktadır: *"Pontos Kralı Pharnakes'in önemli generallerinden olan Leokritos Tios kentini kuşatıp ve yoğun saldıralar düzenleyerek kentteki paralı askerleri affederek kenti bırakmaya mecbur etmiştir. Bununla birlikte Pharnakes'in kesin talimatı üzerine antlaşmanın şartları bozarak, ücretli askerlerin kentten ayrıldığı sırada saldırarak hepsini öldürmüştür."*

M.Ö. II. yüzyılın ikinci yarısında Pergomon Kralı II. Eumenes ile Pontus Kralı Pharnakes arasında toprak sebebiyle savaş çıkmıştır. Bu savaşta Bithynia Kralı II. Prusias Pergamon Kralı II. Eumenes tarafında yer almıştır. Savaş sonrasında Tios antik kenti savaşta Bithynia Kralı II. Prusias'a hediye edilmiştir. Böylece Tios IV. Nikomedes'e kadar Bithynia krallığının Billaios Irmağı ile doğu sınırını oluşturmuştur. IV. Nikomedes M.Ö. 74'te ölmeden hemen önce Tios dâhil olmak üzere Roma topraklarına girmiştir.

M.Ö. 70 yılında Lucullus Döneminde, Bithynia Bölgesi Roma İmparatorluğunun sınırları içerisine katılınca dolayısıyla Tios Roma ototoritesine boyun eğmiştir. Pompeius Roma eyaleti sistemini yeniden düzenlemesiyle birlikte Bithynia Eyaleti şu kentlerden oluşuyordu: Kaisareia-Germanike, Apameia, Prusia, Nikaia, Nikomedeia, Iuliopolis, Bithynion/Klaudiupolis, Kreteia–Flaviopolis, Kalkhedon ve Byzantion'dur. Daha sonra Pontus Krallığının batısını Bithynia'ya ekleyerek Pontus et Bithynia eyaletini kurulmuştur. Başlangıç ta sadece Bithynia'ya olarak geçen bölge genel olarak İmparator Nero (M.S. 54) Dönemi'ne kadar Pontus et Bithynia adıyla bilinmektedir.

Pompeius'tan sonra Gaius Papirius Carbo'nun (M.Ö 61-59) yönetimde söz sahibi olmasıyla beraber Roma idari sisteminin kısmen eksikler olsa da tam oturduğu bir dönemdir. Tios'unda için de olduğu birçok sikkede Roma'ya bağlılığı betimleyen *Dea Roma* yazısı bulunmaktadır. M.S. 68-79 yıllarında İmparator Vespasianus, Tios kentini de dâhil ettiği bölgeyi imparatorluk eyaleti yapmıştır.

M.S. 199'da İmparator Septimius Severus Dönemin de bölgede ve Tios'ta yapısal olarak kalkındırıldığını, yolların ise Quintus Tineius Sacerdos tarafından yenilendiğini arkeolojik malzemelerde görmekteyiz.

M.S. 284-305 yılında İmparator Diocletianus başa geçtikten sonra Roma İmparatorluğu coğrafyasında bir dizi reformlar yapılmıştır. Roma İmparatorluğu'nun toprakları, başında Vicarius adlı yöneticilerin bulunduğu 12 Dioecesis (Eyalet) ayrılmıştır. Tios bunlardan; batısında Bithynia, doğusunda Paphlogania, güneyde ise Galatia Prima'nın bulunduğu, merkezi Klaudiupolis olan Honorias Bölgesi'nde bulunmaktaydı. Hierokles, "Synecdemus" adlı eserinde dönemin yönetim bölgelerini listelerken, Honorias Bölgesi'nde bulunan kentlerin dökümünü de verir; bu altı kent içinde Klaudiupolis, Prusias, Herakleia, Krateia, Hadrianupolis'in yanı sıra Tios'u da görmekteyiz.

II. Theodosius (M.S. 408-450) döneminde özel yönetim sürmüş ve yeniden yapılandırma yapılarak bu bölgeye amcası Honorius'tan ötürü Honariade adını vermiştir. Sonraki süreçte ise M.S. V. yüzyılda Honarias bölgesi piskoposluk merkezi haline gelmiştir. Dini organizasyonun yüksek olduğu bölge ayrıca dini ritüellerin yapıldığı önemli bir lokasyon haline gelmiştir. Tioslu birçok rahip piskoposluk toplantılarında ismi geçmekle beraber bölge için alınan kararlar da etkin bir rol oynamışlardır.

M.S. 7 - 8. yüzyıl da bölge Pers ve Arap akınlarıyla yıpratılmış olup birçok mimari öğe tahrip edilmiştir. Muhtemelen Tios bu durumdan payını almıştır. Tam olarak kesin akınların gerçekleştiği tespit edilmemekle birlikte bu sav hala ispatlanamamıştır. Bölgede gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda bu bilgiyi destekler herhangi bir materyal tespit edilememiştir.

V. Konstantinos (M.S 741-775) Tios'un da içinde bulunduğu Opsikion Theması'nı küçülterek aynı bölgede Bukellarion Theması'nı kurmuş ve bu tarihten itibaren bölge Opsikion ve Bukellarion olmak üzere iki ayrı bölge halinde yönetilmiştir. Opsikion Theması'nın bölünmesi ile birlikte Tios, Bukellarion Theması sınırlarında kalmıştır. M.S. 787

İznik Konsil listelerinde, Kladiopolis'in yardımcı piskoposluğunu yürüten kentler "Prousias, Krateia, Adrianoupolis, Hérakleia Pontika ve Tios" olarak sıralanmıştır. Bu konsilde Tios, Aziz Michael tarafından temsil edilmiştir. [95] Bu tespit aslında bize bölgenin 8. yüzyıldaki dini liderinin ismini sunduğu gibi konsil hakkında bize önemli bilgiler vermektedir.

Tios, 8. -13. yüzyıllar arasında Piskoposluk toplantısın da Bolu (Klaudiopolis)'in yardımcı piskoposluğunu yürütmüştür. Bu dönemde kent dinsel anlamda yükselişinin yanı sıra ekonomik anlamda bir merkez olduğu düşünülmektedir. M.S. 8. yüzyılda bu bölgede 5 kale olduğu düşünülmekte olup bunlardan birinin de Tios olduğu düşünülmektedir.[96] Zira deniz ticaretinin yoğun olarak gözlendiği bu coğrafyada, kaleler deniz ticaretini gözlemlediği gibi aynı zamanda güvenliğini de sağlamaktaydılar. 9. yüzyılda da aynı durumu görmekte olup M.S. 10. yüzyılda bu durum değişerek Tios ve kale kentler içe dönük kapalı bir yapıyı benimseyerek kale içine kapanarak dini yapılar inşa etmiştir.

9. ve 10. yüzyıllar arasında Tios antik kenti güçlü bir yerleşim olarak görülmekle birlikte literatürler de Metropolis kenti olarak geçmektedir. Bölgenin önemli noktası haline gelmesiyle birlikte Tios antik kenti birçok medeniyet tarafından açık hedef haline gelmiştir.

Tios, gücünü kaybetmesiyle birlikte zamanla Beyliklerin egemenliğine girmiş fakat Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu arasındaki anlaşmazlıklar ve iç çekişmeler neticesinde bölge tekrardan Bizans hâkimiyetine girmiştir.[97] Daha sonrasında 1205 yılında Komnenos sülalesi bölge üzerinde bir Rum İmparatorluğu kurmuşlardır. Karadeniz Ereğlisin'den Trabzon ve Sinop'a kadar genişleme gösteren Rum imparatorluğu Tios kentini de içine alan bir teritoryum oluşturmuştur.

Theodoros Laskaris döneminde 1214 yılında Tios'ta dâhil olmak üzere birçok kent yağmalanmış ve surlar korunaklı bir yer oluşturmak için onarılmıştır. 12. yüzyılın sonunda Paplagonia sınırları içinde kalan Tios IV. Haçlı seferi ile birlikte Bizans ve Cenevizliler arasında Nif Antlaşması 1261 yılında imzalanmıştır. Bu anlaşma neticesin de Cenevizler

[95]Bülent Öztürk, "Kuruluşundan Bizans Devri Sonuna Kadar Tios Antik Kenti". *Arkeoloji ve Sanat Dergisi.* Sayı: 128. İstanbul, 2014 s. 63-78.
[96] Foss Clive, "Paphlagonia," *The Oxford Dictionary of Byzantium. Volume III,* Oxford University Press, New York, 1991, b s.1579.
[97] Necdet Sakaoğlu, *Amasra'nın Üçbin Yılı,* Zonguldak Valiliği Yayınları, İstanbul, 1987, No: 2. s. 58

önemli haklar elde etmiş ve ticari anlamda gelirlerini kontrol edebileceği koloniler kurmuşlardır.[98]

13. yüzyılda Tios antik kenti sur duvarlarında izlenen müdahale ve onarımlar bölgede dolayısıyla antik kente Türk hâkimiyetini ortaya koymaktadır. Filyos, Amasra, Cide gibi bölgenin güney sahil kentleri Türk hâkimiyetine girmiştir.[99] 14. yüzyılda ise Foos, kentin dönem, dönem Türklerin eline geçtiğinden bahsederken Ceneviz ile mücadelelerinden sıkça söz etmiştir.

1404'te Bölgeye gelen İspanyol denizci Clavijo, Rio olarak ifade ettiği Tios kentine gelmiş ve bu noktayı Ceneviz kolonisi olarak düşünmüştür. Lakin Tios antik kenti kıyısına yanaşırken bölgenin Türk topraklarına geçtiğini anlamıştır. Karadeniz kıyısı boyunca ilerleyen seyyah, izlemlerinde Bizans uygarlığının bölgedeki hâkimiyetinin büyük ölçüde sonlandığına değinmiştir.

1530 yıllarında Osmanlı arşiv kaynaklarında Tios antik kentinin bulunduğu Filyos beldesi, Zonguldak merkezine bağlı bir köy olarak kayıtlara geçmiştir. [100] Bu kayıtlardan 1841 yılındaki belgede ise Hisarönü حصاراوگی olarak adlandırılan semt Bolu-Kastamonu vilayetine bağlı bir kazadır.

5.4 Bilimsel Çalışmalar:

Strabon'un söylenecek çok önemli bir şeyi olmayan kent olarak tanımladığı yer Tios, günümüz de üzerine modern yerleşimin kurulmadığı Batı Karadeniz'deki tek antik kenttir. Bu sebeple birçok bilim adamı Tios antik kenti ve Billaios nehri ile alakalı çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmlar kent için tarihsel sürecine ve kent bünyesindeki yapı tanımlamalarında bize önemli bilgiler vermektedir.

Fransız Bilim Adamı, Louis Robert, bölge için çok önemli olan Billaios nehri ve Tios antik kenti ile alakalı izlenimlerini bize sunmuştur. Kenti geniş çapta gezerek gözlemlerini bize aktarmaktadır. Yunan kolonisi olarak kentin Miletos ile bağlantısı olduğuna değinen kent

---

[98] Tayfun Akkaya, *Herakleia - Pontike (Karadeniz Ereğlisi)'nin Tarihi Gelişimi ve Eski Eserleri,* Troya Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 21-22

[99] Vitalien Laurent-Albert Failler, *Georges Pachymeres Relations Historiques*. Paris, 1984, s.47

[100]Tahir Sezen, "Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)" *T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.* Yayın Numarası 21. Ankara, 1994, s. 34

tanımlamaya çalışmıştır. 1980'e kadar birçok eser üreten yazar, kenti Tieion, Teios, Tion, Tios dört şekilde isimlendirerek eski fotoğraflar ve bilgiler eşliğinde tanımlar.[101]

Bölgede yer alan yapılar ve kent içindeki yapıların durumu hakkında bize önemli bilgiler sunun diğer bir yazar ise Kastamonu Müzesi Müdürü Ahmet Gökoğlu'dur. Tios Antik Kenti hakkında bize önemli bilgiler vermiştir. Kenti ilk olarak Tieium ismiyle tanıtan Gökoğlu doğusunda akan ve iki bölgeyi birbirinden ayıran nehirle bağdaştırıp Villayos ismini eserinde kullanmıştır.[102]

1984 yılında Christian Marek, Tios antik kentini detaylı olarak gezerek kentte yer alan yapıları fotoğraflarla desteleyerek kaleme almıştır. Yapıların durumları ve tahribat oranlarınıda değinen Marek özellikle Akropol ile alakalı bize önemli bilgiler vermektedir. Özellikle Billaios Nehri'nin kent üzerindeki etkisinden bahseden yazar geniş çaplı bir ticari faaliyetin olduğuna değinmiştir.1993 tarihinde ortaya çıkardığı adlı arkeolojik buluntular ve bunlarla alakası kısa bilgiler aktarmıştır. Bu arkeolojik kalıntılar içerisinde 3 steli ele alan Marek ayrıca kentte yeralan önemli yapılardan olan akropolün yanı sıra kale ve tiyatro hakkında bilgiler verir.[103]

Klaus Belke, bölge ve Tios antik kenti'nin Bizans Dönemine ait bilgileri 1996 yılında "Tabula Imperii Byzantini - Paphlagonia und Honorias 9" adlı eserin de vermiştir. Özellikle Orta Çağa ait yapıların tanımlamasını ve tarihlemesini yapan yazar, Mimari anlamda Tios Akropolünde yer alan Bizans Dönemine tarihlendirilen Kilise A yapısı hakkında yüzeysel bilgiler vermiştir. Mimari anlamada tanımlamalarının yanında mühürler ve küçük eserlerde bulunmaktadır.[104]Bu çalışma ayrıca fotoğraflarla desteklenerek okuyucucalara sunulmuştur.

Kent ile alakalı diğer bir çalışma ise, Anadolu Medeniyetleri Müzesinde çalışan Müze Araştırmacısı İzzet Esen tarafından 2003 yılında yapılmıştır. Tios antik kenti ve çevresinde yer alan önemli mimari arkeolojik buluntular hakkında bize bilgiler sunmaktadır. Özellikle Kale olarak adlandırılan kent Akropol'ünde yer alan Kilise A 'nın narteks bölümündeki Kuzey batı beden duvarının bir sur duvarı olduğu hakkında bilgiler vermektedir. Diğer beden

[101] Luois Robert, *A Travers L'Asie Mineure*, Rue De Medicis, Paris, 1980 s: 17
[102] Ahmet Gökoğlu, *Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi,* Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1952 s.87
[103] Chirtian Marek, *Die Proxenie*, Frankfurt am Main – Bern – New York 1984s. 231
[104] Klaus Belke, *Tabula İmper II Byzantini Paplogonıen Und Honorias,* Verlag Der Österreıchıschen Akademıre Der Wıssenschaften, Wien, 1996 s.154

duvarlarından farklı bir malzeme ve teknikle inşa edildiğine değinen yazar, tahkimat duvarının bir parçası olduğunu ortaya koymuştur. [105]

2004 yılında Gocha Tsetskhladze, bölgede erken dönem yerleşim arkeolojisi ile alakalı önemli çalışmaları mevcuttur. "An Inventory of Archaic and Classical Poleis" adlı makalesinde, bölgede yer alan ilk topluluklar ve bunların bıraktığı arkeolojik materyal hakkında önemli çalışmaları mevcuttur. Kardeniz bölgesinde yer alan çukur evler hakkında bilgiler sunan bilim adamı, ilk kabilelerin konut mimarisi hakkında tahliller yapmıştır. Tios antik kenti hakkında bilgilerde veren araştırmacı, kentin erken yerleşimi hakkında düşünceleri mevcuttur.[106]

2007 yılında Sümer Atasoy tarafından başlatılan kazı çalışmaları ve ortaya koyulan bilimsel metinler neticesinde Tios antik kenti ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. "Kazı Sonuçları Toplantısın" bu bilgiler ve kazı çalışmaları detaylı olarak sunulmuştur. Özellikle Akropolde yer alan yapıları çevreleyen sur duvarının günay noktası sunulmuştur. Arkeolojik materyal ile desteklenen çalışmalar Tiyatro, Su Kemeri, Hamam yapıları hakkında önemli bilgiler vermektedir.[107]

William Anderson, Tios kenti ile alakalı 2009 yılında gerçekleşen kazı çalışmaları neticesinde tespit edilen kazı çalışmaları neticesinde tespit edilen seramikleri incelemiştir. Katalog taramasından sonra incelenen seramiklerdeki çeşitlilik, yerel üretimin yanında ithal edilen ürünlerinde olduğunu belirtmiştir. Geç dönem seramikler üzerine çalışan araştırmacı, hamur rengi ve yapım tekniği ile alakalı bölgedeki geç dönem seramik eserlerle karşılaştırarak bir değerlendirme ortaya konulmuştur.[108]

Bülent Öztürk ve İhsan Fahri Sönmez tarafından 2009 yılında yayımlanan makale de kentte yer alan eserler hakkında detaylı bilgi veren araştırmacılar, sunduğu bilgileri görsellerle desteklemişlerdir. Yazarlar, özellikle kentte yer alan önemli yapılardan olan Tiyatro, Tapınak hakkında önemli bilgiler vermektedir. Mezar stellerini detaylı olarak işleyen yazarlar,

---

[105] İzzet Esen, "Antik Tios/Tieion/Villaios (Filyos) Kenti", Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı (2002-2003), Ankara, 2003, s.196

[106] Gocha Tsetskhladze, "The Black Sea Area" *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford *Unıversity Press*, Newyork, 2004

[107] Sümer Atasoy, "Filyos -Tios Kazısı 2007", *30. Kazı Sonuçları Toplantısı 4.Cilt,* Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 130-4, Ankara, 2007, s.8

[108] William Anderson, "Late Byzantine Occupatıon Of The Castle At Tios", *Anatolia Antiqua XVII*, Ankara, 2009, s.266

tanımlamaların yanı sıra yazı karakterleri ile dönem tahlili yapmışlardır. Çevirisi yapılan stellerin üzerinde yer alan lejantlar Türkçeye dönüştürülmüştür.[109]

2009 yılında kazı çalışmalarının ardından oluşan data ve bilgileri Sümer Atasoy ve Şahin Yıldırım Kazı Sonuçları Toplantısında sunmuşlardır. 2009 yılındaki kazı çalışmaları Akropol'ün doğusunda klasik dönem yerleşiminde Tiyatroda açılan sondaj çalışmaları hakkında bilgiler verilmiştir. Tiyatroda yapılan çalışma orkestra bölümünde sürmüştür. Bu noktada tespit edilen küçük eserlerin yanı sıra kaplama parçaları yoğunlukla tespit edilmiştir.[110]

2009 yılında Kazı çalışmalarına katılan Eser Kortanoğlu yaptığı çalışmalar neticesinde kaleme aldığı Tios antik kenti ile alakalı mimari yapılar hakkında fotğraflar ile destekleyerek önemli bilgiler vermiştir. Bu bilgiler kendinden önceki araştırmacıların değerlendirmelerinin yanı sıra 2009 yılında bulunduğu kazı süreci çalışmalarını da amlatmaktadır. Ayrıca kentin adının nehir kaynaklı olarak oluştuğuna değinen araştırmacı, Billaios isminden Tios adına değiştirğine değinilmiştir.[111]

2009 yılında Nida Akyürek ve Sadi Uyar tarafından yayınlanan makalede Tios antik kentinin önemli gümrük noktalarından Üçburgu Emporiomu hakkında bize yüzeysel bilgiler sunulmkatadır. Özellikle definecilerin tahribatı sonucunda tespit edilen ve Karadeniz Ereğli Müzesinde bulunan kurşun ağırlıklar ile alakalı bilgiler verilmiştir. Bunlar üzerindeki figürlerin bölge içinde karşılaştırılması yapılarak tanımlanmaya çalışılmıştır. [112]

Güngör Karauğuz ve Ali Özcan 2010 yılında yapılan çalışmada, bölgenin M.S 395'e kadar tarihsel olay örgüsüne bakılmıştır. Bu örgüde Tios kentine değinilmiş olup, yüzey araştırmaları yapan seyyahların aktarımlarına değinilmiştir. Bölgenin coğrafi özelliklerini detaylı anlatılarak, özellikle Filyos Nehrinin oluşturduğu deltanın ağız kesimindeki verimli topraklardan söz etmektedir. Bu kent için nehir ticaretinin yoğunluğuna değinen araştırmacı kentin diğer Bithynia kentlerinde farklı özellikler taşıdığına değinmiştir. Tios antik kentine yer verilirken kentin ismini Tios, Teion, Tieion, Tieium, Tion, Teios ve Tium gibi 7 şekilde

---

[109] Bülent Öztürk- İhsan Fahri Sönmez, "Batı Karadenizde Bir Antik Kent", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi Sayı:127* İstanbul, 2008 s.138

[110] Sümer Atasoy- Şahin Yıldırım, "Filyos -Tios 2009 Yılı Kazısı", *32. Kazı Sonuçları Toplantısı 4.Cilt,* Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 3267-4, İstanbul, 2010, s.5

[111] Eser Kortanoğlu, "Tios Antik Kenti ve Korunma Sorunları" *Güneş Karadenizden Doğar: Sümer Atasoy'a Armağan Yazılar,* Hel Yayıcılık, Ankara, 2013 s.260

[112] Nida Akyürek-Sadi Uyar, "Ein Neues Bleigewicht Aust Dem Territorium Von Tios İn Ostbithynien" *Gephyra,* Weiss, 2009, s.141

kullanıldığına değinilmiştir. Kentte yer alan önemli yapılardan da bahseden yazar, yapılar hakkında genel bilgiler vermiştir.[113]

2010 yılında Güngör Karauğuz, Ayhan Akış ve Halil İbrahim Kunt tarafından ele alınan kent hakkında detaylı çalışma yapan yazarlar, bölgenin genel bir külliyatı çıkarılmaya çalışılmıştır. Zonguldak'ın Çaycuma, Devrek, Gökçebey ilçelerinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları neticesinde gözlemlenen ve incelenen yapıların tanımlamaları yapılmıştır. Yapı ve antik kaynakların başlangıçta kullanıldığı tanımlamada Tios antik kentinin kuruluşundan Geç Dönem Bizans İmparatorluğunun sonuna kadar ki tarihsel süreci tanıtılmaya çalışılmıştır. [114]

Ergün Karaca tarafından 2010 yılında ele alınan Tios antik kenti, Akropol de yer alan Tapınak, Kilisedeki kazı çalışmaları hakkında önemli bilgiler vermiştir. Kilisede yer alan freskler hakkında bilgiler veren araştırmacı geometrik motiflerin yoğunluğundan söz etmektedir. Ayrıca tiyatronun güneydoğusunda yapılan çalışma neticesinde geç dönem Roma dönemine tarihlendirilen su kanalı ile alakalı tanımlamaları da mevcuttur. Hazırlanan yayın fotoğraflarla desteklenmiş ve belgelenmiştir.[115]

2010 yılında gerçekleşen kazı çalışmaları Sümer Atasoy ve Şahin Yıldırım'ın hazırladıkları rapor Kazı Sonuçları Toplantısında sunulmuştur. Tios kentinin güney doğusunda yer alan ve M.S II. yüzyıla tarihlenen Roma Dönemi Tiyatrosunda gerçekleşen çalışmalar yapının tanımlanmasıyla sonlanmıştır. Arkeolojik malzemenin değerlendirmesi neticesinde ortaya çıkan sonuç Tiyatronun tarihini destekler niteliktedir. Ayrıca Akropol bölgesinde kuzey doğu bölgesinde yer alan M.Ö.7. yüzyıla tarihlendirilen Arkaik dönem izleri takip edilmiştir. [116]

2011 yılında gerçekleşen kazı çalışmaları neticesinde Sümer Atasoy ve Şahin Yıldırım'ın değerlendirmeleri "Kazı Sonuçları Toplantısın" da düzenli olarak sunulmuştur. Aktarılan bu bilgiler fotoğraflar ve çizimler ile desteklenmiştir. Özellikle Akropol de yer alan

---

[113] Güngör Karauğuz-Ali Özcan, *Eskiçağda Zonguldak Bölgesi ve Çevresi,* Çizgi Yayınları, İstanbul, 2010 s.161
[114] Güngör Karauğuz, Ayhan Akış, Halil İbrahim Kunt, *Zonguldak Bölgesi Arkeoloji Eskiçağ Tarihi ve Coğrafya Araştırmaları Arkeolojik Yerleşmeler, Kalıntılar, Buluntular ile Karadeniz Ereğli ve Amasra Arkeoloji Müzesinden Bazı Eserler,* Çizgi Yayınları, İstanbul, 2010 s.201
[115] Ergün Karaca, "Filyos-Tios Kazı Çalışmaları – 2009", *Türk Eskiçağ Bilimler Enstitüsü Haberler,* Sayı: 29 Beyoğlu-İstanbul, 2010, s.26
[116] Sümer Atasoy- Şahin Yıldırım, "Filyos -Tios 2010 Yılı Kazısı", *33. Kazı Sonuçları Toplantısı 2.Cilt,* Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 155-2, Ankara, 2012, s.452

sondaj çalışmalarında tespit edilen Erken Dönem seramikleri kentin tarihsel kronolojisinin ilk evresini ortaya kaoymaktadır.[117]

Kent ile alakalı geniş çapta çalışma yapan Bülent Öztürk 2012 yılındaki kazı çalışmları ve bu çalışma neticesinde tespit edilen epikrafik eserlerin değerlendirmesini yapmıştır. Bu değerlendirmeler bölgeye gelen seyyah ve araştırmacıların aktarımlarından faydalanarak ortaya koyulmuştur. Bu değerlendirmenin konu başlıklarından bazıları kültürel, ekonomik ve askeri uygulamalardır. [118]

Kentin önemli yapılarından olan ve M.S. II. yüzyıla tarihlendirilen Roma Dönemi Tiyatrosu Şahin Yıldırım tarafından 2013 yılında değerlendirilmiştir. Arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen veriler ışığında Tiyatro kısımlara ayrılarak tanımlanmıştır. Planı ortaya koyulan yapı üç boyutlu olarak ayağa kaldırılmıştır. Bu tanımlama fotoğraf ve çizim ile desteklenmiştir.

Tios kenti birçok defa modern araştırmacılar tarafından değerlendirilmiş olup hakkında önemli bilgiler verilmiştir. 2013 yılında kazı çalışmalarında bulunan Bülent Öztürk 2006 yılından 2013 yılına kadar Bakanlık kazılarında, defineci kazılarında tespit edilen yazıtlar incelenmiş olup, eski yunanca ve Latince eserlerin çevirisi yapılarak kent ve bölge hakkında sosyo-kültürel, dini, siyasi bilgiler edinilmiştir. [119]

2013 yılında yine Bülent Öztürk tarafından kent ile alakalı ortaya koyulan çalışmada ele alınan Tios antik kentinde bulunan mimari yapılar tanıtılmıştır. Ticaret ve ulaşım ağı hakkında önemli bilgiler veren yazar nehirin kent üzerindeki etkisinden de söz etmektedir. Arkeolojik buluntularla desteklenen yapı tanımlamaları üzerinden bir tarihleme yapılmıştır. [120]

2014 yılında Bülent Öztürk tarafından yayınlanan diğer bir çalışmada Tios'un coğrafi konumu ve yapılan kazı çalışmaları hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Tanımlanan mimari

---

[117] Sümer Atasoy- Şahin Yıldırım, "Filyos -Tios 2011 Yılı Kazısı", *34. Kazı Sonuçları Toplantısı 3.Cilt,* Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 653-2, İstanbul, 2012, s.435

[118] Bülent Öztürk, "Seyahatnamelerde ve Modern Literatürde Tios/Tieion ve Teritoryumu" *Mediterranean Journal of Humanities II/1,* Antalya, 2012, s.165

[119] Bülent Öztürk, "Tios/Tieion (Zonguldak-Filyos) Antik Kenti Epigrafik Çalışmaları ve Tarihsel Sonuçları" *I. Uluslar arası Karadeniz Kongresi Bildirisi 09-06 Ekim*, Sinop, 2011, s. 485

[120]

kalıntılar buluntular ışığında tarihlendirilmiştir. Bu çalışma fotoğraf ve çizimlerle desteklenmiş olup genel bir bilgi vermek amaçlanmıştır.[121]

Şahin Yıldırım tarafından 2015 yılında yayınlanan raporda Akropolün doğusunda yer alan Geç Roma, Orta Bizans, Ceneviz dönemlerine ait savunma duvarları genel olarak tanımlanmış ve fotoğraflarla desteklenmiştir. Ayrıca Aşağı Kentte yer alan limanda yapılan kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkan eserler değerlendirilmiş liman ve üzerinde yer alan sahil sur duvarının tarihçesi ortaya koyulmuştur. [122]

Editörlüğünü Sümer Atasoy ve Şahin Yıldırım'ın yaptığı 2015 yılında ortaya koyulan "Zonguldak'ta Bir Antik Kent Tios" başlıklı külliyatta Tios antik kenti değerlendirilmiş ve yapılar anlatılmıştır. Tios antik kentinde yer alan taşınmaz ve taşınabilir eserler hakkında bilgiler sunulan eserde erken dönemden geç döneme kronolojisi ortaya koyulmuştur. Yapılan çalışmada toplam 25 yazar farklı konularda uzmanlık alanlarına ait Tios antik kenti ile alakalı bilgileri tepit etmişlerdir.[123]

Şahin Yıldırım 2016 yılında "Kazı Sonuçları Toplantısın" da Akropolün II. terasında Kilise sektöründe çalışmalar yoğunlaştığına değinilmiştir. Kilise ve kilise çevresindeki mezarlarda toplam 39 tane iskelet ortaya çıkarılmış, yapılan temizlik çalışmalarının ardından fotoğraflama ve çizim işlemleri gerçekleştirilmiştir. Mezarlar sistematik bir şekilde kaldırılmış ve geç döneme tarihlendirilmiştir. Kilisede hasarlı noktalar Restorasyon çalışması ile dondurulmuş doğal ve beşeri şartlara karşı korunmuştur.[124]

2017 yılında bölge ve Tios kenti için önemli bilgiler veren Şahin Yıldırım kent ile alakalı geniş çapta ilk bilgileri araştırmacılara sunmuştur. Kenti çevreleyen sur duvarlarından Akropol içerisinde yer alan yapıları tanımlayan yazar, kent stratigrafisini ortaya koymuştur. Sunduğu bilgileri fotoğraf ve çizimlerle desteklenerek açıklayıcı bir vaziyette aktarmıştır.[125]

---

[121] Bülent Öztürk, "Some Observations on Tianoi Abroad and the External Relations of Tieion/Tios (Eastern Bithynia)", *İnterconnecttivity İn The Mediterranean And Ponting World During Hellenistic And Roman Periods,* Editura Mega Press, Napoca, 2014 s.157

[122] Sümer Atasoy- Şahin Yıldırım, "Filyos -Tios 2015 Yılı Kazı Çalışmaları", *38. Kazı Sonuçları Toplantısı 1.Cilt,* Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 171-1, Ankara, 2017, s.435

[123] Şahin Yıldırım, "Tios Roma Tiyatrosu" *Zonguldakta Bir Antik Kent: Tios,* Fotomat Press, Ankara, 2015, s. 276

[124] Sümer Atasoy- Şahin Yıldırım, "Filyos -Tios 2016 Yılı Kazı Çalışmaları", *39. Kazı Sonuçları Toplantısı 3.Cilt,* Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 178-3, Ankara, 2017, s.149

[125] Sümer Atasoy- Şahin Yıldırım, "Filyos -Tios 2017 Yılı Kazı Çalışmaları", *40. Kazı Sonuçları Toplantısı 3.Cilt,* Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 3627-3, Ankara, 2019, s.149

2017 Kazı Sonuçları Toplantısında Şahin Yıldırım, Akropol'ün I. terasında çalışmalar erken döneme ait verileri toplamaya yönelik çalışmalar olmuştur. Ayrıca Nekropol'ün doğusunda geç döneme ait inhumasyon gömüler incelenmiş genel bir katalog çıkarılmıştır. Bu iki çalışmanın yanı sıra su altı çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışma ile kentin ilk defa su altı çalışması yapılmış ve tespit edilen veriler değerlendirilmilştir.[126]

5.5 Kentte Yer Alan Yapılar:

Tios Antik kenti sit alanı bakımından 60 hektar bir alanı kapsamakla beraber yer alan taşınmaz eserler üç başlık halinde Akropol, Aşağı Şehir, Nekropol olarak kataloglanmıştır (Çizim 1). Akropol, Tapu ve kadastro Müdürlüğünden edinilen bilgiye göre yaklaşık olarak 42.322.52 m² lik bir alanı kapsamaktadır. Aşağı şehir ise yakaşık olarak 23.43 Hektarlık bir alanı kaplarken Nekropol alanı ise 30 hektarlık bir alanı çevrelemektedir. 232 parselden oluşan atik kent havzasında birçok taşınmaz eser mevcuttur.

Gözlemlenen birçok yapı ortaçağı işaret etse de kentte yer alan önemli yapılar M.S II. yüzyıla tarihlendirlen Roma dönemine aittir. Özellikle Roma Dönemi Tiyatrosu ve Tapınağı akropol ve aşağı kent arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır. Bölgede ayrıca Ortaçağ dönemine ait birçok eserde mevcuttur. 1960'larda ise birçok yapıdan sökülen blok taşlar, modern yapıların bina temellerinde ve beden duvarlarında kullanılmıştır. Aşağıda belirttiğimiz yapılar bu tahribattan ötürü bazı noktaları eksik ve noksandır.

YUKARI ŞEHİR (AKROPOL)

5.5.1 Roma Dönemi Tapınağı:

Akropol'ün kuzeybatısında yer alan tapınak üçüncü terasta yer almaktadır. Tapınak üzerindeki ilk çalışmalar 2008-2012 yılları arasında Doç. Dr. Eser Kortanoğlu tarafından gerçekleştirilmiştir. 2013 yıllarında ise kazı çalışmalarına Doç. Dr. A.Kadir Baran ve ekibi devam etmiştir. Yapının boyutlarının belirlenmesi için ilk olarak köşe noktalarından 5.00 m. x 5.00 m. ölçülerinde dört adet sondaj açılmıştır. Yapı Kuzey 14.50 m güney 15.70 m batı 23.70 m doğu ise 23.50 m boyutlarında belirlenmiştir. İç kesimlerde yapılan çalışmalar neticesinde ise Bizans dönemine tarihlendirilen sarnıç kalıntıları belirlenmiştir. Kazı çalışmaları esnasın da üst tabakadan alt tabakaya doğru Geç dönem Bizans seramikleri, erken dönem Bizans seramikleri, Roma ve Helenistik Çağ seramikleri gözlemlenmiştir.

[126] Şahin Yıldırım, "Tios-Tieion: Söylenecek Çok Önemli Birşeyi Olmayan Kent", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:7, Sayı 14*, Edirne 2017 s.212

Yapının temel oluşumu kalın bir harç tabakası ve moloz taş birleşimi ile oluşturulmuştur. Yapılan temel çalışması mimari statik açısından dış taraftan iç tarafa eğimli bir hilal şeklinde kuvvetlendirilmiştir. Tapınağın temel dolgusu yapının çekirdeğini oluşturmuş olup üst kesiminde büyük andezit bloklarla örtülmüştür. Tanrı Zeus'a[127] adandığı düşünülen yapı M.S. 3 yüzyıla tarihlendirilir. Peripteros-Pseudoperipteros planlıolan tapınak ön kısmında 6 yan kesim de 11 sütun yer almaktadır (Resim 3).

Tapınağa ait mimari yapı elemanlarına bakıldığında küçük parçalar tespit edilmiş ve dönem tahribatı olarak literatüre geçmiştir. Bu minval de dikkat çeken özellik bu tahribatın Geç dönem Bizans katmanlarının altında kalmasıdır. Kazı çalışmaları neticesinde yüzey toprağının hemen altında geç Bizans yerleşimin kalıntıları görülürken bu döneme ait seramik parçaları yanı sıra mimari elemanlar parçalarlar halinde tespit edilmiştir. Bu durum yapının Geç Bizans yerleşiminden önce tahrip edilmiş olduğuna ve Roma yapısının tahribinden sonra uzun bir süre bu alanda yerleşim görülmemiş olduğuna işaret etmektedir.

Kazı çalışmaları esnasında Bizans dönemine ait sarı, yeşil, kırmızı firnisli seramik parçaları gözlemlenmiş olup M.Ö. IV. yüzyıla ait çanak - çömlek parçaları Geç Helenistik Erken Roma Dönemine ait unguentarium bulunmuştur.[128]

5.5.2 Kilise A:

Kilise Akropol'un kuzey batı yamacında tapınağın hemen batısında 57.21 m. koduna konumlandırılmıştır. Kilise akropol'un ikinci terasında tek nef'li bir plana sahip olup doğuda Apsis batı da nartex (çıkış noktası) güney noktasında ise Parakklesion bulunmaktadır. Apsis içten dairesel bir forma sahipken dıştan beşgen bir planda gözlemlenmektedir. Dikdörtgen bir plana sahip olan naos örtü sistemi günümüze ulaşmamıştır. Doğuda apsis, güneyde 0.90 m. ölçülerindeki dar bir kapı yardımıyla parekklesiona ulaşılır, batıda ise üç açıklık yardımıyla nartekse geçiş sağlanmaktadır (Resim 4).

Yapı içten fresklerle kaplı sıva işlevinde kullanılmış olup üzerinde duvar resimleri mevcuttur. Naos'un zemini, yöresel pembe kireç taşı, devşirme çeşitli kalınlıklarda beyaz mermer malzemelerle döşemelidir. Yapıda, farklı boyut ve ebatlarda düzgün kesme taş, kaba yontu taş, tuğla ve harç malzeme kullanılmıştır. Cephelerde, kuzey ve doğudaki duvar

[127] Bu Bölgedeki kült olgusu tam olarak çözülememiş olup tanrı Zeus, Dionysos, Asklepion arasında buluntular mevcuttur.

[128] Abdülkadir Baran, "Tios Akropol Tapınağı 2011-2012 Yılı Kazı Çalışmaları" *Zonguldakta Bir Antik Kent: Tios*, Fotomat Press, Ankara, 2015 s.125

örgüsünde yatay tuğla malzeme, batı duvarda ise kaba yontu taş örgünün arasında yer, yer yatay ve dikey tuğla kullanımı, aralarında ise harç malzeme kullanımı söz konusudur.

Akropol de yer alan bu kilise I.evre olarak tarihlemesi 9-10. yüzyıllara gitmektedir. Gömü alanı olarak kullanılan yapının içi ve çevresi tarihleme açısından da bize önemli bilgiler vermektedir. 9.yüzyılda Arap akınları sonucunda bölgede ağır tahribat ve akınlar esnasında yağmalamalar yapıldığı bilinmektedir. Bu dönemde inşa edilen Kilise ufak bir şapel olarak isimlendirilmiş ve kayıtlara geçmiştir.11-12. yüzyıl da ise ikinci evresi olarak belirlenen yapının güneyine doğu-batı doğrultusunda bir parekklesion inşa edilerek yapı tekrardan düzenlenmiştir.[129]

1204 yılında gerçekleşen IV. Haçlı Seferleri sırasında Konstantinopolis ağır bir şekilde tahrip edilmiş ve yağmalanmıştır. IV. Haçlı Seferleri sırasında ve sonrasında Bizans'ın içinde bulunduğu karmaşık ortam, yağma ve tahribatları da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Karadeniz hattında birçok yapının tahrip olduğu ve yıkıldığı tahmin edilmekte ya da yapılanmaların kale ve çevresindeki kapalı ortamlarda koruma altında sürdürülmeye çalışıldığı bilinmektedir.13. yüzyılda Kilise A Yapısı'nın güneyine iki, güneydoğusuna bir olmak üzere üç ek mekân inşa edilmiştir. Kiliseye ait ek yapıların kilise din adamlarına ait ek yapılar olduğu düşünülmektedir (Çizim 2).

5.5.3.Kilise B:

Akropolün üçüncü terasında yer alan Kilise, 75.59 m. kotunda konumlanmış ve kazı çalışmalarının ilerlemesiyle kilise duvarları ortaya çıkarılmıştır. Akropol de bulunan ikinci kilise olan bu yapı, bakıldığında 2.terasta yer alan kiliseden daha büyük bir plana sahiptir. Kuzey tarafında yer alan 2.17 m. uzunluğun da 60 cm genişliğindeki duvar örgüsünün batı noktası tahrip edilmiştir. Bu tahribat batı noktasında yer alan geç dönem duvarından ötürü gerçekleşmiştir. Alanın doğusunda 4.00 m. çapında ve 50 cm kalınlığa sahip bir apsis duvarı bulunmaktadır. İç ve dış taraftan dairesel olarak yapılan duvar yapım tekniği olarak ta Kilise A'dan ayrılmaktadır. Zira Kilise A dış taraftan köşeli bir forma sahiptir. Güney tarafındaki duvar ise nerdeyse tamamen yok olmuş olup, sadece 60 cm x 60 cm ölçülerinde 2 sıra taş blok kalmıştır. Genel olarak devşirme kesme taş bloklardan oluşan yapı, bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı ve çay taşı agregalı bir harç tercih edilmiştir. Beden duvarlarının taban kesimleri

[129] Durmuş Gür, *Zonguldak İli Filyos Beldesi, Tios Akropolü, Kilise A Yapısı,* (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi, Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2015, s.296

75.00 m. kotunda düzensiz ve şekilsiz bir örgü görülmektedir. Temel seviyesinde olmasından ötürü bu uygulama yapılmış olup, bu noktada yer alan bloklar daha büyük ebatta konulmuştur.

Ana kaya üzerine yapılan kilise, statik açıdan ve beden duvarlarının dengeli yükselmesine olanak sağlamıştır. 74.90 m. kotundan başlayarak yükselen duvarların birçok noktasında eksiklikler göze çarpmaktadır. Ana kayanın kuzey-güney doğrultulu eğimli olmasından ötürü kilise duvarlarının kuzey kesimi yani aşağıda olan bölümü ufak boyutlu taş örgü kullanılarak yükseltilmiştir. Üst kotlarda kullanılan malzeme farklılık göstermiş olup, yemişli çay formasyonu olarak adlandırılan yerel malzeme kullanılmıştır. Düzgün olarak kullanılan bu taşın işlemesi kolay olduğu için taşların iç ve dış kesimleri perdahlanmıştır. Özellikle Apsis'in dairesel formunu vermesi adına bu noktada kullanılan yerel malzeme, yapıyı oluşturan diğer taş bloklara göre işlenmesi daha kolaydır.

Kazı çalışmaları esnasında yoğun derecede 12-14. yüzyıl seramik parçaları tespit edilmiştir. Elde edilen parçalar genellikle sarı renkte olup, geç dönem Bizans dönemine işaret etmektedir. Apsis bölümünün iç kesimlerinde ise 5-7 cm arasında değişen fresk parçaları tespit edilmiştir. Genellikle geometrik motiflerin yer aldığı parçalar, üzerinde kırmızı ve sarı renk şeritler görülmektedir (Resim 5).

5.5.4.Teras Duvarı:

Kilisenin batısında yer alan teras duvarı ilk terasla ile ikinci terası ayıran noktadadır. M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilen Roma dönemi tapınağının teras duvarı olarak düşünülen bu nokta güneyden kuzeye doğru açılmaya başlanılmıştır. Çalışmalar neticesinde 3.00 m. genişliğinde, 4.00 m. yüksekliğinde ve 30 m. uzunluğundaki duvarın alt bölümleri büyük kesme blok, andezit ve bazalt taşların üst bölümlerinde devşirme malzemeler yer almaktadır. Arazi yapısından ötürü bazı noktalarında çökmeler olsa da yapı günümüzde nerdeyse tüm haldedir (Resim 6).

Çalışmalar ilk etapta yüzey toprağının kaldırılmasının ardından 12.–14. yüzyıl arasına tarihlendirilen Bizans Dönemi küçük buluntuları, ikinci tabaka içerisinden ise yoğun oranda 9.–12. yüzyıl arasında tarihlendirilen seramik parçaları tespit edilmiştir. Gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda, yapının teras duvarı olması dışında, kilisenin batı bölümüne bir atrium alanı kazandırmak için yapılmış olabileceğini de düşündürmektedir. [130]

[130] Sümer Atasoy- Şahin Yıldırım, "Filyos -Tios 2010 Yılı Kazısı", *33. Kazı Sonuçları Toplantısı 2.Cilt,* Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 155-2, Ankara, 2012 s.17

5.5.5 Bizans Dönemi Değirmeni:

Akropol'ün doğusunda yer alan Orta Çağ'a tarihlendirilen geç Bizans dönemi değirmeni, doğu kapısının batısında yer almaktadır. 72.11 m. kotunda yer alan değirmen kale'ye giriş yolunun 7 metre kuzeyine konumlandırılmıştır. Yüzey toprağının kaldırılmasından sonra, form olarak belirginleşen değirmen 80 cm çapa sahiptir. Orta kesimde bulunan dairesel delik ise 55 cm'dir. I. tabaka'da yoğun miktarda 12-14. yüzyıla tarihlendirilen Bizans dönemi seramik parçaları tespit edilmiştir (Resim 7).

5.5.6 Klasik Dönem Yerleşimi:

Tios Akropolü'nün doğusunda yer alan Klasik Dönem yerleşimi 2011-214 yılları arasında sondaj çalışmalarıyla başlamıştır. 76.28 m. kotunda gerçekleşen kazı çalışmaları neticesin de üst kotlarda Selçuklu, Ceneviz, Bizans, Helenistik Dönem ve Arkaik Döneme tarihlendirilen yapılar ve buluntular mevcuttur. Üst kotlarda lokâl olarak muhtemel Selçuklu kalıntıları görülmekle birlikte verilerin yetersiz olmasından ötürü gerçek bir Selçuklu varlığından söz edemeyiz.

Kazı çalışmalarının genişlemesi ve ilerlemesiyle beraber Ceneviz sarayı (?) karşımıza çıkmaktadır. Bu saray 25 m x 20 m ölçülerinde olup alt kotta yer alan sarnıç bu sarayın ana mekânına zarar vermiştir. Alt kotlarda ise M.Ö 7 yüzyıla tarihlendirilen Erken Dönem seramikler içerisinde Ionia kyliksleri, Batı Anadolu Arkaik Dönem seramik parçaları, Attika siyah figürlü ve Attika kırmızı figürlü seramik parçaları tespit edilmiştir.

5.5.7 Su Sarnıcı:

Akropol'ün batısında ve sahil sur duvarının doğusunda kalan orta çağa tarihlendirilen su sarnıcı, kale yapısı ve savunma anlayışı adına bize önemli bilgiler vermektedir. Batı sur duvarının arkasında yapılan su sarnıcını, devşirme blok taşlardan oluşan sur duvarı çevrelemektedir. 2.90 cm kalınlığa sahip olan sur duvarı, su sarnıcı için koruma kabuğu olmuştur. Birbirinden farklı moloz ve kesme taş kullanılarak yapılan duvar örgüsü, güneye doğru almaşık duvar tekniği kullanarak "Başkent Üslubu" bu bölgede uygulanmıştır. 1962 yılında defineci tahribatıyla ortaya çıkarılan su sarnıcı, 1972 yılında köylüler tarafından moloz ve toprak ile doldurulmuş ve işlevini yitirmiştir. Kuzey güney doğrultusunda 10 metre doğu batı doğrultusunda 5 metre genişliğe sahiptir. Taban tavana 12 metre yüksekliği bulunan su sarnıcı, geniş bir havuza sahiptir (Resim 8).

AŞAĞI ŞEHİR

5.5.8 Kent Yolları:

Antik dönem ve Roma da uzun yolculukların ardından yolucular ve tüccarlar kuzeybatı-güneydoğu kent yollarını kullanarak hamama uğrarlar. Bu yollar andezit ve kum taşı malzemelerin işlenmesiyle oluşturulmuştur. Taban döşemelerinde genelde andezit malzeme kullanılmıştır. Andezit sert bir volkanik kayaç olduğu için tercih edilmiş uzun vadede günümüze kadar sağlamlığını korumuştur. Sahil sur duvarının ön kesimimden başlayan yol yaklaşık olarak 750 metre kadar devam etmektedir.

Aşağı kent olarak ifade edilen yerleşim alanlarında gerçekleştirilen sondaj çalışmaları sırasında kentin içine uzanan yolların kenar bordürü üzerinde kabartma teknikli, Antik Çağ'ın bereket sembolü olarak kullanılan phallos (erkek üreme organı) betimi görülmektedir.

5.5.9 Tiyatro:

Tios, antik kent için çok önemli bir yapı olup akropol'ün güneyine nekropol alanının batısına konumlandırılmıştır. Kentin doğusunda yer alan yapı Filyos – Zonguldak ana yolu sebebiyle büyük ölçüde tahribata uğramıştır. 19. Yüzyılda daha düzgün ve sağlam olduğu düşünülen yapı 21. Yüzyıla kadar geçen ki süre de zarar görmüştür. 1855 bölgeye gelen William Ainsworth, Tiyatro için kentin güneydoğusunda bulunan ve ağaçlıklar içerisinde küçük ama nerdeyse mükemmel durumda bulunan bir Roma tiyatrosu olarak söz etmiştir. Lakin günümüz de bu durum söz konusu değildir.

2006 yılında başlatılan kazılar neticesinde yapının orkestra ve cavea bölümleri açılmaya başlanılmıştır. Açılan bölümler de ciddi eksikliklerin göze çarpması neticesinde, buradaki blokların sökülerek antik dönemde tahkimat duvarında kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca köylüler tarafından bina temellerinde yahut beden duvarlarında kullanım söz konusudur.[131]

Tiyatro'nun yapımında malzeme olarak dört ayrı taş kullanılmıştır. Bu materyallerden ilki andezit olup porfirik [132] bir dokuya sahip volkanik bir kayaçtır. Bu kayaç tiyatronun oturma sıralarında, diazoma duvarlarında analemma duvarlarında kullanılmıştır. İkinci olarak

[131] Eser Kortanoğlu, "Tieion/Tios Akropolis'inde Ortaya çıkarılmış Anıtsal Bir Yapının Kalıntıları Üzerine Gözlemler" *Colloquium Anatolicum Cilt: 12,* İstanbul 2011, s.252

[132] Kayacın bir veya daha fazla bileşeni olması ve bu bileşenlerin farklı boyutta olmasına işaret den sözcüktür. Volkanik ve damarlı kayalarda görülen genel bir özelliktir.

kum taşı kullanılmış olup temel bölümlerinde görülmektedir. Üçüncü ve dördüncü olarak yapıda mermer ve kireç taşı kullanılmıştır. Tiyatro teknik açıdan incelendiğin de ise topografik açıdan denize bakan yamaca yaslanmıştır. Tiyatro'nun yaslandığı yamaç eğimi çok dik olmadığı için açıyı sağlamak adına, dört adet tonoz ile desteklenmiştir. Çift diozoma ile oluşan cavea, günümüzde yüzde 45 ayaktadır (Resim 9).[133]

Tiyatronun orkestra bölümü plan olarak oval bir forma sahip olup yarıçapı 11 m.'dir. Skene binası ise tamamen yıkılmış olup günümüzde sadece temelleri bulunmaktadır. Sahne binasının doğusunda bulunan üst yapıya ait korniş, geison gibi mimari ögeler ile korinth başlığı parçalarında görülen derin kanallı kalathos yaprak kıvrımları ve sert işçilik tarzı, Hadrianus Döneminin özelliklerini anımsatmaktadır.

Sahne binasında yapılan kazılarda oldukça geniş bir yangın tabakasında bulunan ve M.S. IV. yüzyıla tarihlendirilen çok sayıdaki bronz sikke, tiyatronun kullanımının IV. yüzyılın sonuyla birlikte sona erdiğini düşündürmektedir. Bu yangın tabakasının altından gelen ve büyük olasılıkla tiyatronun kendi kullanım evresine ait olan çok sayıdaki terra sigillata ve "kırmızı astarlı" seramik parçaları ise, M.S. II. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Tiyatronun birçok yerinde görülen çökmeler ve açı kaymaları büyük bir depreme işaret etmektedir. Sahne binasındaki yangın tabakasında bulunan seramik, sikke gibi buluntular, bu depremin M.S. IV. yüzyıldan sonraki bir tarihte gerçekleştiğini göstermektedir.

5.5.10 Büyük Hamam:

2007-2008 yılında başlatılan kazı çalışmaları neticesinde ortaya çıkarılan yapı şahıs arazisi içinde kalan bölümleri sebebiyle çalışmalar durmuştur. İmparatorluk hamamı olarak düşünülen yapı 500 metrekarelik bir alan üzerine konumlandırılmıştır. Caldarium (sıcaklık) bölümü belirlenen yapının alt kısımdaki buhar sirkülasyonun bulunduğu Hypacaust sistemi de tespit edilmiştir. 1 metre boyunda olan Hypacaust sütunceleri aynı zamanda 25 cm genişliğindedir. Bu sistemin hemen üzerinde ise mermer plakalardan oluşturulmuş zemin döşemesi mevcuttur. Yapılan sondaj çalışmaları neticesinde mermer plakalar tespit edilmiştir. Bu plakalar muhtemelen duvar örgülerinin kaplanması için kullanılmaktadır. Çalışmalar esnasında üst kotlarda yoğun miktarda geç dönem Bizans seramik parçaları gözlemlenirken alt kotlarda ise Roma dönemi seramik parçaları tespit edilmiştir (Resim 10).

[133] Şahin Yıldırım, "Tios Roma Tiyatrosu" *Zonguldak'ta Bir Antik Kent,* Zonguldak Valiliği, Zonguldak 2015 s.262

5.5.11. Küçük Hamam:

Akropol'ün güneyinde yer alan hamam günümüzde şahıs arazisi içinde kaldığı için çalışmalar sınırlı ölçekte gerçekleşmiştir. Hamam'ın alt kesiminde çalışmalar esnasında hypocaust sistemi tespit edilmiştir. Hypocaust sistemi oldukça sağlam ve korunmuş vaziyette kent dokusunda yerini almıştır. Yaklaşık olarak sahilden 250 m civarında batıda yer alır. Filyos nehri'nin alüvyonlarının rıhtımı doldurması sebebiyle her geçen gün hamamın denize olan mesafesi artmaktadır.

1.20 m. boyutlarında yer alan Hypocaust sisteminin sütunceleri üst ve alt kısımdan 50 cm ölçülerinde kare şeklinde işlenmiştir. Temel yapısı oldukça düz olan yapının beden duvarları da günümüze ulaşmıştır.[134]

5.5.12 Su Kemeri (Akuadukt):

Akropolün güneyinde Ateş tuğla Fabrikası'nın Kuzeyinde bulunan yapı günümüze üç gözlü şekilde ulaşmıştır. Yapıyı ilk olarak Von Diest tarafından incelenmiş olup dört gözlü şekilde yazılarında tanımlanmıştır. Çayır Mağarasındaki suyun yaklaşık 30 km uzaklıkta bulunan Tios antik kentine taşınması için belli noktalarda derin vadileri geçmek için su kemerleri yapılmıştır. Filyos'ta yer alan su kemeri de binde 4'lük eğimi sağlamak için kentin güneyine konumlandırılmıştır. Büyük ölçüde tuğla malzeme ile inşa edilen yapı yaklaşık olarak 25 metre uzunluğunda 8 metre yüksekliğindedir (Resim 11).

5.5.13 Tonozlu Galeri:

Akropolün güneyinde yer alan yapı tonozlu bir galeriden oluşmaktadır. Tuğla malzeme ile yapılan mimari, su kemeri ile aynı teknikte inşa edilmiştir. Yerden yüksekliği yaklaşık olarak 3 metre olan galerinin güneyinde pişmiş toprak su künkleri görülmektedir. Tonozlu bir yapıya sahip galeri iki ayrı kare odaya çıkmakta olup çalışmalara elverişli ortamın olmaması sebebiyle sadece belgelenmiştir. Ahmet Gökoğlu 1952 yılında bu bölgeye gelip bölgede fazla sayıda kilise olduğuna değinmiştir. Bu noktada 8. yüzyıla ait bir kilisenin olduğuna değinen Gökoğlu galerinin kilisenin ek yapılarından biri olduğunu söylemiştir.

---

[134] Şahin Yıldırım, "2008 Tios Antik Kenti Kazı Çalışmaları", *29. Kazı Sonuçları Toplantısı,1 Cilt,* Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 113-4, İstanbul, 2009, s.67

5.5.14 Bazilika Yapısı:

Kentin Güneydoğusunda yer alan yapı M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilir. Dört metre yüksekliğinde Dört büyük girişi olan yapının 6 adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Atkı duvar sistemiyle inşa edilen yapı kentin en yüksek duvar örgüne sahiptir. Doğal koşullardan fazlaca etkilenen yapıyı oluşturan malzemenin kum taşı olması yapının kaderini etkilemiştir. Yapı 30 m x 20 m büyüklüğe sahip olup iç kısmı dolgu toprak ile örtülüdür. Geç dönemde de kullanım gören yapı çevresinden Bizans dönemine ait sırlı seramik parçaları görülmüş ve belgelenmiştir (Resim 12). [135]

[135] Şahin Yıldırım,"2015 Tios Antik Kenti Kazı Çalışmaları", *38. Kazı Sonuçları Toplantısı,1 Cilt,* Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 3433-4, İstanbul, 2016, s.472

6. TİOS KALE VE SUR DÜZENLEMESİ

Surlarla çevrili olan kentlerde belli başlı ilkeler göz önüne alınarak imar çalışmaları başlamaktadır. Topografik olarak bölgeye hâkim bir noktada lokalizasyonu gerçekleştirilen kale, farklı ulaşım kaynakları ve tarıma elverişli noktalarda kurulmuştur. Deniz ve ırmak aracılığıyla ticarete önem veren topluluklar sur yapılarıyla mahsullerini ve kendilerini korurlar.

Tios Kalesi, topografik anlamda kentte yaşayan halkın olası bir istila durumunda savunması için oldukça stratejik bir konumdadır. Türkiye Karadeniz sahil sınırı hattı boyunca diğer kale yapılarıyla benzer özellikler göstermektedir. Birçok defa onarım gören Kale ve sur yapıları Erken dönemden geç antik döneme kadar yerleşim görmüştür. Yaklaşık olarak 42.322,52 m² üzerine kurulan kale içerisinde dini yapılar bulunmaktadır. Kale duvarları içinde yer alan Akropol'ün doğusunda yer alan Helenistik dönem sur kalıntıları bölge için erken döneme işaret eden önemli bir veridir. Kuzeyde yer alan Helenistik Dönem sur kalıntıları ise yapı temellerinin üzerine Roma Dönemi'nde çeşitli ilaveler yapılmış ve onarımlar doğrultusunda bu alanda kullanım görmüştür. Savunma duvarının kuzey cephesine temelsiz olarak hızlı bir şekilde inşa edildiği düşünülen yapı Geç Roma dönemine ait olduğu düşünülmektedir.

Kuzeyde yer alan bir diğer sur uzantısı ise, Got akınlarıyla birlikte oluşan imar faaliyetleridir. Biz bu uygulamayı kuzey sur duvarının batı noktasında görmekteyiz. Çeşitli yapılardan sökülen bloklar, oluşan akınlardan korunmak için ivedilikle örülmüştür.

Bizans Dönemi'nde de çeşitli onarımlarla kullanıldığı tespit edilen kale duvarlarının 7. ve 9. yüzyıllar arasında bölgedeki Arap ve Rus akınlarına karşı koyan Amasra, Karadeniz Ereğlisi, Sinop gibi kale yapılarıyla büyük benzerlik göstermektedir.13. yüzyılda büyük bir onarım geçirdiği tespit edilen sur yapıları, Tiyatro taşlarının basamaklarını sur duvarları içerisinde görmekteyiz. Geç Bizans dönemi onarımlarını, sur duvarlarının en üst seviyelerinde görmek mümkündür. Amasra, Trabzon, Giresun ve Ordu Kaleleri ile mimari, topografik, malzeme ve teknik açılarından büyük benzerlik gösteren Tios Kalesi, Karadeniz ticareti hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

13. yüzyılın ortalarında bölgede dengesiz sınır beylikleri mevcuttur. Bunlardan Candaroğlu beyliğinin Tios kale ve sur yapılarında onarımları söz konusudur. Ayrıca 14. yüzyılda Ceneviz uygarlığı burada yaşamış lakin kalıcı bir etki sağlamamakla birlikte sur yapısına trapez formlu kuleler inşa ederek eklentiler yapmışlardır. 1404 yılında bölgeye gelen

İspanyol seyyah de Clavijo Tios Kalesi'nin Türk hâkimiyetine girdiğine değinmiş ve kendisinin bu bölgede ticari ilişkiler kurmak istediğinden; lakin başarılı olamamasından bahsetmektedir. Bu anekdot bize 15. yüzyılda kale ve sur mimarisin de Türk hâkimiyetine girdiğini ortaya koymaktadır.

6.1 Kenti Çevreleyen Sur Duvarı Çevresinde Yapılan Kazılar: (2015-2018)

6.1.1 2015 Yılı Kazı Çalışmaları:

Akropolün doğusunda yer alan kale ve sur organizasyonu, Tios/Tieion Antik kentinin hem erken dönemlerine ait verileri sunması hem de günümüzde ayakta kalan sur yapıları nedeni ile önemli bir konumdadır. Savunma anlayışını ve hangi noktalara nasıl önem verildiğini yapılan kazı çalışmaları sonucunda anlamlandırılmaktadır.

Alanda 2006-2012 sezonlarında Prof. Dr. Sümer ATASOY başkanlığında yapılan kazı çalışmaları neticesinde ilk yapı kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. 2012-2018 yıllarında ise Karadeniz Ereğli Müze Müdürlüğü başkanlığında Doç. Dr. Şahin YILDIRIM'ın bilimsel koordinatörlüğünde kazı çalışmaları yürütülmüş ve hem kentin kuruluşuna hem de erken dönemlerine ışık tutabileceği düşünülen veriler elde edilmiştir.

Kale olarak isimlendirlen akropol bölgesinde bulunan sur duvarlarının açığa çıkarılması için genel ot temizliğinin ardından alanda kazı çalışmalarına başlanılmıştır. 2015 yılında kazı çalışmarı sur uzantısının belirlenmesi ve tanımlanması adına akropol'ün doğu kesimde gerçekleştirilmiştir. Doğu sektörde çalışmalara ilk olarak 5/24-23 açmasında başlanılmıştır. İlk tabakanın kaldırılmasının ardından, Helenistik Döneme ait olduğu düşünülen duvar örgüsünün alt kotlarda devam ettiği anlaşılmıştır. Duvar, pembemsi kumtaşı plaka ve farklı ebatlarda kısmen düzgün taşların kullanılması ile oluşturulmuş olup bağlayıcı malzeme olarak toprak kullanılmıştır. Duvar, güneyde 74.03 m kotunda olup yaklaşık olarak 3 metre kadar devam etmektedir (Resim 13). [136]

Kuzey de yer alan sur duvarının uzantısını belirlemek adına, 5 adet açma ile genişleme çalışmaları devam etmiştir. Kuzey sur duvarının uzantısını belirledikten sonra üzerinde yer alan ot ve bitki temizliği yapılmıştır. Çalışmalar neticesinde farklı dönemlerde kullanım gören sur yapısı üst kesimdeki Bizans Dönem seramikten alt kotta M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen erken

[136] Şahin Yıldırım, "2015 Tios Antik Kenti Kazı Çalışmaları", *38. Kazı Sonuçları Toplantısı,1 Cilt,* Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 1133-4, İstanbul, 2016 s.467

dönem seramikler gözlemlenmiştir. Coğrafi koşullar nedeni sur yapısın da yer, yer deformeler oluşmuştur (Resim 14).

Kuzey sur duvarının alt kesiminden başlayarak yukarı doğru 5 metre yüksekliğindeki sur duvarı Geç Roma Dönemine tarihlenmektedir. Pax Romana nedeni ile diğer imparatorluk kentlerinde olduğu gibi Tios'ta da büyük devasa sur yapıları yapılmamıştır. Bu nedenle akropol güçlü ve devasa duvarlar yerine daha küçük boyutlu duvarla çevrelenmiştir. Duvarlar da küçük boyutlu düzgün kesilmiş blok taşlar kullanılmış olup üst kesiminde bosajlı bloklar yer almıştır (Resim 15).[137]

Sur aksının üst kotlarında Bizans'ın varlığını görmekteyiz. Büyük kesme taşlardan oluşan surun üst kısmındaki noktalar sur'un üzerindeki savaşların detayı niteliğindedir. Aslında sur duvarının incelenmesi ile geç dönemlerde erken dönem yapılarında yapılan tahribatı net bir şekilde görmekteyiz. Alanın genelinde geç dönem devşirme malzemeleri görebilmekteyiz.

Sur duvarının iç kesiminde çeşitli yapılaşmalar görülmektedir. Bu yapılaşmalar içerisinde kullanılan geç dönem bir ocağı karşımıza çıkmıştır. Düzensiz olarak yapılan ocak doğu ve batı noktalarında kiremit parçalarla desteklenmiş olup kuzey ve güney noktalarda kireç taşı ile kare bir yapı oluşturulmuştur (Resim 16).

Kalenin kuzeydoğusunda yer alan 5/25-17 açmasında bitki temizlik çalışmaları yürütülmüş ve bu alanda sur duvarının korunmuş, ayakta olan bölümleri açığa çıkarılmıştır. Kuzey dış surun, doğu dış sur ile olan bağlantısını görmek amacıyla 75.34 m kotunda kazı çalışmalarına başlanmıştır. Açma eğime bağlı olarak farklı kotlardadır. Açmanın güney kısmında geç dönem yapımı olan sur duvarı yer almaktadır. Bu nedenle çalışmalar topraklı alanın bulunduğu kuzeyde gerçekleştirilmiştir (Resim 17).

Geç dönem yapımı olan surun kuzeyinde surla bitişik ancak organik olmayan 2 adet blok taşın üst üste konmasıyla oluşturulmuş duvara ulaşılmıştır. 75.30 m kotunda olan duvar, kuzey-güney doğrultusunda uzanmakta olup 1.30 cm x 80 cm ebatlarındadır. Duvarda devşirme olarak tiyatronun oturma sırası da kullanılmıştır. Çalışmaların ilerlemesi neticesinde moloz taşlardan oluşturulmuş bir örgü karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak döküntü olarak düşünülen yapı daha sonra anlamlandırılarak erken dönem savunma sistemine ait bir yapı

[137] Şahin Yıldırım, "Tios-Tieion: Söylenecek Çok Önemli Birşeyi Olmayan Kent", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:7, Sayı 14,* Edirne, 2017 s.217

olduğu ortaya konmuştur. Erken dönem savunma yapısı arasında yer alan toprak alanda seviye inme çalışmalarına yoğun bir yangın tabakasına ulaşılmıştır. Yangın tabakası içerisinden kentin erken evrelerine ışık tutabilecek verilere ulaşılmıştır. Yangın tabakasının hemen altında 72.23 m kotunda ana kaya'ya ulaşılmıştır.

Antik kentin ilk yerleşim evresine ışık tutacak önemli veriler bu alandan çıkmış olmasına rağmen bazı noktalarda karışık bir konteks gözlemlenmiştir. Erken ve geç evrelere ait buluntular karışık olarak aynı tabaka içerisinde görülmekteydi. Hem geç dönemde özellikle Bizans ve Ceneviz dönemlerinde bu alanın sur dışında kalmış olması hem de alanın konum itibarı etkili olmuştur. Çünkü doğu dış sur daha içerde kalmaktadır.

Üst kotlarda yoğunlukla geç dönem sırlı seramikleri, çatı kiremit parçaları ve pithos parçalarına ulaşılmıştır. 2. tabaka da ise demir çivi parçaları yoğunlukta olup muhtemelen ahşap bir bölme için kullanılmıştır. 3. tabaka yangın tabakası ile moloz taşlarla oluşturulan ve taban olduğu düşünülen tabakanın hemen üst bölümünde yer alan tabakadır. Tabaka içerisinde oldukça yoğun olarak Black Ware olarak adlandırılan ve yine Geç Klasik ve Erken Helenistik dönemlere ait olduğu düşünülen seramik buluntularına ulaşılmıştır. Kontekstten yoğun olarak kyliks ve skyphosa ait seramik parçalarına ve hayvan kemiklerine ulaşılmıştır. 4 ve 5. Tabakalarda ise yanık tabakası olup içerisinde az sayıda kaba düzenli astarsız seramik parçaları görülmektedir.6. tabakadan ise Arkaik döneme tarihlendirilen 2 adet stilize seramik figürini ve hayvan kemikleri dışında buluntuya ulaşılmamıştır.

6.1.2 2016 Yılı Kazı Çalışmaları:

2015 yılı Kazı çalışmaları sonrasında 2016 yılı çalışmaları yine sur organizasyonu nu anlamlandırmak için Akropol'ün doğu sektöründe devam etmiştir. 5/24-2 ve 5/24 3 açmaların da kuzey sur duvarı aksının devamlılığını sağlamak adına çalışmalar, bu noktada yoğunlaşmıştır.

Yüzey toprağının kaldırılmasıyla kontekst 1 olarak adlandırılan tabakada seviye inme çalışmalarına 74,77 m. kotunda başlanılmıştır. Çalışmalar esnasında bulunan eserler göz önüne alındığında karışık bir konteks yapısı görülmektedir. Koyu kahverengi, yumuşak toprak yapısı bunu destekler niteliktedir.

Sur aksının ortaya çıkmasıyla beraber üst kotlar da Bizans dönemi seramik buluntular yoğunlukta görülmektedir. Genel anlamda Geç Bizans döneminde yapıldığı düşünülen seramikler iç kısımları dairesel spiraller ile süslenmiş olup dönemin de kullanım

görmüştür.12. yüzyılda kullanılmaya başlanan bu seramik türü pembe hamur rengi ve kazı tekniği ile yapılmış olup Sigrafitto adını almıştır. Yine bu kotta açmanın güney noktasında bir adet dağılmış halde iskelet parçaları gözlemlenmiştir. İskeletin thorax (Göğüs Kafesi) noktasında kefen bronz kefen düğmeleri düğme'leri tespit edilmiştir. Bu düğmeler 10. ve 12. yüzyıla tarihlendirilmekte olup küresel askı toplar olarak adlandırılmıştır.[138] Alanın genelinde yaygın olan bu objeler Akropol'ün ilk terasından 3. terasına kadar geniş bir sektöre yayılım göstermektedir.

İskelet ve buluntularının belgelenip kaldırılmasından sonra 74.70 m. kotunda iki adet kesme taş blok parçası bulunmuş, taşlar andezit bir yapıya sahip olup sur örgüsündeki materyal ile örtüşmektedir. Muhtemelen sur'un üst noktalarından koparak Bizans tabanına oturmuştur. Taşlar herhangi bir mimari özellik taşımadığı için, sur mimari ile bağımsız olduğundan ötürü kaldırılmıştır.

Çalışmaların ilerlemesiyle beraber Helenistik Döneme tarihlendirilen pembe kireç taştan oluşturulmuş bir taban tespit edilmiştir. 73.12 m. kotunda yer alan bu taban doğu ve batı aksına doğru devam etmekte olup hassas bir materyale sahip olduğu için çalışmalar jeo-tekstil çekildikten sonra devam etmiştir. Helenistik tabanın güney kesiminde 55 cm uzunluğun da bir duvar örgüsü belirlenmiş lakin tabanın desteklenmesi için mi yahut kanal için mi yapıldığı tam olarak belirlenememiştir. Taban üzerinden 1 adet Helenistik dönem sikkesi 1 adet ağırşak ve seramik parçaları çıkmıştır (Resim 18).

Genel olarak değerlendirildiğinde konteks-1'in karışık dolgu toprak olduğu görülmüştür. Zira bu konteks içerisinden İslami dönem sikkelerin yanı sıra Helenistik döneme ait seramik parçaları gözlemlenmiştir. Konteks 2 den ise Bizans dönemi sarı ve yeşil renklerde amorf parçalardan oluşan bir tabaka vardır. Konteks 3 de bulunan tabanın ve ele geçen sikke, ağırşak, seramik parçaları Helenistik dönemi yansıtmaktadır. Helenistik tabanın bazı noktalarında arazi yapısından ötürü çökme oluşmuştur. Bu çökme kentin bu noktasında yer alan diğer yapılarında da gözle görülmektedir.[139]

---

[138] Küresel askılar daha çok mezar buluntularında tespit edilmiş olup, kefen düğmeleri olduğu düşünülmektedir. Bronz bir materyale sahip olan objeler 12 .- 14. yüzyıl seramikleri ile aynı kotta tespit edildiği için bu dönemlere tarihlendirilmiştir.

[139] Şahin Yıldırım, "2016 Tios Antik Kenti Kazı Çalışmaları", *39. Kazı Sonuçları Toplantısı, 3 Cilt,* Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No:5651-3, İstanbul, 2017, s.149

6.1.3 2017 Yılı Kazı Çalışmaları:

2017 yılı kazı sezonun da çalışmalar kuzey sur aksıyla doğu sur aksının birleştiği noktayı belirlemek için 5/24-2, 5/24-3, 5/24-4, 5/24-5, 5/25-6 açmaları olmak üzere toplamda 5 açmada kazı çalışması yapılmıştır. 5/24-2 açmasın da yer alan pembe taş taban örgüsü Helenistik tabanı desteklemek için mi yoksa ayrı bir yapıyla bağlantısının olup olmadığı netleşmek için çalışmalar bu noktada sürdürülmüştür (Resim 19).

Çalışmalar 5/24-2 açmasında Helenistik tabanın bulunduğu noktaya kadar devam etmiştir. Helenistik Döneme ait olduğu düşünülen taban duvarının, doğuda daha alt kotlarda devam ettiği anlaşılmıştır. Helenistik tabanın bu nokta da eğimli olmasının sebebi olarak sur duvarının kütsel yapısı ve arazinin doğu tarafına eğimli olmasıdır. [140]

Helenistik Taban, pembemsi kumtaşı farklı ebatlarda ve kısmen düzgün taşların kullanılması ile oluşturulmuş olup, bağlayıcı malzeme olarak toprak kullanılmıştır. Taban üzerinde yoğunlukla Helenistik seramik parçaları tespit edilmiştir. Taban Döşemesinin uzunluğu 4.28 cm iken mevcut genişliği ise 2.14 cm'dir. Tabanda kullanılan taşların dayanıksız olması buna rağmen tabanda, duvar örgüsünde tercih edilmesinin nedeni bu taşların bölge çevresinden getirildiğini akla getirmektedir. Çalışmaların sonlandırıldığı bu noktada sektörün bağlantısını görmek açısından 5/24-3 ve 5/24-4 açmalar da çalışmalar devam etmiştir.

Çalışmaların devamında iç kısımdaki konut ve diğer yapılar kuzey sur duvarına dayandırılarak geç dönem mekânları oluşturulmuştur. Dönemsel olarak farklı bir tekniğe sahip olsalar da lokasyon olarak benzerlik göstermektedir. Arazinin kuzey ve güney kesiminin yamaç kıyısında olması korunma açısından önemli olsa da temelsiz yapılan sur duvarları için yıkım olmuştur. [141]

Açma'nın kuzey doğu ve kuzey yer alan duvarlar da bağlayıcı madde olarak toprak kullanılmıştır. Kuzeybatı duvar kalınlığı 76 cm. olup doğu yüzünde 73.96 kotunda yanık tabakasından oluşan bir ocak yapısı bulunmuştur. Ocağın içerisinde çok sayıda Roma ve Bizans dönemine tarihlenen seramik parçaları, kırık ve noksan mermer parçalar tespit

[140] Helenistik taban, pembe kireç taşından oluşmakta olup yemişli çay formasyonu olarak litaratürde yerini almıştır. Hora Tepe denen bölgede kayaç kaynağı bulunmakta olup, Akrpol'deki imar faliyetlerinde yoğun olarak bu materyal tercih edilmiştir.

[141] Şahin Yıldırım, "2017 Tios Antik Kenti Kazı Çalışmaları", *40. Kazı Sonuçları Toplantısı, 3 Cilt,* Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No:53-3, İstanbul, 2017, s.439

edilmiştir. Bu mimari parçalar muhtemeldir ki, eritilerek kireç haline getirilerek Got akınları sırasında surlarda bağlayıcı materyal olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Kazı çalışmaları ilerledikçe 3. tabakaya inildiği esnada yoğun miktar da kırık (Strotere) düz kiremit parçalarına bulunmuştur. Belli bir noktadan gelmeyen eserler dağınıktır. Bunun yanında az sayıda dıştan tek eğimli, içten yarım yuvarlak profilli (Klypter) kapama kiremit parçaları da bulunmuştur. Çalışmalarda tespit edilen üç tip düz çatı kiremiti'nin yan çerçeve uzunlukları ve yan çerçevelerinin iç profillerindeki açı uzantıları birbirlerinden farklıdır. Bu kiremitler 5/24-2 ve 5/24-6 açmalarında kırık vaziyette bulunan çatı kiremitleri ile aynı tiptedir. 1.Kontekste bulunan düz çatı kiremitleri yan çerçeve uzunlukları 4. Konteks'te tespit edilenlerden daha küçük olup, daha geç döneme tarihlendirilmektedir.

Çalışmalar esnasın da akropol'ün doğu kesiminde yuvarlak formlu geç dönem seramik fırını tespit edilmiştir. Boyutları 10 ile 56 cm. arasında değişen birbirinden farklı taş moloz taş malzeme ile inşa edilmiş olan fırın'ın, güney doğu duvarında seramik cürufları görülmektedir. İleri ki yıllarda yapılacak kazı çalışmaları neticesindeelde edilen numuneler analiz edilerek yerel bir üretimin mevcut olup olmadığı tespit edilecektir (Resim 20).

Mevcut durumuna göre yaklaşık 1.80 m. iç çapında olan fırın, 1.70 m. yüksekliğe sahiptir. Sıkıştırılmış topraktan yapılmış taban döşemesi 74.33 m. kotundadır. Fırının içerisinden çok sayıda 13.-14. yüzyıla tarihlenen sırlı, geometrik bezemeli seramikler gelmektedir.

Kuzey sur duvarının yaklaşık 3 metre ilerisinde önceki yıllarda tespit edilen Ceneviz yapısı, düzensiz moloz taşlarla oluşturulmuş bağlayıcı madde olarak kireç harcı kullanılmıştır. İki mekândan oluşan yapının ikinci kesiminde 74.32 m. kotun da bir duvar uzantısı tespit edilmiştir. Bu duvar iç kısımdan sıvalı olması ve düzgün kesme taştan oluşması sebebiyle su Sarnıcı olması muhtemeldir. İç kesimdeki sıva kalınlığı yaklaşık olarak 5 cm kalınlığındadır. Bu kalınlıkta yapılmasının sebebi olarak suyun sızdırmazlığını sağlaması amaçlanmıştır. Sarnıç olarak düşünülen yapı geç dönem yapılarının temel çalışmaları esnasında tahribata uğramıştır. İç kesimi dolgu moloz taş ve toprak ile düzlenmiş ve temel olarak kullanılmıştır. Yapının içerisinden çok sayıda geç dönem seramiği tespit edildiği gibi aynı zamanda Roma dönemi seramik parçalarıda dağınık olarak tespit edilmiştir.

Kale mimarisi için önemli bir öğe olan sarnıç, yağmur sularının dolması yahut devamlılığı olan künk sistemleriyle dolarak kent muhasara altındayken halkın gündelik su ihtiyacını karşılamaktaydı.

6.1.4 2018 Yılı Kazı Çalışmaları:

Akropol'ün doğu tarafında yürütülen 2018 kazı çalışmaları Ceneviz, Orta Bizans, Geç Roma, Helenistik Dönem Savunma Duvarları'nın ve mekaları'nın temizlenmesiyle çalışmalara başlanılmıştır. 2018 yılı kazı sezonunda; 5/24-1, 5/24-2, 5/24-3 (güney), 5/24-4 (güney) 5/24-6, 5/24-10, 5/24-11, 5/24-13, 5/24-14, 5/24-16, 5/25-8, 5/25-13, 5/25-16 açmaları olmak üzere toplam 13 açmada kazı çalışması yapılmıştır.5/24-1, 5/24-2, 5/24-3 ve 5/24-4 açmalarında ise taban ve sur duvarı temizliği çalışması yapılmıştır.

Kale ve sur mimarisiyle bağlantılı olan sarnıç içerisindeki çalışmalar devam etmiştir. Sarnıç 5 metre derinliğe ulaşmakla beraber iç kesimde geç dönem duvarı tarafından ikiye ayrılmıştır. İçerisin den çok sayıda moloz taş bulunan sarnıcın buluntuları içerisin de yoğun olarak Roma dönemi seramiği gözlemlenmiştir. Sarnıc'ın hemen doğusunda yer alan sur duvarının ön kesiminde çalışmalarına başladığımız 5/24-3 açmasın da sur duvarı araziye uygun olarak içbükey olarak dönmüştür. Yaklaşık olarak 9 metre olan sur aksı 3 metre yüksekliğindedir.[142]

I.Terasta yer alan 5/24-3 açması sur duvarının stratigrafisi için bize önemli bilgiler sunmaktadır. Helenistik tabana oturan sur duvarı muhtemeldir ki o dönemden İslami döneme kadar kullanım görmüştür. Kazı çalışmaları esnasında bu noktada Helenistik döneme ait olduğu düşünülen 2 adet kandil bulunmuştur.

5/24-14 açmasında Helenistik Dönem mekân duvarları yıkılmış vaziyette olup taşların ve arazinin yapısını bunu etkilemektedir. Sur duvarının kuzey-güney doğrultusundaki dikdörtgen planlı alanın Helenistik ve özellikle Orta Çağ Döneminde yoğun olarak kullanıldığı mevcut veriler sayesinde anlaşılmaktadır (Resim 21).

5/24-1 açmasında 75.50 m. kotunda koyu siyah renkteki dolgu toprakta seviye inme çalışmaları yürütülmüştür. Çalışmalar sırasında 70 cm. derinlikte iki açmayı da kapsayan kare planlı bir yapı kalıntısına ulaşılmıştır. Burası muhtemelen Orta Çağ döneminde kullanılmış bir

[142] Şahin Yıldırım, "Tios-Tieion: Söylenecek Çok Önemli Birşeyi Olmayan Kent", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:7, Sayı 14,* Edirne, 2017 s.218

mekâna ait olmadır. Aynı seviyede 3 adet damgalı çatı kiremiti parçaları tespit edilmiştir. Ayrıca Bizans dönemine ait olduğu düşünülen sırlı seramik parçaları, hayvan kemiği parçaları, metal obje ve demir çiviler bulunmuştur. Bir diğer tabaka, açık gri tondaki kültür toprağı olup içerisinde Orta Çağ dönemine ait birçoğu Orta Bizans dönemine tarihlendirilen sırlı seramik parçaları, hayvan kemik parçaları, metal cüruf ve cam parçalarına rastlanılmıştır.

Çalışmaların bir diğer bölümü ise sahil sur duvarının bulunduğu noktada gerçekleştirilmiştir. Yoğun bir dolgu toprak mevcut olan alanda, denizin getirdiği alüvyon ve bir dönem çöplük alan olarak kullanılan bölge de bazı noktalar hariç düzenli bir stratigrafi gözlenememiştir.

Üst kotlara bakıldığında kısmen sarı ve yeşil firnisli Bizans dönemi seramik parçaları tespit edilmiştir. Yine bu kotlarda sur duvar örgüne bakıldığında almaşık duvar tekniğinde yapılmış Bizans duvar örgüsü sistemini görmekteyiz. Sur duvarında kullanılan kaset tuğlalar 40 cm uzunluğunda ve 40 cm genişliğindedir. Alt kotlar da ise geç dönem Roma duvarlarını görmekteyiz.

7. KUZEY SUR DUVARI

7.1 I.EVRE

2018 yılında tespit edilen sur duvarı genel itibariyle doğu batı doğrultulu uzanmaktadır. Önemli bir noktada bulunan sur duvarı bazı noktalarda arazi yapısından ötürü tahribata uğramış, lakin günümüze kadar bazı parçaları ulaşmıştır. Akropol'ün önemli yapılarını çevreleyen sur duvarı, bakıldığında bölge için savunma adına Helenistik Dönem özellikleri hakkında bize önemli bilgiler sunmaktadır.

7.1.1 Konum:

Sur uzantısı diğer Karadeniz kıyılarında olduğu gibi deniz seviyesinden yüksekte ve korunaklı bir noktada konumlanmıştır. Alanın kuzeyine konumlanan sur duvarı topoğrafik olarak önemli bir noktada bulunmaktadır (Çizim 3).

Yaklaşık olarak deniz seviyesinden 78.25 m. yükseklikte olan tahkimat duvarı, savunma açısından uyumlu bir araziye sahiptir. Bir yarım adacık şeklinde olan sektör bölgenin güneyindeki sur aksından daha yüksekte bir nokta da konumlandırılmıştır. Arazi'nin kayaçlı bir yapıya sahip olması sur aksına bir ölçekte ivme kazandırmıştır. Pembe kireç taşı bir ana kaya ya sahip olan bölge, işlemesi kolay olduğu için iç mekânlardaki yapılarda ve sur duvarlarının çoğu bölümlerin de bu yerel malzemeyi kullanmışlardır. Kale, kuzey de yaklaşık 36 km. uzaklıkta yer alan Güzelce hisar ve Amasra kalesini görmektedir. 70 metrelik bir alan üzerine kurulan kale ve sur duvarı, bazı noktalarda arazi yapısına uyulması için iç ve dışbükey hareketler yapmıştır. Erken dönem sur duvarı üzerine yapılan geç antik sur duvarı günümüzde görülürken erken döneme dair pek kalıntı gözlenmemektedir. Kent için önemli bir savunma blok'u olan sur duvarı Billaios Nehri'ni de görmekte olup bir gözetleme noktasıdır. Billaios Nehri (Filyos) kent için doğal bir savunma hattı oluşturmakla beraber Bitynia ve Paphlogonia'yı coğrafi olarak ayırmaktadır. Şehirdeki imar faliyetleri'nin ve sur duvarlarının oluşmasında iktisadi şartların oluşmasını sağlayan Billaios nehri tahkimat duvarının yapımında da ekonomik anlamda destekleyici niteliktedir. [143] Zira nehir bu minvalde kentteki yapısal oluşumun mali destekleyici konumundadır.

[143] Aşkıdil Akarca, *Şehir ve Savunması*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987, s. 24

7.1.2 Plan:

Birçok Helenistik kentte olduğu gibi burada da birbirini kesen iki cadde olduğu düşünülmektedir. Zira kenti çevreleyen tahkimat duvarı ve içindeki yapılar bu vaziyette şekillenirler. Kareye yakın plan etrafında şekillenen sur duvarları küçük çapta tutulmuş olup, savunma açısından korunaklı bir vaziyet almıştır. Yüksek, sarp bir noktaya konumlanan tahkimat duvarı düz bir formda karakteristik bir planda kare şeklinde olduğu düşünülmektedir. M.Ö 4. yüzyılda mancınığın icadı[144] ile birlikte Helenistik sur duvarları için bir dönüm noktası olmuş olup köşeli kare kuleler eklenmiştir. Helenistik kuleler aynı teknikte kesme taşlardan örülmüşse de çok azı günümüze ulaşmıştır. Lakin bu noktada kule kullanmak yerine sağlam bir zemin üzerine eklenen sur, statik açıdan aynı desteği sağlamıştır. Tahkimat duvarının bu denli sağlam bir zemin üzerine yapılması lağım ve sıçan kuyusu kazılması önlemek için önemli bir mimari uygulamadır. [145] Güneyde yer aldığını düşündüğümüz sur, geniş bir alana baktığı için saldırıya açık bir halde savunulması gereken önemli noktalardan biridir. Bu sebeptendir ki burada Bastionlar'ın[146] konulması Helenistik mimari için karakteristik bir özellik olup, ortaçağa ait sur duvarın da bastion varyasyonu görmekteyiz.

Helenistik Dönem sur tahkimatı, yamaca yaslanmayıp yaklaşık olarak 2 metre geriden topografya'nın düzleştiği noktadan başlamıştır. Biz bu sistemi doğu Helenistik sur duvarında da görmekteyiz. Doğu tahkimat duvarı, orta çağ sur tahkimatının 8 metre gerisine konumlandırılmıştır. Bu oluşum aslında sur duvarının erken dönemde ufak bir vaziyette iken geç dönemde genişletildiğini düşündürmektedir. Bu genişleme imar oluşumlarının artması yahut nüfus hareketleriyle ilişkilendirilebilir.

7.1.3 Malzeme ve Teknik:

Kuzey Helenistik sur duvarında malzeme olarak pembe kireç taşı, kullanılmış olup üst kesiminde Ortaçağ sur duvarının uzantıları görülmektedir. 1.80 metre kalınlığa sahip olan sur duvarı 15 metre uzunluğunda olup 5 metre yüksekliğine sahiptir. Toprak kayması, deprem ve

---

[144]Ahmet Tırpan "Stratonikeia'nın Şehir Sur Duvarları" *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi* Sayı 5. 1990, s. 219

[145] Aşkıdil Akarca, *Şehir ve Savunması*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987, s. 133

[146] Bilge Ayca Polat, *Troas bölgesindeki Arkaik ve Klasik Dönem Yerleşmeler:Kent Planlama ve Savunma Sistemleri Açısından Bir İnceleme,* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi) İstanbul, 2010 s. 158

savaşlar neticesinde günümüzde çok az bir bölümü görülmektedir. Bakıldığında cephe çizimde de orta kısım ve bazı bölümlerin eksikliğini gözle görebilmekteyiz (Çizim 4).

Ana kaya üzerine oturtulan sur duvarı alt kısımda 80 cm x 40 cm boyutlarında büyük bloklar kullanılmıştır. Bunun nedeni olarak sur temelinin sağlamlığını sağlamak ve kaymasını önlemek olarak görebiliriz. Düz bir formda yapılan sur duvarı savunma açısından hızlı hareket etmenin yanında az sayıdaki askerle bile kentin korunmasına olanak sağlar.[147] Çoğunlukla kireç taşı kullanılmış olup bazı noktaların da geç dönemde kullanılan kum taşı onarımları görmekteyiz. Helenistik sur duvarların haricinde iç kesimdeki Helenistik mekânlarda da Üst Kretase Yaşlı Yemişliçay Formasyonu[148] dediğimiz bölgenin ana kayacı olan malzeme kullanılmıştır (Resim 22).

Kireç taşı kolay işlenen bir materyal olduğu için sur'un ön yüzü kesme taş formunda düzenlenmiştir. Uzun ince bir şekilde olağanüstü bir güzellikte yontulmuştur. Bağlayıcı malzeme olarak toprak kullanılmış olup bindirme tekniği ile inşa edilmiştir. Birbirleri üzerine iki taşın birleştiği noktanın üzerine yastık yapılan taşlar daha uzun vade de varlığını koruyabiliyordu. 20 cm x 39 cm boyutların da kireç taşlarından oluşturulan sur duvarı, taşların dayanıksız oluşundan ve üst kesimdeki devşirme büyük blok taşların baskısından ötürü tahribata uğramıştır. Sur duvarının kuzey noktasında güçsüz bir malzeme seçilmesinin olası nedeni kalenin kuzeyinin denize bakması ve ani bir saldırı ihtimalinin düşük olması görülebilir. Ayrıca Helenistik dönemde savunma mimarisi için güçlü taşların uzak bir yerden buraya getirilmesi oldukça masraflı ve zaman alan bir olguydu. Zira kentte her an bir saldırı olabilir yahut saldırıya açık bir vaziyette hedef haline gelebilirdi. Kenttin yaklaşık olarak 5 km. kadar uzağında olan Hora tepe olarak adlandırılan taş ocağından buraya getirilen pembe kireç taşları oldukça masrafsız ve işlemesi kolay olduğu için tercih ediliyordu. Damarlı bir yapıya sahip olan kireç taşı ocağı taşın çıkarılması, işlenmesi için kolaylık sağlamıştır. Helenistik surun üst kesimi orta çağ tahribatı sebebiyle mazgallı bir yapıya mı sahip olduğu konusunda soru işaretleri olsa da Helenistik dönemim karakteristik öğesi olan Pencereli sur duvarının (Epalksis) kullanıldığı düşünülmektedir.

Helenistik sur duvarı kentin diğer sur duvarlarından farklı olarak sık ve muntazam yapılmıştır (Resim 23). Kuzey Helenistik sur duvarında bastion destekleyicisi görülmemekle

---

[147]Müjde Türkmen, "Perge Aşağı Şehir Surları" *Haluk Abbasoğlu'na 65 yaş Armağanı*, II. Cilt Suna İnanç-Kıraç Akdeniz Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2008, s. 1190

[148] Gürkan Bacak, "Karadeniz Ereğli (Zonguldak) Andezitlerinin Petrografik-Jeokimyasal Özellikleri ve Endüstriyel Kullanılabilirliği" *Karaelmas Fen-Mühendislik Dergisi*, 2011, s. 24

birlikte destekleyici öğe kullanılmamış yahut günümüze ulaşmamıştır. Yalnız bu sundurma öğesi şahıs için yapılmış olması olanaksızdır zira Helenistik dönemde sur dibi devlete tahsisli sayılırdı.[149] Belli noktalar da yıkılan sur duvarı noksan kısımlarından sonra devam etmiştir. 2 parça halinde devam eden sur duvarı kırılgan taş yapısından ötürü doğu ve batı kesimleri yıkılmıştır. Üç parça gözlemlenen surun 2. bölümü batıda 5 metre genişliğindedir(Çizim 5).

7.1.4 Analiz Raporu:

Helenistik Dönemde bağlayıcı malzeme bulunmadığı için SEM/EDX, XRF gibi analizler yapılmamıştır. Tios sur duvarının belli noktalarından alınan harç numuneleri içerisinde Helenistik bir harç örneği bulunmamaktadır. Bu sebepten herhangi bir veri dosyası oluşturalamamıştır. Kullanılan malzemenin özelliğine bakıldığında Helenistik Döneme tarihlendirilen tahkimat duvarı, arkeolojik verilerle de desteklenmiştir.

7.1.5 Ele Geçen Arkeolojik Buluntular Neticesinde Yapının Tarihlendirilmesi:

- *Kazılarda Bulunan Sikkeler:*

Sikkenin kullanımı ile alakalı ilk bilgileri ünlü tarihçi Herotodos'un notlarından almaktayız. Sikkeler kazı çalışmaları yahut yüzey araştırmaları için önemli birer materyaldir. Zira bulunan bu eserler bize sosyal hayat, ekonomi, şahıslar, kült alanları hakkında önemli anekdot'lar sunmaktadır. Tahkimat duvarının kuzey ve doğu sektöründe yapılan sondaj çalışmaları sırasında 7 adet envanterlik, etüdlük değerde sikke tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde ise 4 adet bronz özellikte sikke ele alınmış ve tanımlaması yapılmıştır. Bu tanımlama neticesinde mimari öğelerin tarihsel evrelerini destekleyici mahiyettedir.

Pontus:
Amisos (M.Ö. 120–111 ya da M.Ö. 110–100) (Resim 24)
Ön Yüz: Perseus'un kanatlı başı sağa.
Arka Yüz: Üzerinde yıldız bulunan iki pilei arasında bereket boynuzu. AMI-ΣOY
Karadeniz Ereğli Müzesi, Envanter No: 543
Cinsi: Bronz
Ağırlık: 1.6 gr. Çap: 16,5mm.

[149] Akarca Aşkıdil, *Şehir ve Savunması*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987, s. 143

Bithynia Krallığı (M.Ö 230-183) (Resim 25)
Ön Yüz: Apollon'un defne çelenkli başı sağa
Arka Yüz: Sadak ve yay etrafında lejant: ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΠΡΟΥΣΙΟΥ
Karadeniz Ereğli Müzesi Envanter No:745
Cinsi: Bronz
Ağırlık: 3gr. Çap: 17 mm.

Herakleia Pontika:
Dionysios (M.Ö. 337–305) (Resim 26)
Ön Yüz: Herakles başı sola.
Arka Yüz: Sadak ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ
Karadeniz Ereğli Müzesi Envanter No:143
Cinsi: Bronz
Ağırlık: 3.33 gr. Çap: 16 mm.

Tyran Dionysios (M.Ö 337 – 336) (Resim 27)
Ön Yüz: Noktalı bordür içerisinde ortada diademli kral Dionysos, çevresinde yunanca lejant.
Arka Yüz: Noktalı bordür içerisinde ortada asma salkımı çevresinde yunanca lejant. TIANON
Karadeniz Erğeli Müzesi Envanter No: 641
Cinsi: Bronz
Ağırlık: 3.gr. Çap 17 mm.

- *Kazılarda Ele Geçen Seramik Eserler:*

Seramik buluntular bize tahkimat duvarının geçirdiği evreler hakkında önemli bilgiler vermekle birlikte kuzey sur duvarının önünde açılan sondaj 2 ve sondaj 3 açmalarındaki 3. tabakada yoğunlukla Helenistik döneme tarihlendirilen buluntular tespit edilmiştir. Helenistik dönemde kullanılan yemişli çay formasyonu olan yerel taştan oluşturulmuş taban üzerinde günlük amaç ile kullanılan içe çekik kaseler ve silindirik kaideli kapların parçaları tespit edilmiştir. Bu parçaların fotoğraflanması yapılmış çizim için ölçüleri alınmıştır. Belirlenen seramik parçaları 73.15 m. kotunda tespit edilmiş olup, alanın geneline yayılım göstermiştir.

Dönem: Helenistik Dönem (Resim 28)
Çap: 2.0 cm
Yükseklik: 2.6 cm
Hamur: Gri
Cinsi: Pişmiş Toprak
Bulunduğu Yer: Akropol, Kuzey Sur Duvarı Güneyi

Dönem: Helenistik Dönem (Resim 29)
Çap: 1.4 cm
Yükseklik: 2.3
Hamur: Gri
Cinsi: Pişmiş Toprak
Bulunduğu Yer: Akropol, Kuzey Sur Duvarı Güney Batı

7.1.6 Değerlendirme:

Birçok defa yıkılıp tekrardan inşa edilen kuzey tahkimat duvarının günümüze kadar kalabilen erken döneme (Helenistik) ait izlerini bu noktada görmekteyiz. Yapılan yüzey araştırmaları ve sondaj çalışmaları neticesinde kent ve bölge için Helenistik Dönem izleri tespit edilmiştir. Kazı çalışmalarında tespit edilen envanterlik ve etütlük mahiyetteki eserler yaşanan mimari katmanları destekler niteliktedir.

Ele alınan kuzey sur duvarının Helenistik Dönemde kullanılan yemişli çay formasyonu, pembe kireç taşından oluşan yapısı bölgede yoğunlukta olan bir kayacıdır. Kesme düz blok taşlarla bindirme tekniğiyle inşa edilen tahkimat duvarı, yerel bir materyal kullanıldığı için bölge kullanımı arasında farklılık göstermektedir. Hora tepe denilen bölgeden getirilen kayaç, işlenmesi kolay olduğu ve maliyet teşkil etmediği için tercih edilmiştir. Zira tahkimat duvarının haricinde Helenistik Dönem konut ve sur içi mekânlarında da bu malzemeyi görmekteyiz.

Elde edilen arkeolojik malzemeye binayen M.Ö. 120'den M.Ö. 300'lere kadar kullanım gören Helenistik dönem tahkimat, duvarı sonraki tarihlerde Bizans sur duvarının temel yapısını oluşturmaktadır. Dayanıklı bir malzemeye sahip olmayan pembe kireç taşının bazı noktalarında onarımlar gözle görülmektedir. Volkanik oluşumlardan olan gri kireç taşı ve

andezit bloklarla onarımı sağlanan tahkimat duvarı sağ ve sol tarafındaki bloklar sayesinde günümüze ulaşmıştır.

Ana kaya üzerinden yükselen tahkimat duvarı statik açısından bakıldığında hafif geriye yaslanan bir formda yapılmış olup herhangi bir destekleyici öğe bulunmamaktadır. Üç defa içe kıvrım yapan sur duvarı topografyanın akışına uymaktadır. Derin bir yamaca sahip olan sur duvarının kuzeyi ikamet için uygun olmayıp saldırı içinde pek uygun değildir.

Bu gün Kuzey Helenistik tahkimat duvarının % 30 günümüze ulaşmış olup, geç dönem sur duvarının etkisiyle tahribata uğramıştır. Ayrıca M.S. IV. yüzyılda yaşanan deprem neticesinde tahkimat duvarının dayanıksız malzeme ile inşa edilmesine ek olarak sur duvarının batı kanadı yıkılmıştır.[150] Doğu sektöründe ise yaklaşık 3 metre boyutlarında bir kısım noksandır.

7.2 II. EVRE

Got akınlarıya beraber kuzeyden gelen istilacılar nedeniyle yerel etnik unsurlar ve uzun zamandan beri var olan medeniyetler yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. Bölgedeki kentler bu akınlar karşısında ivedilikle tahkimat duvarı yapma çalışmalarına başlamışlardır. Bu medeniyetlerden bazıları direniş göstermeden yerini değiştirirken bazı kentler mücadele etmeyi tercih etmişlerdir. Bunların içerisinde Tios antik kentide yerini almıştır. Bu mücadelenin kalıntıları olarak kuzey sur duvarı uzantısında bu dönemin izlerini görmekteyiz.[151]

7.2.1. Konum:

Akropol bölgesinin kuzey noktasına konumlanan tahkimat duvarı, doğu sur duvarının köşe kesiminin yaklaşık olarak 6 metre gerisine inşa edilmiştir. Deniz tarafına bakan tarafta konumlanan sur duvarı diğer dönemde yapılan sur duvarlarından daha dayanıklı ve iyi bir işçiliğe sahiptir (Resim 30).

Kuzey den gelen Got akınlarıyla birlikte ivedilikle yapılan tahkimat duvarı muhtemelen erken dönem yapılarından sökülerek bu bölgede kullanılmıştır. Zira doğudaki Sasani etkisi ve kuzeyden gelen Got akınları Roma İmparatorluğunu zor durumda bırakmıştır. M.S. III. yüzyılın ilk çeyreğin de Karadeniz kıyılarına varan Gotlar bölgede büyük yıkıma sebebiyet

[150] Sencer Şahin, "Antik Kaynaklar Işığında Tarihte Bithynia Depremleri", *7. Eskiçağ Yazıları, Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Yayını*, Antalya, 2013 s.11

[151] Şahin Yıldırım, "Tios / Tieion: Söylenecek Çok Önmeli Bir Şeyi Olmayan Kent", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt :7 Sayı 14,* Edirne 2017 s.217

vermiştir.[152] Denizci bir topluluk olan Gotlar, kuzey tahkimat duvarının bu noktasının denize bakıyor olması bu noktadan saldırıya açık bir hedef haline geldiğini akıllara getiriyor.

Zira tarihsel kaynaklarda M.S. 256-257 tarihinde Karadeniz kıyılarına yapılan iki adet seferden bahsedilmektedir. M.S. 277 yılında üçüncüsü gerçekleştirilen akınla Karadeniz'deki Roma imparatorluğunun varlığı büyük tehlikeye girmiştir.

7.2.2 Plan:

Düz bir formda inşa edilen sur duvarının bugün yalnızca 16 sırası ayakta kalmıştır. Helenistik sur duvarının ön kesimine inşa edilen tahkimat duvarı 25.70 metre uzunluğunda olup 8.10 metre yüksekliğindedir. Planı hakkında tam olarak bilgiye sahip olmadığımız tahkimat duvarı erken dönem sur aksıyla aynı minvalde gelişme gösterip akropol denilen yukarı şehri çevrelemiştir (Çizim 6).

Doğu tarafında geç dönem sur duvarının temelleri ele aldığımız sur duvarlarının bir kısmını tahribata uğratmıştır. Aynı şekilde sur duvarının batı kanadında da bu sebepten ötürü yıkılmış ve noksandır.

7.2.3 Malzeme ve Teknik:

Tahkimat duvarda küçük boyutlu düzgün kesilmiş blok taşlar kullanılmıştır. 7 sıra blok örülmüş olup üst ve alt bölümlerine 2 sıra atkı kilit taşı kullanılması ile oluşturulmuştur. Surun alt kısımları daha özensiz iken üst kısımlarında bosajlı ve düzgün kesilmiş küçük bloklar yer almaktadır. Bu bloklar duvar yapılarıyla uyuşmamakla birlikte başka bir yapıdan sökülerek tahkimat duvarında kullanılmıştır. Bu yapıda kullanılan bloklar 19 cm x 25 cm ile 60 cm x 30 cm ebatları arasında değişmektedir (Çizim 7).

Surun üst kısımları geç dönem oluşumu olup özellikle Bizans döneminde diğer yapılardan sökülerek buraya getirilen büyük kesme taş blokları net olarak görmekteyiz. Zira uzun süren savaşlar neticesinde hem zaman hem de maliyet anlamında kısa vadeli bir çözüm bulunmuştur. Geç dönem tahkimat duvarının sağlamlığı sağlansa da erken dönem yapılarında yapılan tahribatta gözler önüne serilmiştir. Bu yapıların beden duvarları sökülerek sur duvarında kullanılmıştır (Resim 31).

---

[152] Mert Kozan, "Tarihi Kaynaklar Işığında III. yüzyılda Gotların Akdeniz'de Gerçekleştirdiği Korsanlık ve Yağma Faaliyetleri" *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:36, Ankara, 2015 s. 359

Sur duvarının batı ve doğu bölümlerinin kenarlarında yer alan büyük boyutlu blok taşların konulması derz aralarının harç ve daha küçük boyutlu moloz taşların doldurulmasıyla sağlamlığı arttırılmış saldırı esnasında kalenin korunması amaçlanmıştır. Sur duvarının genişliği 2.50 m. surda kullanılan blok taşların genel ebatları ise 1.60 m. x 1.00 m, 1.50 x 1.00 m ve 1.50 m. x 1.00 m, 1.00 m. x 60 cm ebatları arasında değişmektedir. Bloklarda kenet delikleri yer almaktadır. Surun iç derinliği 1.50 m.dir. Sur üstte 75.41 m. kotunda altta ise 74.03 m. kotundadır. Surun koruna gelmiş olan ve tespit edilen uzunluğu 25.70 m. yüksekliği ise 8.10 m.' dir.

Tahkimat duvarının hem doğusunda hem batısında surun doğu duvarıyla olan bağlantısını görmek için kazı çalışmaları yapılmıştır. Kazı çalışmaları sonucunda sur duvarının iç kesimi dolgu toprak doldurularak mekân haline getirilmiş ve sur bağlamından ilişiği kesilip teras duvarı halini almıştır.

7.2.4 Analiz Raporu:

İncelenen numune örneklerinde üç farklı dönem gözlemlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda 3 numunede farklı sonuç ve ölçümler gözlemlenmiştir. Farklı dönem özeliklerine sahip örnekler aşağıdaki tabloda detaylı olarak sayılarla desteklenmiştir.

No	Numune Adı	Δ gr/cm³	Sk (%)	Porozite	Kompasite	Basınç Dayanımı	Dönem	Agrega Oranı
1	Roma (III. yy)	1.57	22.93	35	62	% 8.7	Roma	1/4
2	Kuzey Suru (Kot:78.34)	1.49	21.00	30	64	% 6.6	Orta Bizans	1/8
3	Sahil Suru	1.43	20.93	28	69	% 5.3	Geç Bizans	1/7

Karadeniz Ereğli Müze Müdürlüğünce gönderilen Tios antik kenti kazısına ait 3 parçadan oluşan numune üzerinde; Kütle ve hacim ölçü alınarak su emme miktarını, görünür yoğunluk, gerçek yoğunluk gibi ölçümler yapılmış ve bir sonuca varılmıştır.

Ele alınan numunelerin sonuçları analiz edildiğinde ilk numune'nin birim hacim kütlesinin 1.57 gr/ cm³ , özgül kütlesinin 22.93 gr/ cm³, porozitesi'nin % 35, kompasitesi'nin % 62 değerlerinde ortaya konmaktadır. Basınç oranına bakıldığında en az basınç oranına maruz kaldığı ortadadır.

İkinci numune ise birim hacim kütlesi 1.49 gr/ cm³ , özgül kütlesinin 22.93 gr/ cm³, porozitesi'nin % 35, kompasitesi'nin % 62 değerinde olmakla beraber 6. 6 basınç oranında olduğu tabloda belirtilmiştir. İlk numuneye göre daha geç dönemi işaret eden bu örnek 3. numune den ise daha erken dönemdir. Üçüncü numune incelendiğinde birim hacim kütlesi 1.49 gr/ cm³ , özgül kütlesinin 20.93 gr/ cm³, porozitesi'nin % 28, kompasitesi'nin % 69 değerlerinde ortaya konmaktadır. Bu veriler neticesinde üçüncü örnek diğer iki numuneden geç dönemi işaret etmektedir. Agrega oranlarına bakıldığında geç dönem harç analizlerinde daha iri ve büyük agrega oranları görülmektedir.

7.2.5 Ele Geçen Arkeolojik Buluntular Neticesinde Yapının Tarihlendirilmesi:

- *Kazılarda Bulunan Sikkeler:*

Açılan sondajlar neticesinde M.S. III. yüzyıla ait 1 adet sikke tespit edilmiştir. Marcus Aurelius Claudius Augustus (268 - 270) adına olan sikke, Got akınlarında üstün başarı gösteren İmparatora ithafen Gothicus unvanı verilmiştir. Duvar örgüsüyle aynı kotta tespit edilen sikke, bronz materyale sahip olup kondisyonu iyi durumdadır. Dönem ve İmparator hakkında önemli bilgiler veren eserler yazılı kaynak olmasından da ötürü bize net bir tarih sunmaktadır. Bu eserin tespit edilmesi, Got akınlarının bu noktayı etkilediği düşüncesini destekler bir objedir. Ayrıca tespit edilen obje imparatorluğun got akınları esnasında ekonomik durumunu ortaya koymaktadır. Özelikle Roma İmparatorluğunun denizcilik faaliyetlerine darbe vuran Gotlar, Marcus Aurelius Claudius Augustus'un savunma hattını aşmamış ve gerilemiştir.[153]

Marcus Aurelius Claudios Augusturs Gothicus (268- 270) (Resim 32)
Ön Yüz : İmparator büstü sağa dönük etrafında Latince lejant silik.
Arka Yüz : Ortada ayakta kiton giyimli figür, elinde asa etrafında Latince lejant silik.
Karadeniz Ereğli Müzesi Envanter No: 321
Cinsi: Bronz
Ağırlık: 3. gr. Çap: 17 mm.

[153] Peter Heather, "Goths İn The Forth Century", *Liverpool Üniversity Press,* England, 1991 s.4

7.2.6 Değerlendirme

Kuzeyden gelen Got akınlarıyla beraber bölge üç aşamada saldırıya uğramıştır. Antik ve Modern kaynaklarda Bosphorus'tan Trapezus'a kadar yayılım gösteren Gotlar bölge ve Tios antik kentini de saldırılarda bulunmuşlardır. Gotlar denizcilikte ileri bilgiye sahip olmalarından ötürü kırımda olmak üzere Karadeniz'in birçok noktasına saldırılar gerçekleştirmiştir. Kuzey sur duvarında lokal de olsa günümüze kalan M.S. III. yüzyıl sur duvarı günümüzde 16 sırasıyla bugün ayaktadır. Yapılan analizler neticesinde de ortaya koyduğumuz bu tahkimat duvarı kent için bize önemli bilgiler sunmaktadır. Alt ve üst sıradan atkı duvar tekniğiyle oluşturulan yapı, ufak agregalı ve ufak moloz taşlı harçla oluşturulmuştur. Yapıyı oluşturan mimari parçalar muhtemelen erken dönem yapılarından sökülerek sur duvarının oluşturulmasında kullanılmıştır. Alt tarafta yer alan bloklar gelişigüzel örülmüşken üst tarafta yer alan örgü sistemi oldukça güzel ve nizami işlenmiştir. Duvar örgüsünde kullanılan taşlar genellikle volkanik bir oluşum olan andezit bloklardan oluşturulmuştur.

25.70 m. uzunluğa, 8.10 m. yüksekliğe sahip olan tahkimat duvarı savunma açısından stratejik bir noktaya yapılmıştır. Akropolü çevreleyen tahkimat duvarı küçük lakin ivedilikle yapılan mimari öğedir. Tahkimat duvarının günümüze kadar kalmasının asıl nedeni ise doğu ve batı kesiminde inşa edilen geç dönem sur duvarlarıdır. M.S III. yüzyıl yapısına destek olan geç dönem yapıları büyük bloklarla oluşturulduğu için duvarın yan kısımlarında bastion[154] işlevi görmüştür.

Akropolün doğu sektöründe yer alan sur duvarının güney noktasında gerçekleştirilen sondaj çalışmaları neticesinde tahkimat duvarının taban kotunda 1 adet sikke bulunmuştur. Tespit edilen sikke Got akınları ile başarılara imza atan İmparator Marcus Aurelius Claudius Augustus Gothicus (268-270) aittir. Ayrıca Roma dönemine tarihlendirilen amorf parçalarda kazı çalışmaları esnasında belgelenmiştir.

[154] Bastion: Kalelerin genelikle köşe ve orta kesimlerine sur duvarlarının geçlendirilmesi için kullanılan destek kuleleridir. Bu kulelerin farklı plan tipleri bulunmakla birlikte Tios antik kenti kale organizasyonunda kare plan mevcuttur.

7.3 III. EVRE

Anadolu'nun genelinde yayılım gösteren Bizans İmparatorluğu Geç Bizans Döneminde gücünü yitirip toprak kaybettiysede Karadeniz bölgesinde varlığını korumuştur. Özellikle Comnenus sülalesinin güçlü yapısı bölgede ve kentte uzun süre varlık göstermiştir. Bu medeniyetin izleri mimari anlamda kentte görülmekle olup kazı çalışmaları neticesinde tespit edilen küçük buluntularda destekleyici özelliktedir.

7.3.1 Konum:

Sur duvarı Ortaçağ da genişleyerek, Erken Dönem (Helenistik) tahkimat yapısının ön kesiminde inşa edilmiştir. Bizans Dönemi Kuzey sur duvarı yaklaşık olarak 43 metre uzunluğu 3.11 m. kalınlığı olup kentin akropolünü çevrelemektedir. Yaklaşık 42.322,52 m² bir alan etrafını çevreleyen sur duvarı topografya ya uygun biçimde uzanır. Çevrede bulunan 4 büyük yükselti den deniz ve vadiye bakan nokta seçilmesi stratejik açıdan da önemlidir. Ayrıca kentin M.S. 9. yüzyılda piskoposluk merkezi olduğu göz önüne alınırsa güvenlik yapısının önemini arttırmaktadır (Resim 33).

Kalenin kuzey noktası, savunma açısından çok güçlü tahkimat yapısına sahip olmayıp arazi yapısı kullanılmış olup, akropol'ün en yüksek noktasıdır. Topografyayı kullanan Bizans İmparatorluğu bu noktada sur yüksekliğini kısa tutmuştur. Zira bu noktadan gelebilecek tehdit çok önemli olmayıp doğal bir oluşum olan yükselti sayesinde tahkimat görevi görmektedir. Doğal oluşumlar ve iklimsel özelliklerden ötürü tahkimat duvarının bazı bölümleri tahrip olmuştur. Bu noktalardan düşen büyük blok parçaları kuzey sahilinde görülmektedir.

Kentin kuzeyi güneyinin aksine giriş ve sur önü yerleşimi için uygun olmayıp eğimli bir yapıya sahiptir. Bu sebeptendir ki tarım vs. faaliyetler kentin kuzey kesimsinde halkın yaşadığı geniş bir çanaktan oluşan arazide yapılır.

7.3.2 Plan:

Bizans dönemi tahkimat duvarına bakıldığında Akropol'ün kuzey yamacına Helenistik sur duvarının ön kesimine inşa edilmiştir. Düz bir form aksine iç ve dışbükey hareketler yapan tahkimat duvarı topografyanın eğimine uygun hareketlerle genişlemiştir. Toplam da üç defa iç bükey hareket yapan tahkimat duvarı bir nevi toprak kaymasını önleyerek istinat duvarı özelliği göstermektedir. 13.yüzyılda geç Bizans döneminde surlar geniş çaplı onarım geçirdiği

kaynaklarda geçmektedir.[155] Bu onarımlar yapının plan şeklini etkileyerek yıkılan ve çöken bazı noktalar geriye yaslanarak tekrardan yapılmıştır. Bu uygulama bazen sur aksının düz bir şekilde ilerlemesini keserek zikzak yapmasına neden olmuştur.

3 metre genişliğe sahip olan surların üstünde karşılaşan silahlı adamların birbirlerini engellemeden geçebilecek düzeydedir.[156] Zira bu genişlik kuşatmalarda ve savaş halinde etkin mücadele için gerekli bir ilkedir. Bu sayede askerler hızlı kararlar alabilecek ve aynı zaman zarfında uygulayabilecektir. Arazi yapısının egimli oluşundan ve yükseltinin fazlalaığından ötürü kuzey sur duvarı üzerinde kule ve bastion gibi öğeler görülmemektedir (Çizim 8).

7.3.3 Malzeme ve Teknik:

Şehrin tarihsel gelişimi göz önüne alındığın da sur duvarlarında çok fazla inşa faliyetleri geçirdiğini görmekteyiz. Deprem, doğal ve beşeri sebeplerden ötürü yıkılan, çöken noktalar tekrardan onarıldığını tahkimat duvarın da görmekteyiz. Yapıda kullanılan taşların özellikle andezit seçilmesi rastgele bir tercih değildir. Andezit bölgede bolca bulunan ve işlenmesi zor lakin dayanaklı olmasından ötürü seçilmiştir. Ayrıca hale hazırdaki yapılardan Tiyatro basamakları vb. birçok mimari öğe sökülerek geç dönem sur duvarlarının yapımında kullanılmıştır. Birçok antik yazar II. Theodosius'un yönetimi sırasında, Bithynia'da gerçekleşen büyük bir depreminden söz eder.[157] Zira bu deprem ile birlikte kentte bulunan birçok yapı yıkılmış yahut tahribata uğramıştır. Bu tahribat neticesinde yıkılan yapıların mimari elemanları sur duvarının yapımında kullanılmıştır (Çizim 9).

Tahkimat yapısı içerinde birçok devşirme malzeme görülmekte olup bunlardan göze çarpan genişlikleri; 1,10.-1,45 metre, derinlikleri; 88-90 cm, yükseklikleri ise; 40-45cm. olan tiyatro oturma sıralarıdır. Zira bu malzeme'nin kullanımı hem maliyet hesabına uygun hem de zaman tasarrufu söz konusudur. Moloz taş ve devşirme kesme taşlardan oluşan tahkimat örgüsü yoğun harç kullanılarak inşa edilmiştir. 8 cm ile 3 cm arasında değişen harç kalınlığı sur duvarı üzerinde gelen anlamda eşit dağılım göstermiştir (Çizim 10).

Malzeme anlamında bize arkeolojik veriler elde etmemizi sağlayacak diğer bir öğe ise harç yapısının özellikleridir. İncelenen 2 harç öğesinde farklı yapı ve materyal kullanıldığını analiz raporlarında da görmekteyiz. İlk ele alnın harç parçası Orta Bizans dönemine ait özellik

---

[155] George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 393
[156] Vıtrıvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap, (*Çev. Suna Güven), Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Ankara, 2013, s. 15
[157] Eray Ozansoy, "Malalas'ın Khronographia'sında Iustinianos Dönemi Doğa Olayları", *Adalya 1,* 1996, s. 53-60.

gösterse de ikinci numune geç Bizans dönemi harç özellikleri göstermektedir. Zira Geç Bizans dönemi harç yapısını Aşağı kent sur yapısın da ve sarnıç yapısında da görmekteyiz (Resim 35).

7.3.4 Analiz Raporu:

Ele alınan 3 numune incelenmiş ve sayısal veriler aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Tablo'da su, nem oranı, yoğunluk, öz külte olarak ele alınmış ve incemler yapılmıştır. Bunun yanında basınç dayanımı ve agrega oranları da işlenmiştir.

No	Numune Adı	Δ gr/cm³	Sk (%)	Porozite	Kompasite	Basınç Dayanımı	Dönem	Agrega Oranı
1	Kuzey Sur Duvarı	1.60	20.94	34	53	% 8.9	Bizans	1/7
2	Kilise	1.58	21.58	35	56	% 8.8	Bizans	1/6.4
3	Sahil sur Duvarı	1.56	24.01	37	59	% 7.9	Bizans	1/8

Tios Antik Kenti'nin çeşitli noktalarından Merkez Laboratuvar gönderilen numune örnekleri aynı dönem içerisinde ufak farklılıklar görülmektedir. Ortaya koyulan değerlendirmeler neticesinde tabloda sıralanan üç örnek erken dönemden geç döneme sınıflandırılmıştır.

Değerlendirilen ilk örneğin birim hacim kütlesinin 1.60 gr/ cm³ , özgül kütlesi 20.94 gr/ cm³, porozitesi'nin % 34, kompasitesi'nin % 53 değerlerinde ortaya konmaktadır. Tablo verilerine istinaden diğer iki örnekten daha az basınç dayanağına sahip olan bu harç örneği diğer iki numuneden geç döneme işaret etmektedir.

İkinci numune ise birim hacim kütlesi 1.58 gr/ cm³ , özgül kütlesinin 21.58 gr/ cm³, porozitesi'nin % 35, kompasitesi'nin % 56 değerlerinde ortaya konmaktadır. Bu veriler neticesinde ele alınan örnek orta Bizans dönemine işaret ederek 3. numune daha geç dönem ait iken 3. numune ise erken Bizans dönemine işaret etmektedirç

Üçüncü numune'nin hacim kütlesi 1.56 gr/ cm³ özgül kütlesinin 24.01 gr/ cm³, porozitesi'nin % 37, kompasitesi'nin % 59 değerlerinde olup en geç dönem olarak belirlenmiş ve tabloda sunulmuştur.

7.3.5 Ele Geçen Arkeolojik Buluntular Neticesinde Yapının Tarihlendirilmesi:

-Kazılarda Bulunan Sikkeler

Yapıların tarihlendirilmesi ve tasniflenmesi için sikke olarak adlandırdığımız madeni paralar tarihe ışık tutulması için önemli bulgulardandır. Tahkimat duvarının belli noktalarında açılan sondaj çalışmaları neticesinde belirlenen 6 adet sikke sur duvarının geçirdiği tarihsel süreci gözler önüne sermektedir. İncelenen sikkelerin bazılarının kondisyonu düşük olduğu ve aşırı korozyona uğradığı için tam olarak okunamamıştır.

Tios tahkimat duvarın da açılan sondajlar genelinde tespit edilen sikkeler M.S. 9. ile M.S.12. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir. Özellikle Aleksios Komnenos Dönemi (1092–1118) ve I. Manuel Komnenos Dönemi (1143-1180) ait sikkeler yoğunlukta tespit edilmiştir. Bronz özellikte olan bu materyaller seramik buluntuların bulunma stratigrafisine uymaktadır. Birbirlerini destekler şekilde tespit edilen buluntular envanterlik özelliktedir.

I. Alexius, Comnenus (1092–1118) (Resim 36)
Ön Yüz: İsa büstü cepheden, nimbuslu, elinde incil tutmakta. IC-XC
Arka Yüz: Alexius'un taçlı ve loros giyimli büstü cepheden, sol elinde haçlı globus tutmakta.
Karadeniz Ereğli Müzesi Envanter No: 1018
Cinsi: Bronz
Ağırlık 3.99 gr. Çap: 28 mm.

I.Manuel Comnenus (1143–1180) (Resim 37)
Ön Yüz: Maria nimbuslu, pallium ve maphorium giyimli, cepheden, tahtta oturmakta.
Arka Yüz: Manuel divitision ve chlamys giyimli, cepheden. Labarum ve haçlı globus tutmakta. MP-Θ(V). DOC IV, n. 12b. -
Karadeniz Ereğli Müzesi Envanter No: 876
Cinsi: Bronz
Ağırlık: 2.01 Çap: 27 mm

- *Bronz Kefen Düğmeleri:*

Tahkimat yapısının önünde açılan sondaj çalışmaları neticesinde ortaya çıkarılan bronz düğmeler gözlemlenmiştir. Toplu halde bulunan bu eserler küçük ve dairesel boyutta olup üst kesimde bir kulp bulunur. Önceki yıllardagerçekleştirilen kazı çalışmalarında da çok sayıda tespit edilen bu bronz obje 1 cm ve 1,7 cm çapında değişkenlik göstererek farklı boyutlardadır. Genellikle Geç Bizans Dönemi mezarlarının içerisinden, inhumasyon iskelet gömüsünün gögüs tarafında görülen bu objelerin, kefen düğmesi olduğu tespit edilmiştir. Bronz eserlerin 2018 yılı doğu nekropolündeki kazı çalışmalarında tespit edilmesi, bu savı destekler niteliktedir.

Envanter No: 8 (Resim 38)

Uzunluk: 1,5 cm Çap: 1,9 cm

Kulp Kalınlığı: 1 mm Kulp Çapı: 4 mm

Kulp Genişliği: 1 mm

Envanter No: 9 (Resim 39)

Uzunluk: 1,5 cm Çap: 1,9 cm

Kulp Kalınlığı: 1 mm Kulp Çapı: 4 mm

Kulp Genişliği: 1 mm

- *Kurşun Mühürler:*

Tahkimat duvarının ön kesimindeki kazı çalışmaları neticesinde 5/24-4 açmasında bir adet Bizans Dönemine ait kurşun mühür tespit edilmiştir. M.S. I. yüzyıldan itibaren kurşun mühürlerin kullanıldığı bilinmektedir. Roma döneminde yoğun olarak kullanılan mühürler bir nevi imza gibi anlam taşıyordu. M.S. 4 yüzyılda çokça kullanılan mühür baskılar 11.yüzyılda fazlaca üretilmiştir[158]. Geç Bizans dönemin de ise özellikle 12 yüzyılda ekonomik sıkıntılar ve darboğazdan ötürü kurşun mühür kullanımı azalmıştır. Hatta kullanılan kurşun mühürlerin önemi o kadar azaldı ki eritilip başka yerlerde kullanılıyordu.[159]

[158] Mehmet Tekocak, *"Akşehir Müzesinde Bulunan Bizans Kurşun Mühürleri", Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı:23, Konya 2010 s.15

[159] Vera Bulgurlu, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Bizans Kurşun Mühürleri", *Arkeoloji ve Sanat Yayınları,* İstanbul, 2007 s:27

Dönem: Orta Bizans Dönemi (11.yüzyıl) (Resim 40)

Çap: 3 cm.

Kalınlık: 4 mm.

Envanter No: 24

Ön Yüz: Noktalı bordür içerisinde ortada cepheden giysili melek tasviri, sağda XA çevresinde yunanca lejant.

Arka Yüz: Noktalı bordür içerisinde ayakta cepheden Hz İsa (?), solunda yunanca harf, çevresinde yunanca lejant.

- *Kazılarda Bulunan Seramik Eserler*

Tios antik kenti diğer Anadolu yerleşimleri gibi orta çağı oldukça yoğun yaşamıştır. Orta Bizans dönemi bu bölge için önem teşkil etmektedir. I. Aleksios Komnenos 'un devriyle (1081-1118) başlamış olan bu çağ, yenilikler ve sosyal yaşamdaki izlerini kısmen seramik kaplardan öğrenmekteyiz. 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar çeşitlilik gösteren pişmiş toprak seramik kaplar açık ve kapalı olmak üzere iki faklı türe sahiptir. Yapılan sondaj çalışmaları neticesinde tespit edilen seramik kap parçaları Sigrafitto tekniği ile yapılmış olup, üzerindeki motifler daha çok geometrik iç içe geçmiş spirallerdir. Özellikle sarı, yeşil ve kırmızı renklerin yoğulukla kullanıldığı kaplar yerel üretimin yanı sıra ithal ürünlerde mevcuttur. [160]

Kap Formu: Tabak (Resim 41)

Dönem: Bizans Dönemi (12-13 Yüzyıl)

Çap: 5.4 cm

Yükseklik: 3.1

Cinsi: Pişmiş Toprak

Bulunduğu Yer: Akropol, Kuzey Sur Duvarı

Etütlük Eser

Çizen: Duygu Bölük

[160] William Anderson, "Late Byzantine Occupation Of The Castle At Tios" *Anatolia Antiqa XVII*, İstanbul, 2009 s.266

Tios antik kentinde tespit edilen Orta Bizans 12.-13. yüzyıl pişmiş toprak kaplar ağız kesimi seramik parçası ince firnisli yapısıyla ve dairesel motif hareketleriyle Orta Bizans dönemi Zeuxippus hamamındaki çıkan seramik parçalarıyla benzerlik gösterir.[161] Orta Bizans dönemi Tios antik kentinde de yoğun yaşandığı gibi bölgedeki imar faaliyetlerini etkilemiştir. Bu yapıların iç kesimlerinde özellikle savunma duvarlarının güney noktasında yoğun miktarda Orta Bizans dönemi seramik parçaları tespit edilmiştir. Bu kaplar basit şekilli madolyanlar içerisine yerleştirilen stilize edilmiş kıvrımlar, palmet motifleri, sivri yapraklı tomurcuklu motiflerin yer aldığı profilli seramik kaplardır. Ayrıca bazı parçalar içerisinde Haç monogramı olan ve yine stilize edilmiş yayvan ağızlı kaplar bulunmaktadır.

Kap Formu: Tabak (Resim 42)

Dönem: Bizans Dönemi 12-13 Yüzyıl.

Çap: 5.7 cm

Yükseklik: 4.2

Cinsi: Pişmiş Toprak

Bulunduğu Yer: Akropol, Kuzey Sur Duvarı

Etütlük Eser

Çizen: Duygu Bölük

Yukarıda belirtilen ve tanımlanan seramik parçası sur duvarının hemen güneyinde tespit edilmiştir. Yayvan bir tabağın gövde kesimi olan seramik parçası 13. yüzyıla tarihlendirilip iç kesimindeki dairesel motifler geçiş evresini işaret etmektedir. [162] Pişmiş Toprak seramik parçası pişme ölçüsü ve ince firnisli yapısıyla, dairesel "s" formundaki dalgalı motifiyle 12. yüzyıla işaret etmektedir.

[161] Wille Bettina, "Die byzantinische Keramik aus einem Ziegelschacht in Agina Kolonna", *Çanak,* (Ed. Beate Böhlendorf, Ali Osman Uysal, Johanna Witte), Ege Yayınları, 2007, s.391

[162] "S"formunda stilize geometrik motifler kullanılan kaplar genel olarak 12. Yüzyıla tarihlendirilmenin yanı sıra Sinop Balatlar Kilisesinde aynı ürün tespit edilmiştir.

7.3.6 Değerlendirme:

Bizans İmparatorluğu, özellikle Akropol dediğimiz noktada güçlü bir şekilde varlık göstermiştir. Akropolün kuzey doğu noktasına bakıldığında yoğun olarak Orta Bizans Kilise yapılarını görmekteyiz. Kilise B olarak isimlendirdiğimiz yapı kuzey duvarına yaklaşık olarak 3 metre uzanmaktadır. Orta Bizans tahkimat duvarıyla aynı kotta yapılmıştır. Tahkimat duvarının Ortaçağ kotu 73.11 m. iken tahkimat duvarının temel kotu arkeolojik meteryal ile desteklenmiş olup 73.09 m. kotunda yükselmektedir.

Bizans döneminde yoğun olarak kullanıldığını gördüğümüz tahkimat duvarı, açılan sondajlar neticesinde de belirginleşmiştir. Bu noktaya, yani kuzey sur duvarı aksı üzerine toplamda 5 adet sondaj açılmıştır. Devşirme malzemenin yoğun olarak kullanıldığı sur duvarında Tiyatro'dan sökülen basamak taşlarını da görmekteyiz. Bunun yanı sıra erken dönem yapılardan farklı boy ve ebatlarda kesme taş bloklar savunma sur duvarında kullanılmıştır.

Yapılan sondajlarda elde edilen buluntular neticesinde yoğun olarak 11.-13. yüzyıla tarihlendirilen eserler tespit edilmiştir. Sarı firnisli kaplar ve dairesel formlu hamur yapısı kırmızı renkte olup kazıma tekniği ile oluşturulmuş kaplar mevcuttur. Ayrıca 12. yüzyıla ait sikkeler dikkat çeker yoğunluktadır. 73.09 m. - 73.20 m. kotları arasında 5 adet etüdlük değerde Orta Bizans Dönemine ait sikke tespit edilmiştir. Kondisyonları kötü olan sikkelerin büst ve lejantları silik durumdadır.

Bu veriler neticesinde 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar tahkimat duvarı aktif olarak kullanıldığı ortaya konulmuştur. Zira Komnenos hanedanlığının Bizans İmparatorluğunun eski gücüne kavuşturmasıyla tahkimat duvarında onarımlarda söz konusudur. Devşirme malzeme kullanımını Bizans'ta çokça uygulasa da güçlü tahkimat duvarı için idealdir. Zira bu dönem iç ve dış tehditlere açık bir dönemi ifade etmektedir.

Analizler neticesinde kalın agregalı bir yapıya sahip olan sur duvarı kilise A yapısındaki harç ile benzerlik göstermektedir. Duvar örgüsüne bakıldığında devşirme malzemeleri görmekle birlikte tiyatronun yapı malzemesi ve diğer yapılardan sökülen bloklar tahkimat duvarı içerisine yerleştirilmiştir. Güçlü bir görünüme sahip olan geç dönem sur duvarı Helenistik sur duvarlarının üstünden inşa edilerek yükseltilmiştir.

8. DOĞU SUR DUVARI

8.1 I. EVRE

Kentte Helenistik Dönem izleri mevcut olup, sur duvarının içindeki mimari yapılarda da bunu görmekteyiz. Sur duvarının doğusunda yoğunluklu görülen yapı kalıntıları pembe kireç taşından oluşturulmuş kare ve dikdörtgen mekânlardır. Bu mekânların içerisinde sur duvarı ile alakalı yapılarda mevcuttur. Bizans döneminde kullanılmış ve kale için hayati bir fonksiyona sahip olan su sarnıcı buna örnek verilebilir. Zira uzun kuşatmalar neticesinde hayatın devam etmesi için su önemli bir öğedir.

8.1.1 Konum:

Akropol'ün doğu noktasına konumlandırılan Helenistik Dönem doğu tahkimat duvarı, deniz seviyesinden 81.04 m. yüksekliğe sahip olup geç dönem sur duvarının batısına yaklaşık olarak 8 metre gerisine konumlandırılmıştır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan sur duvarı kuzey sur duvarının doğu ucuyla birleşmektedir. 27 metre uzunluğa sahip olan sur duvarı, 2.90 m. kalınlığa sahip olup bölgenin en önemli tahkimat duvarıdır (Çizim 11).

Kentin giriş noktasının kontrolü bu noktadan yapılmaktadır. Filyos Vadisini tam cepheden gören bu nokta nehir ticareti akışını da gözlemleyerek bir nevi gözetleme kulesi görevini görmektedir. Kentin girişine ve düz bir alana bakan tahkimat duvarı, olası bir saldırı esnasında stratejik bir öneme sahiptir. Bu sebeptendir ki doğu sur duvarının taş blokları daha sağlam bir materyal olan sert kireç taşı ve büyük bloklarla oluşturulmuştur (Resim 43).

Kentin akropolünün en yüksek noktasında yani 5. Terasta konumlanan sur duvarı, iç kale öğesi bu terasla sınırlı kalmıştır. 5.teras içine aldığını düşündüğümüz Helenistik dönemi sur duvarı yaklaşık olarak 7.719 m² çevrelemektedir. Bu geç antik dönemde de aynı minvalde gelişmiş nüfusun artması ile alan genişlemiştir. Özelikle M.S. 5 yüzyıldan M.S 13 yüzyıla kadar Piskoposluk merkezi olan Tios [163] antik kentinin nüfus sayısında ciddi artışlar gözlemlenmektedir. Nehir aracılığıyla iç kesimden tabanı düz kayıklarla batı sahiline taşınan ürünler buradan dünya ticaretine açılmaktadır. Bu ticari etkinlik beraberinde ekonomik gücü ve insan göçünü beraberinde getirdiği düşünülmektedir.

[163] William Anderson, "Late Byzantine Occupatıon Of The Castle At Tios", *Anatolia Antiqua XVII*, Ankara, 2009, s.265-277

M.S. 11 yüzyıldan itibaren Kuzey Anadolu fay hattının depremselliği[164] kayıt altına alınmış olup birçok yapıyı etkilediği gibi burada da yer alan Helenistik dönem tahkimat duvarında da bunların izlerini görmekteyiz. Zira çalışmalar neticesinde depremin yapabileceği dışbükey hareketini tahkimat duvarın da görmekteyiz. Ayrıca arazinin kuzey ve güney tarafının yamaç eğimlerinin fazla olmasından ötürü doğu sur duvarında iki tarafa çökme gözükmektedir. Tahkimat duvarı içerisin de yer alan birçok yapıda hem depremsellik hem de bunu destekler nitelikteki yamaç eğimine bağlı çöküntüler görülmektedir.

8.1.2 Plan:

Erken dönemde akropolle sınırlı kalan sur duvarları demokrasi kavramının ortaya çıkması ile birlikte, sıradan halkın kent içerisinde yaşadığı yerler de sur duvarları içerisine alınmıştır. Doğu sur duvarı korunma için önemli bir noktaya konumlandırılmıştır. Plan olarak bakıldığında kuzey sur duvarının doğu ucu ile birleşmektedir. Düz bir formda yapılan tahkimat duvarının % 40 ayaktadır. Kuzey köşesi ve güney köşesi yamaç eğiminden ötürü çöktüğü düşülmekle beraber geç dönem sur duvarlarının tahribatı da söz konusu olabilir. İç surun haricin de buna ek olarak yaklaşık 30 hektarlık aşağı şehrin insan sayısı düşünüldüğünde geniş bir dış sur duvarı düşünülmektedir. Lakin yapılan Jeo-radar, Jeo-fizik çalışmaları neticesin de güneyde ve batıda her hangi bir sur kalıntısı gözlemlenmemiştir. Yapılan sondaj çalışmalarında Helenistik malzeme gözlemlense de sur duvarına ait bir yapıya rastlanılmamıştır. İleri ki yıllarda yapılacak olan kazı çalışmaları neticesinde sur duvarının kalıntıları muhtemelen tespit edilecektir.

8.1.3 Malzeme ve Teknik:

Doğu sektöründeki sur duvarının belli noktalarında yapılan sondaj çalışması neticesinde önemli bulgular tespit edilmiştir. Yerleşimin önemli bir yapısı olan tahkimat duvarı yapım tekniği açısından kuzey sur duvarı ile büyük benzerlikler göstermektedir. Dış yüzeyleri kaba moloz taştan oluşturulmuş olup iç kesimdeki örgü daha düzgün ve kullanışlıdır (Çizim 12).

27 metre uzunluğa 2.90 m. kalınlığa sahip olan tahkimat duvarı savunma açısından hayati bir öneme sahiptir. 83 cm ve 101 m. arasında değişen kireç taşı bloklardan oluşan tahkimat duvarının taş kalınlığı 23 cm dir. Taşların boyları arasındaki farklılık kalınlık

[164] Ali Arguvanlı, "Kuzey Anadolu Fay Hattı'nın Depremseliği" *Türkiye İnşaat Mühendisliği Kongresi*, Ankara, 1978, s. 3

ölçüsünde kendini göstermemiştir. Sekiz sıra taş blok yüksekliğine sahip olan sur duvarı günümüze 1.84 cm olarak ulaşmıştır. Çoğu yerde ana kaya üzerine oturtulan tahkimat duvarı doğu sur duvarında da kireç taşı damarlı ana kaya üzerine oturtulmuştur. Böylelikle sağlam bir zemin üzerinde yükselen tahkimat duvarı statik açısından güçlü bir durumdadır. Ayrıca kuzey duvarındaki varyasyon gibi bu tahkimat duvarında da lağım vb. sızma çalışmalarına önlem niteliğindedir (Resim 44).

Ekonominin güçlü olduğu bir dönem olan Helenistik dönem yapıları içerisinde sur duvarları en övündükleri mimari yapılardır. Geç dönemde yer alan devşirme malzemeleri yahut ucuz işçiliği bu dönemde görmemekteyiz.

8.1.4 Analiz Raporu

Karadeniz Ereğli Müzesi başkanlığında yürütülen kazı çalışmaları neticesinde ortaya çıkan yapılardan temin edilen harç numuneleri fiziksel bağlamda incelenmiş su nem oranı, yoğunluk, öz külte olarak ölçümleri yapılmıştır. Lakin bu yapılan analizler neticesinde Helenistik Döneme tarihlendirilen herhangi bir emare bulunmamaktadır. Ayrıca dönem farklılıklarını ortaya koymak adına basınç dayanımı oranları incelenmiştir. Bu değerlendirme neticesinde en erken I. Evre olarak adlandırılan Helenistik Dönem ortaya koyulmuştur.

Yapılan SEM/EDX, XRF gibi analizlerin sonucu olarak I.Evre hakında bağlayıcı numune olmaması sebebiyle hakkında net bir tarih verilememiştir. Bu sebepten tarafımıza yani laboratuvarımıza gönderilen taş parçasının basınç dayanımı ölçülmüştür. 9.1 oranında olan basınç dayanımı diğer bağlayıcı içerisindeki agrega parçalarını ile karşılaştırıldığında daha fazla bir dayanım göstermiştir. Ortaya koyulan değerlendirmeler neticesinde sıralanan numuneler içerisinde basıç dayanımı ölçülen materyal Helenistik özellikler taşımaktadır.

8.1.5 Ele Geçen Arkeolojik Buluntular Neticesinde Yapının Tarihlendirilmesi:

- *Kazılarda Bulunan Sikkeler:*

2006 yılından 2018 yılına kadar sürdürülen kazı çalışmalarında tespit edilen Helenistik döneme ait sikkeler 3. katmanda karşımıza çıkmaktadır. Belgelenen sikkeler arasında Heraklia Tiranı Dionysios'un darpları daha fazladır. Doğu sur duvarında açılan sondaj neticesinde 5/24-4 açmasında 2 adet Helenistik dönem sikkesi kayıtlara geçmiştir.

Dionysios (1092–1118) (Resim 45)
Ön Yüz: Noktalı bordür içerisinde şua taçlı genç İmparator büstü sağa, çevresinde Latince lejant silik.
Arka Yüz: Noktalı bordur içerisinde ortada karşılıklı giyimli iki figür ayakta, sağdaki figürün elinde asa, ortalarında Nike, çevresinde Latince lejant silik
Karadeniz Ereğli Müzesi Envanter No: 112
Cinsi: Bronz
Ağırlık 1.15 gr. Çap: 10 mm.

- *Kazılarda Bulunan Seramik Eserler:*

Açılan sondajlar neticesinde Helenistik Döneme tarihlendirilen amorf ve profilli seramik parçaları tespit edilmiştir. Gri hamurlu ve siyah astarlı olan bu edütlük eserler dönem tahlili için bize veriler sunmaktadır. Pişme oranlarından ve form açısından bize Helenistik Dönemi işaret eden seramik parçaları yapılan kazı çalışmasında yoğun olarak gözlenmiştir. Seramik buluntuların tespit edildiği kotta Helenistik Döneme ait 2 adet sikke çıkması da bu seramik grubunun bahsedilen döneme ait olduğunu desteklemiştir. Zira bu seramik grubundan örnekler sunulmuştur. Açılan sondajlar neticesinde ortaya çıkarılan seramik parçaları gri hamurlu ve siyah firnisli bir ürün olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dönem: Helenistik Dönem(Resim 46)

Çap: 10 cm

Yükseklik: 4.3

Cinsi: Pişmiş Toprak

Bulunduğu Yer: Akropol, Doğu Sur Duvarı Batısı

Etütlük Eser

Çizen: Duygu Bölük

8.1.6 Değerlendirme:

Akropol'ün doğu sektöründe orta çağ sur duvarının yaklaşık olarak 8 metre gerisinde konumlandırılan tahkimat duvarı konumu açısından önemlidir. Doğu, kuzey, güney olmak üzere üç noktaya hâkim olan tahkimat duvarı giriş kapsını da görmektedir. Bu anlamda sektöre yapılan lokalizasyonun önemi ortadadır. Helenistik dönemde kenti çevreleyen sur duvarı daha ufak vaziyettedir. Biz bunu orta çağda doğuda inşa edilen ve genişletilen geç dönem sur duvarından da anlamaktayız.

Ana kaya (Yemişli Çay Formasyonu) üzerine inşa edilen tahkimat duvarı, sağlam zemin sayesinde statik açıdan dengeyi sağlamıştır. Özellikle ana kaya üzerine yapılmaya çalışılan duvar bu sebeptendir ki geriye çekilmiş ve sağlam zeminin üzerine oturtulmuştur.

Mimari anlamda bakıldığında kuzey – güney aksta uzanan tahkimat duvarının uzunluğu yaklaşık olarak 27 metre uzunluğa sahiptir. Günümüzde üst üste 8 taş sırası kalan sur duvarı 83 cm ila 101 cm arasında değişen faklı boyutlardaki kesme taş bloklarla oluşturulmuştur. Aralarında hiçbir bağlayıcı malzeme olmayıp taşların üst üste bindirilmesiyle örgü sistemi oluşturulmuştur. İki taşın birleşim noktasına oturan üst kısımdaki taş, kilit görevi üstlenmektedir. Bakıldığında tahkimat duvarını oluşturan kesme taş blokların ön kesimleri düz ve perdahlıyken arka tarafları kaba yontu halinde bırakılmıştır. 2.90 cm kalınlığa sahip olan tahkimat duvarı erken dönemden geç döneme kadarki en kalın sur duvarıdır. Zira Helenistik dönemde sur yapıları önemli imar faliyetleri olup özen gösterilerek inşa edilmiştir.

Helenistik doğu tahkimat duvarının kuzey ve güneyinde yer alan derin yamaçlardan ötürü sur duvarı iki tarafa doğru kaymıştır. Bundan ötürüdür ki kesme taş bloklarının orta kesimleri kırılmıştır. Ayrıca sur duvarının doğu ve barı aksında s formu yapması akıllara deprem oluşumunu da getirmektedir. Zira antik kaynaklarda bölgede Helenistik döneme ait bir deprem varlığına değinilmemiştir.

Sur duvarının çevresinin tamamen açılmasıyla birlikte incelenen seramik buluntular Helenistik döneme işaret etmektedir. Bu seramik grubunun yoğunlukta olduğu kotta yine aynı döneme tarihlendirilen 2 adet sikke tespit edilmiştir. Bu buluntularla birlikte seramik grubunu Helenistik döneme ait olduğu ortaya konulmuştur. Zira bölgedeki diğer seramik buluntularla karşılaştırılan seramik parçaları hamur ve form açısından da uyum göstermektedir.

8.2 III. EVRE

Tios'ta yoğun bir Orta Bizans tahribatı görülmekte olup, Erken Dönem yapıları sökülerek tahkimat duvarında kullanılmıştır. Kentin doğu kanadına konumlandırılan geç dönem sur duvarı geçirdiği doğal ve beşeri şartlardan ötürü orta kesimi tahrip olsa da doğu kesimi hala ayaktadır (Resim 47).

8.2.1 Konum:

Akropolün doğu sektöründe yer alan tahkimat duvarı deniz seviyesinden 78.11 m. yüksekliğe konumlandırılmıştır. Yamacın hemen üzerine konumlandırılan sur aynı zaman da Akropol'ün giriş kapısına bakmaktadır. Giriş kapısı doğu sur duvarının hemen güneyine yapılmıştır (Çizim 13). Billaios nehrini tam cepheden gören sur mimarisi üzerindeki seyirdim terası da buranın aynı zamanda bir gözetleme noktası olarak kullanıldığını işaret etmektedir. Ayrıca kentte yaşayan halkın verimli arazileri doğu ve güney noktada bulunmasından ötürü bir gözetleme kulesi görevi görmektedir. Bölgenin en yüksek tahkimat duvarı olması özelliğiyle de ayrı bir öneme sahiptir (Resim 48).

8.2.2 Plan:

Yerleşimin erken evresi üzerine kurulan tahkimat duvarı 15 metre uzunluğa sahip olup 5 metre genişliktedir. Ana kaya üzerine oturtulan tahkimat duvarının ön kesimi toprak katmanına oturmuştur. Topografyadan ötürü sektörün güneyine doğru eyim gösteren yapı orta kesimi 7 metrelik bölümü tahrip olmuştur. Surun yıkılan kesimini yamaç düzlüğünde görmekteyiz.

2.5 metre genişliğe sahip olan Bizans dönemi seyirdim terası 10 metrelik bir uzunluğa sahiptir. Üst kesimde yer alan ok atılmak için kullanılan mazgal için yapılan 50 cm lik bir pencere açıklığı mevcuttur. 10 metrelik doğu sur duvarının ortasına yerleştirilen pencere'nin batısında Ceneviz burcu yer almaktadır. Ceneviz burcu trapez forma sahip olup ana toprak üzerine oturtularak oluşturulmuştur. Bakıldığında doğu sur duvarı, kuzey sur duvarı gibi düz bir eksende gelişim göstermiştir. Bu gelişim hızlı hareket kabiliyeti sağladığı gibi aynı zamanda iç kapının da güvenliğini sağlamaktadır. Sol tarafında yer aldığını düşündüğümüz kule temelleri 5 metre x 5 metre ölçülerindedir. Sağ bölümdeki kule ise Bizans döneminde kullanılmış lakin Ceneviz döneminde onarımlar yapılarak trapez bir forma dönüştürülerek kullanım görmüştür.

565. Justianus döneminde yeniden surların onarıldığı ve yeniden şekillendiğini kaynaklardan bilmekteyiz. Geniş imar faliyetlerinin olduğu bu dönemde tahkimat duvarının onarıldığı yapı üzerindeki eklentilerden de anlaşılmaktadır.

8.2.3 Malzeme ve Teknik:

Kesme taş bloklarla inşa edilen doğu tahkimat duvarı devşirme malzeme kullanarak oluşturulmuştur. Birçok yapıdan sökülerek doğu sektörüne götürülen mimari öğeler özgün tarihini yansıtmamaktadır. Teknik olarak düzensiz ve farklı boyutlarda kullanılan blokların ölçülerinin benzeşir olması başka bir yapıdan söküldüğü durumunu ortaya koymaktadır. Zira 2 metre uzunluğa sahip 1.10 cm genişliğe sahip bu taş bloklarının benzerleri sektörün batısında bulunan M.S 2. yüzyıl. Tiyatro taş örgüsü ve ölçüleriyle benzeşmektedir. Tiyatro taş örgüsüne bakıldığında yan yüzlerde bulunan bu ölçülerdeki andezit blokların ciddi eksiklikleri gözle görülür biçimde ortadadır. Tahkimat duvarında kullanıldığını düşündüğümüz taşlar üzerindeki kenet ve yuvaları bunu destekleyici niteliktedir. 30 cm uzunluğa sahip kenet yuvaları üst birleşme noktalarında 10 cm alt bölümde ise 6 cm ölçülerindedir. Bu ölçüler tiyatroda bulunan in situ vaziyette andezit bloklarda görülmektedir. Elde edilen veriler incelendiğinde kırlangıç kuyruğu tip III. kenet yuva şekilleri ve teknik Roma Dönemine işaret etmektedir (Resim 49).[165]

Geç dönem kültürü içerisinde tahkimat yapısı, önemli bir öğe olup tiyatro oturma sıraları sökülerek bu noktada devşirme olarak kullanılmıştır. Bu bloklar hem maliyet açısından yükümlülük getirmemektedir hem de zaman açısından ivedilik gerektirmemektedir. 1.10 m. - 1.45 m. uzunluğa sahip olan blokların derinlikleri 88-90 cm, yükseklikleri ise 40-45 cm boyutlarındadır. Genel anlamda oturma sıralarının alt tarafındaki kalın şekilsiz olan bölüm dış taraftan görülmeyecek şekilde konulmuştur. Bağlayıcı malzeme olarak pembe agregalı harç kullanılmış olup noksan noktalara yemişli çay formasyonu adındaki pembe kireç taşı ile eklentiler yapılmıştır(Çizim 14).

[165] William Bell Dinsmoor, "Studies of the Delphian treasuries. II. The four Ionic treasuries" *Bulletin de Correspondance Hellenigue*, BHC 1913 S. 8-10

8.2.4 Analiz Raporu:

Tios Antik Kenti kazıları neticesinde Karadeniz Ereğli Müzesinin, Merkez Laboratuvar'a gönderdiği numuneler 3 adet olup, fiziksel bağlamda su nem oranı, yoğunluk, öz külte olarak ele alınmıştır. Laboratuar ortamında incelenen örnekler tablo aracılığıyla açıklanmış ve sayısal olarak verilere dökülmüştür.

No	Numune Adı	Δ gr/cm³	Sk (%)	Porozite	Kompasite	Basınç Dayanımı	Dönem	Agrega Oranı
1	Doğu Sur Duvarı	1.59	18.89	32	62	% 9.1	Bizans	1/7
2	Akropol Kilise A	1.58	18.12	30	60	% 9.0	Bizans (12 yüzyıl)	1/7
3	Sahil Sur Duvarı	1.52	18.18	29	60	% 9.2	Bizans (12 yüzyıl)	1/7

Karadeniz'in önemli kentlerinden biri olan Tios, tahkimat duvarının belli noktalarından alınan harç parçaçıkları üzerinde kütle ve hacim ölçü alınarak su emme miktarını, görünür yoğunluk, gerçek yoğunluk gibi ölçümler yapılmıştır.

Kentin üç farklı yapısından alınan numunelerin ilkinin hacim kütlesi 1.59 gr/ cm³ , özgül kütlesinin 18.89 gr/ cm³, porozitesi'nin % 32, kompasitesi'nin % 60 değerlerinde ortaya konmaktadır. Basınç dayımı ise % 9.1 agrega oranı ise 1/7 olup geç dönemi işaret etmektedir. Bu veriler neticesinde ilk numunenin diğer iki numune arasında çok bir fark olmadığını görmekteyiz.

İkinci örnek incelendiğinde birim hacim kütlesi 1.58 gr/ cm³ , özgül kütlesinin 18.12 gr/ cm³, porozitesi'nin % 30, kompasitesi'nin % 60 değerlerinde ortaya konmaktadır. Bu numune, kilisenin geç dönem dediğimiz duvar örgüsünden temin edilmiştir. Veriler neticesinde değerlendirilen örnek M.S 12. yüzyıl Bizans dönemine aittir.

Üçüncü numune'nin hacim kütlesi 1.52 gr/cm³ özgül kütlesinin 18.18 gr/ cm³, porozitesi'nin % 29, kompasitesi'nin % 60 değerlerinde olup ikinci numune ile benzerlikleri yoğunluktadır.

8.2.5 Ele Geçen Arkeolojik Buluntular Neticesinde Yapının Tarihlendirilmesi

- *Kazılarda Bulunan Sikkeler*

Yapılan çalışmalar neticesinde Akropol'ün doğu sektöründe Orta Bizans dönemine tarihlendirilen 2 adet sikke tespit edilmiştir. Sikkeler seramik buluntuları destekler nitelikte olup, aynı dönemi işaret etmektedir. 10. yüzyıl ve 12. yüzyıla ait sikkeler dönemin ekonomisi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Zira bu yüzyıllar arasında olumlu ekonomik etkiler sikke kalitesine yansımıştır. Sülalerin etkin olduğu bu dönemde sikkelerin yoğunluğundan İmparatorun etkin olduğu bölgenin yayılım alanı gösterilebilir. Sondaj da tespit edilen sikkeler bronz özellikte olup, 74.14 m. deniz seviyesinden yüksekte tespit edilmiştir. İlk sikke 10. yüzyıla tarihlendirilmiş olup örnekleride sikke katollarında bulunmuştur. İkinci tespit edilen sikke ise, Comnenus dönemine ait olup, İmparator I Alexius'a aittir. Geniş bir coğrafya ya yayılım gösteren I. Alexius Comnenus, bölgesel bir sınır niteliğinde Tios kentinde etkin olarak tanındığının bir göstergesi olarak bu materyaller verilebilir. 12. yüzyılda I. Alexius Comnenus son dönemlerinde kötüye gitmekte olan ekonomi, sikke materyalinde de kendini göstermektedir. İncelen bronz miktarı, düşük gramda imal edilerek piyasaya sürülmektedir.

Nikephoros II. Phokas (M.S 963–968) (Resim 50)
Ön Yüz: Ortada imparator elinde bir obje tutuyor cepheden, etrafında Latince lejant silik.
Arka Yüz: Beş sıralı yazıt noktalı bordur içinde yer alır.
İznik müzesi 23–27; , Envanter No: 2722
Cinsi: Bronz
Ağırlık: 2.30 gr. Çap: 21 mm.

I. Alexius, Comnenus (M.S 1092–1118) (Resim 51)
Ön Yüz: Ortada imparator iki elinde asa tutmakta başında noktalı başlık cepheden
Arka Yüz: Vaftiz pozisyonunda İsa(?) sol elinde kitap tutar vaziyette tahta oturur şekilde cepheden
Karadeniz Ereğli Müzesi, Envanter No: 413
Cinsi: Bronz
Ağırlık: 6.10 gr. Çap: 22 mm.

- *Kazılarda Bulunan Seramik Eserler*

Yapılan kazı çalışmaları neticesinde orta Bizans dönemine tarihlendirilen sır altı uygulamalı sigrafitto isimli teknikle oluşturulmuş seramik grubu yoğunlukla tespit edilmiştir. 11. ve 12. yüzyıl seramik parçalarını gördüğümüz sondajlar içerisinde kalite, hamur, repertuar ve sır özellikleri bakımından incelenen eserler bölgedeki diğer mallarla karşılaştırıldığında daha kaliteli ve çeşitli varyasyonlarda karşımıza çıkmaktadır.

Kap Formu: Tabak (Resim 52)

Dönem: Bizans Dönemi (12-13 .Yüzyıl)

Çap: 3.1 cm

Yükseklik: 3.4

Cinsi: Pişmiş Toprak

Bulunduğu Yer: Akropol, Doğu Sur Duvarı Batısı

Etütlük Eser

Çizen: Duygu Bölük

Kap Formu: Tabak (Resim 53)

Dönem: Bizans Dönemi (12-13 .Yüzyıl)

Çap: 3.3 cm

Yükseklik: 3.7

Cinsi: Pişmiş Toprak

Bulunduğu Yer: Akropol, Doğu Sur Duvarı Batısı

Etütlük Eser

Çizen: Duygu Bölük

8.2.6 Değerlendirme:

Konum olarak bakıldığında kentin doğu noktasında bulunan tahkimat duvarı 15 metre uzunluğa sahip olup orta kesimi çeşitli nedenlerden ötürü tahrip olmuştur. Ceneviz burcunun hemen kuzeyinde kalan sur duvarının üst kesiminde lokal olarak Ceneviz tahkimat duvarının eklentileri de yer almaktadır.

Plan olarak bakıldığın da düz bir form halinde uzanan doğu sur duvarı dış kesimine herhangi bir ekleme yapılmamıştır. Bu uygulama olası bir durum halinde savunma amaçlı erken hareket etme kabiliyeti sağlamıştır. Erken dönemin aksine geç dönemde sur duvarı daha geniş çaplı tutulmuştur. Bizans döneminde M.S. 9. yüzyıldan M.S. 13. yüzyıla kadar Klaudiopolis'in yardımcı piskoposluk görevini yürüten Tios / Tieion fazlaca göç almıştır.[166] Biz bunu destekleyici öğeyi Bizans dönemi mezarlarının yoğunluğundan da görmekteyiz. Bu sebeptendir ki savunacağı alan genişlemiş ve tahkimat yapımına önem verilmiştir.

Akropolün doğu sektöründe yer alan geç dönem sur duvarı, buluntular ve yazılı kaynaklar neticesin de M.S. 9. ve M.S. 12. yüzyıl arasında kullanım gördüğü anlaşılmaktadır. Yapılan yüzey araştırması ve sondaj çalışları neticesinde üst kotlarda yoğun miktarda Bizans dönemi seramik buluntuları göze çarpmaktadır. Ayrıca kazı çalışmaları esnasında dönem tahlili için önemli bir materyal olan 2 adet sikke tespit edilmiştir. Orta Bizans dönemine tarihlediğimiz buluntular çıkan seramik buluntuları destekler niteliktedir.

Mimari anlamda bakıldığında tahkimat duvarının örgüsü devşirme blok taşlardan oluşturulmuştur. 1.10 m. ve 1.01 m. uzunluğunda 70 ve 90 cm yüksekliğindeki kesme taşlar tahkimat duvarına savunma açısından güçlü bir duvar oluşmasını sağlamıştır. Bu blok taşlar çoğunlukla tiyatro oturma sıralarından sökülerek savunma amaçlı bu noktaya getirilmiştir. Kenet deliklerinden de anlaşıldığı gibi bu blok taşlar tiyatroda bulunan blok taşların kenet delikleriyle aynı ölçü ve çaplara sahiptir. Bağlayıcı malzeme olarak kullanılan harç orta Bizans dönemine ait olan Kilise A yapısıyla bezerlikler göstermektedir. Laboratuar analizlerinden de anlaşıldığına göre 9. yüzyıldan başlayarak 12. yüzyıla kadar kullanım gören sur duvarı orta Bizans çağına işaret etmektedir.

[166] Tios / Tieion antik kentin de Bizans dönemi mezarları gözle görülür yoğunluktadır. Sanduka mezar haricinde yerel kireç taşından oluşturulmuş iyi işçiliği olmayan mezarlarda kentin doğusunda fazlaca olduğu tespit edilmiştir.

8.3 IV. EVRE

14. yüzyılda Karadeniz coğrafyasına genel bir yayılım gösteren Cenevizliler bölgenin önemli limanlarını ele geçirmişlerdir. Ticari anlamda güçlü olan bu medeniyet denizci bir millet olarak tanınır. Bizans İmparatorluğunun davetkâr bir tutumla bölgeye davet ettiği medeniyet, ilk etapta ticari anlamda bölgede varlık göstersede sonraki süreçte gümrük noktaları gibi karadenize kıyısı olan kalelerde yerleşim birimi oluşturmuşlardır.

8.3.1 Konum:

İtalya'nın eski denizci cumhuriyetlerinden biri olan Ceneviz Nymphaeum Antlaşmasıyla Karadeniz üzerinde imtiyazlar kazandı. Michael VIII. Palaiologos tarafından davet edilen Cenevizliler limanda yapılan yoğun ticaret hareketinden ötürü merkezi otoritede sarsıntılar meydana geldi. Bununla beraber Ceneviz buralarda etkin bir rol üstlendi.

Tios antik kenti de bu etkileşimden payını alarak 14. yüzyılda Cenevizlerin hâkimiyetine girmiştir. Kentin doğusunda Bizans dönemi sur duvarının üzerine inşa edilen Ceneviz tahkimat duvarı muhtemelen Bizans dönemiyle aynı aksı izlemiştir. Cenevizliler yeniden sur duvarı yapmak yerine var olan Bizans sur duvarına ufak müdahaleler ve noksan yahut yıkılan noktaları onarmışlardır. Bu da bize gösteriyor ki Ceneviz ticari faliyetleri sürdürerek bu noktalar da kalıcı olmuyor. Kaleler ise bir gümrük noktası yahut ticari akışı gözlemleyen gözetleme kulesi görevini üstlenmektedir (Resim 54).

Kentin nehir tarafına inşa edilen Ceneviz dönemi sur duvarının bir kesimi görülürken hemen güney tarafında bir adet burç bulunmaktadır. Burç kentin giriş kesiminin önünde inşa edilmiştir. Doğu ve güney tahkimat duvarını bağlayan burç tahkimat duvarını destekler durumdadır (Resim 55).

8.3.2 Plan:

Düz bir form halinde Bizans duvarını takip eden Ceneviz sur duvarı kuzey uzantılı olup güney ucunda Trapez formlu bir kule bulunmaktadır.[167] Ceneviz tahkimat duvarının bulunduğu noktada 1.10 m. genişliğinde seyirdim yeri bulunmaktadır. Bu seyirdim yeri devşirme bloklarla oluşturulan Bizans sur duvarının genişliğinden faydalanılarak oluşturulmuştur. Seyirdim yerine bir rampa yahut merdivenle çıkılır. Bizim konumuz olan seyirdim yerine rampa ile çıkılmaktadır. Zira rampanın duvarları yıkılsa da ana planı

[167] Şahin Yıldırım, "Tios-Tieion: Söylenecek Çok Önemli Birşeyi Olmayan Kent", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:7, Sayı 14*, Edirne 2017 s.217

durmaktadır. Ana beden duvarından çıkarak inşa edilen seyirdim yeri yalnız bu sur duvarında kullanılmıştır (Çizim 17).

Bizans duvarının doğu kesimine eklenen Ceneviz dönemi duvarı ve açılan mazgal deliği ile doğu yönündeki savunma ihtiyacının önemini ortaya konulmuştur. Fotoğraftaki ilk örnek gibi olduğunu düşündüğümüz mazgal deliği tek katlı olan bir seyirdim terasının üzerine kurulmuştur (Resim 56).

Giriş kapsının yakınında olmasından ötürü, ok ve sapan atışının ivmesini arttırdığı gibi aynı zamanda daha isabetli atışların edinilmesine katkı sağlamıştır. Akşam saatlerinde düşmanlara karşı gözetleme noktası olarak kullanılan bu noktalar ayrıca aydınlatma açısından da katkı sağlayan bir mimari kolaylık sağlamıştır.

Ceneviz duvarı ve seyirdim yeri, arazi yapısından ötürü güney tarafına çare olarak duvarın hemen güneyine bir burç inşa edilmiştir. Tahkimat duvarının destekleyicisi niteliğinde olan burç toprak üzerine direk inşa edilerek statik açıdan oldukça sorunludur. Bu sebeptendir ki yıkılan noktalar için onarımlar söz konusudur. Yaklaşık olarak 12 metre uzunluğunda olan burç alt temel kesiminde daha genişken üst noktaya doğru daralmaktadır. Aynı burcun bir benzerini Amasra'da iç kalenin güney doğu ucunda da görmekteyiz.[168] Burçlar bazen kale içine örüldüğü gibi bazen de dışarı örülmektedir. Burada kale'nin dış noktasına aplikasyonu söz konusudur. Giriş kapısının hemen batısına yapılan mimari öğe, arazinin yapısına göre çift taraflı anıtsal kapı yerine tek olarak kullanılmıştır.

8.3.3 Malzeme ve Teknik:

Devşirme malzemeden oluşturulan sur duvarı daha çok ön kesimlerde çeşitli yapılardan sökülen kesme taş bloklar görülmektedir. Özellikle Tiyatro da bulunan oturma sıralarının ve yine faklı yapılardan sökülen kesme blok taşların tahkimat duvarının inşasın da görmekteyiz. Tiyatro oturma sıralarındaki kenet deliklerinin 10 cm olan genişliği ve 30 cm olan uzunluğu Ceneviz sur duvarlarında bulunan blok taşlarla örtüşmektedir. Bu da aslında bir düşünceden ibaret olan tiyatro taşlarının kullanımını gerçekte de ispatlamaktadır.

Düzensiz olarak inşa edilen duvar örgüsü irili ufaklı taşlar kullanılarak oluşturulmuştur. Bizans sur duvarının üzerine ekleme yapan Cenevizliler yoğun kireç harçlı ve ufak çay taşı

---

[168] Sağlam Sercan, *Urban Palımpsest at Galata & An Archıtectural İnventory Study For The Genoese Colonial Terrıtorıes in asia Minor* (Milano Politeknico Departman of Architecture and Urban Doktora Tezi) Milano, 2018 s.257

agregalı bağlayıcı malzeme kullanılmıştır. Örgünün dış çevresi kesme taş blokların düzgün tarafları kullanırken iç kesimleri kaba yontulu halde bırakılıp içi düzensiz moloz taş ve kireç harcıyla (opus implectum) doldurulmuştur. Ceneviz de yoğunlukla kullanılan ahşap kullanımını burada görmemekteyiz. Ahşap kullanımı olsa bile günümüze kalan herhangi bir arkeolojik veri ve kayıt bulunmamaktadır.

Ayrıca Ceneviz sur duvarının bulunduğu noktada bir mazgal pencere bulunmaktadır. Bu pencere yaklaşık olarak 50 cm genişliğinde olup hem saldırı esnasında kolay hareket etme kabiliyeti hem de dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı önlem alabilmek adına oldukça başarılı bir imar çalışmasıdır. Pencerenin etrafı moloz taş bloklarla çevrelenmiş olup kireç harcıyla sağlamlaştırılmıştır.

Doğu sur duvarının güneyinde yer alan burç, Ceneviz mimarisi için karakteristik bir özelliğe sahiptir. Trapez formlu olarak temel seviyesinde geniş iken üst tarafa doğru daralan burç doğu suru ve güney suru bağlamaktadır. Malzeme olarak moloz taş, kesme blok taş ve devşirme malzeme öğeleri fazlaca kullanılmıştır. Biz bu yapıda da tiyatro oturma sıralarının bir kaçını burada görmekteyiz (Resim 57).

Ana toprak üzerinde yükselen burcun temelinin sağlam olmamasından ötürü kireç harcı yoğun kullanılmıştır. Ayrıca geçirdiği depremler ve toprak kayması neticesinde kuzey batıya yatan burç temel seviyesinde yer alan kesme blok taşlar yerinden çıkmıştır. Temel seviyesinde daha büyük kesme taşlar yoğunlukta olup alt kesimde güçlü bir statik oluşturmaya çalışsa da kayan toprak neticesinde bu uygulamayı hayata geçirememiştir. İşçilik ve teknik olarak ele alınan burç ve mimarisi Kırımdaki Sudak, Kaffa ve Türkiye Karadeniz'in de yer alan Amasra burçları ve mimarisine benzerlik göstermiştir (Plan 18).[169]

8.3.4 Analiz Raporu:

Müze Müdürlüğünce gönderilen 3 numunenin ikisi benzerlik gösterirken diğer numune ise farklı bir yapıya sahiptir. Basınç dayanımı ve agrega oranları incelendiğinde birbirine yakın değerlerde karşımıza çıkan 3 numune agrega oranları göz önüne alındığında son numune tamamen farklı bir yapıda olup diğer incelenen numunelerle benzerlik göstermektedir.

[169] Rossina Kostova, "Byzantine fortifications and defensive system in the Black Sea area: the West Coast of the Black Sea" *ιδρυμα μειζονοσ ελληνισμου* 2008 S.16

No	Numune Adı	Δ gr/cm³	Sk (%)	Porozite	Kompasite	Basınç Dayanımı	Dönem	Agrega Oranı
1	Ceneviz Yapısı	1.65	17.69	32	60	% 8.9	Ceneviz	1/3
2	Doğu Ceneviz Suru	1.66	17.72	31	60	% 9.0	Ceneviz	1/3
3	Sahil Sur Duvarı	1.59	18.17	27	63	% 9.1	Bizans	1/7

Ele alınan numunelerin ilkinin hacim kütlesi 1.65 gr/ cm³ , özgül kütlesinin 17.69 gr/ cm³, porozitesi'nin % 32, kompasitesi'nin % 60 değerlerinde ortaya konmaktadır. Basınç dayımı ise % 8.9 agrega oranı ise 1/3 olup geç dönemi işaret etmektedir. İkinci numune ile büyük benzerlik gösteren ilk numune hemen hemen aynı değerlere sahiptir.

İkinci numune değerlendirildiğin de birim hacim kütlesi 1.66 gr/ cm³ , özgül kütlesinin 17.72 gr/ cm³, porozitesi'nin % 31, kompasitesi'nin % 60 değerlerinde ortaya konmaktadır. Bu veriler neticesin de değerlendirilen örneklerin 14. yüzyıl – 15. yüzyıl arasında Ceneviz uygarlığına ait numuneler olduğu ortaya konulmuştur.

Üçüncü numune ise tamamen faklı bir dönemi işaret ederek diğer iki numuneden farklı olarak basın dayanımı ve agrega oranları ile erken döneme işaret etmektedir. Ele alınan numunenin hacim kütlesi 1.59 gr/cm³ özgül kütlesinin 18.17 gr/ cm³, porozitesi'nin % 27, kompasitesi'nin % 63 değerlerinde olup ikinci numune ile benzerlikleri yoğunluktadır.

8.3.5 Değerlendirme:

Ceneviz'in 14.yüzyıl ve 15. yüzyıl aralarında Karadeniz'e etkin olmasıyla beraber Bizans uygarlığı varlığını çok sürdürememiştir. Karadeniz'in ekonomisini elinde tutan Ceneviz bölgedeki birçok kale kent üzerine akınlar düzenlemiştir. Fethettiği kaleler özellikle kıyı kesimlerde olup ticari yolları kontrol altına almaya yöneliktir. Tios / Tieion antik kenti de bu saldırılardan payını almış bir dönem Ceneviz hâkimiyetinde varlığını sürdürmüştür.

Günümüzde sadece akropol'ün doğu noktasında gördüğümüz Ceneviz kalıntıları, tahkimat amaçlı olarak inşa edilmiştir. Lokal anlamda gördüğümüz bu kalıntılar kuzey güney aksta uzanan sur duvarı ve onun güneyinde bulunan burçtur. Ceneviz dönemi sur duvarı geç dönem tahkimat duvarının üzerine inşa edilerek var olan Bizans duvarı korunmuştur. Geniş bir

kalınlığa sahip olan sur duvarının üzerini kullanan Ceneviz, burayı bir seyirdim yeri olarak kullanmıştır. Tam bu noktada bir de 50 cm genişliğinde mazgal pencere açılmıştır. Açılan bu pencerenin doğu tarafına bakması ve güneyinde güçlü sayılabilecek destekleyici burç bulunması savunma açısından bu bölgenin önemini ortaya koymaktadır. Savunma duvarı ön kesimleri, köşeleri düzgün kesme taş blok ile inşa edilirken iç kesimleri kireç harcı ve taş dizlerinin olduğu dış duvar yapısının içi yığma taş dolgusuyla oluşturulmuştur.

Sur duvarının güneyine eklenen burç doğu sur duvarıyla aynı malzeme ve teknikle inşa edilmiştir. Trapez form planında inşa edilen burç ana toprak üzerine inşa edilerek doğu ve güney sur duvarını bağlamaktadır. Burç yapımında kullanılan birçok devşirme malzemeyi biz gözle görmekteyiz. Özellikle tiyatronun oturma sıralarının sökülerek bu mimarinin yapımında kullanıldığı ortadadır. Kullanılan bu devşirme blokların büyüklüğü ve volkanik bir kayaç olan andezit olması bu malzemeyi cazip hale getirmiştir. Ayrıca ekonomik anlamda kazanç sağladığı gibi iş gücünü de düşürmüştür.

9. GÜNEY SUR DUVARI

9.1 III. EVRE

Bölgenin geneline yayım gösteren Bizans İmparatorluğu, özellikle Bithynia coğrafyasında etkin olarak varlık göstermiştir. Billaios Nehrini sınır kabul eden tarihçiler bu bölge ve Tios'un bulunduğu noktanın stratejik önemi ortaya konulmuştur. Kentin Orta Çağ Dönemi yoğun çatışmalar ve kargaşa içerisinde geçmiştir.

9.1.1 Konum:

Akropolün güneyine konumlanan sur duvarı, kent savunması adına çok önemli bir noktada konumlanmıştır. Üç tarafı denizlerle çevrili olan güney sur duvarı doğu batı doğrultulu saldırıya açık bir noktada bulunmaktadır. Deniz seviyesinden 69.20 m. kotunda yer alan tahkimat duvarı arazi yapısından ötürü batıya doğru 45.78 m. kotuna düşmektedir. Uzun bir hat üzerinde ilerleyen sur duvarı doğuda bulunan Ceneviz burcundan batıda bulunan sahil sur duvarına kadar inmektedir. Terasları takiben sur duvarı, 3 defa düşey hareketle deniz seviyesine inilmiştir. Zira bu düşey hareketin sebebi arazi yapısının deniz seviyesine yakınlaşmasıdır. Tahkimat duvarının baktığı nokta yerel halkın gündelik yaşamını sürdürdüğü aşağı kenttir. Bu sebeptendir ki bir teras görevi görmesinin yanında iç sur ve dış suru birbirinden ayıran noktadır. Sur duvarının güney tarafında topoğrafya'dan ötürü çeşitli yapıların olduğu aşikârdır. Zira yapılan restorasyon çalışmalarında kare mekan oluşturacak kesme taştan duvar uzantıları tahrip edilmiştir (Resim 58).

Kültür ve Turizm Bakanlığının 2001 yılındaki restorasyon çalışması neticesinde, tahkimat duvarının güney cephesini oluşturan bloklar tamamen kaldırılmış ve yeniden ilk halinden uzak bir duvar yapılmıştır. Bu restorasyon çalışması esnasında temel kesimlerinde bir noktalası orijinal halini korumuş ve buradan alınan numune örneklerinden analizler yapılmıştır. Alınan örnekler sonucunda yapılan analizler ve eski fotoğraflar neticesinde bir çıkarım yapılmıştır. Bu bilgiler ışığında sur duvarı hakkında plan, malzeme, teknik gibi önemli hususlara açıklık getirilmiştir.

Topoğrafya anlamında diğer üç noktaya göre daha az bir eğime sahip olan tahkimat duvarının yapıldığı bölge kentin oluşturduğu çanağın başlangıç noktasıdır. Bu çanak yaklaşık olarak 30 hektarlık bir alanı kapsamakla beraber kent nüfusunun büyük bölümünü barındırmaktadır. Arazinin deniz seviyesine yakın olmasından ötürü sur duvarı örgüsü yüksek tutulmuştur. Bu sebepten ötürü diğer noktalara göre tahkimat duvarı burada ihtişamlı

görülmektedir. Çanağın diğer kesimleri yüksek bir arazi eğimi ile çevrelenmiş olup doğal bir koruma alanı oluşturulmuştur.

9.1.2 Plan:

Güney sur duvarının planına bakıldığında erken dönemden farklı olarak geniş ölçekte tutulmuştur. Doğu batı istikametin de uzanan tahkimat duvarı 6 adet bastion ile desteklenmiştir. Uzun bir planda devam eden tahkimat duvarının statik açıdan kuvvetlendirmesi adına bastionlar önemli eklentidir. Üç kademede batı sur duvarıyla birleşen güney sur duvarı tamamen geç dönem devşirme malzemeleriyle oluşturulmuştur. 353 metre uzunluğa 2.70 m. kalınlığına sahip olan tahkimat duvarına 50 metre arayla sistematik olarak destekleyici kuleler (Bastion) ile konulmuştur (Resim 59).

Ayrıca denize bakıyor olması ve saldırıya açık bir konumda olmasından ötürü sur duvarı olası saldırılara açık bir vaziyettedir. Bu nedenden ötürü tahkimat duvarının planında değişiklikler olmuştur. Özellikle geç dönem de nüfusun artmasıyla beraber tahkimat duvarında onarımlar ve bununla birlikte genişlemeler söz konusudur (Çizim 19).

9.1.3 Malzeme ve Teknik:

1938-1978 yılları arasındaki fotoğraflara detaylı olarak bakıldığında devşirme blok taşların kullanıldığını ortadadır. Birçok erken dönem yapısından sökülen düzgün kesme taş bloklar tahkimat duvarının yapımın da kullanılmıştır. Blokların genellikle düzgün tarafları cepheye bakarken kaba yontu kısımları görülmeyecek şekilde gizlenmiştir. Çeşitli büyüklükte olan blok taşlar düz bir örgü oluşturacak şekilde konmuş lakin bir sistematik oluşturulmamıştır. Bu bloklar içerisinde nekropol'den getirilen andezit lahit kapaklarını da görmekteyiz. Buda bize aslında nekropol'ün kısmi olarak yağmalandığını ortaya koymaktadır.

Bizans dönemin de erken dönem yapılarından sökülen blokların sur duvarında kullanılması aslında erken dönem tahribatına işaretken bir yandan da güçlü bir savunma yapısı oluşturulmaya çalışıldığını göstermektedir (Resim 60). Bu blokların bağdaştırılması için 1/7 oranındaki agregalı harç kullanılmıştır. Bugün Kilise A yapısının Paraklesion bölümünde aynı harç türünü görmekteyiz. Kilisenin sur duvarıyla aynı harç özellikleri göstermesi aslında aynı dönem oluşumu olduğunu akıllara getirmektedir. Zira kilisenin beden duvarlarında da devşirme malzemeleri görmekteyiz (Çizim 20).

9.1.4 Analiz Raporu:

Karadeniz'in batı kanadında yer alan Tios Antik Kenti kazı çalışmaları neticesinde Merkez Laboratuvara iletilen numuneler, laboratuvar çalışmaları neticesinde incelenmiş ve sayısal veriler aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Numuneler üzerinde kütle ve hacim ölçüsü alınarak su emme miktarını, görünür yoğunluk, gerçek yoğunluk gibi ölçümler yapılmıştır

No	Numune Adı	Δ gr/cm³	Sk (%)	Porozite	Kompasite	Basınç Dayanımı	Dönem	Agrega Oranı
1	Güney Sur Duvarı	1.57	18.90	31	61	% 9.0	Bizans (12 yüzyıl)	1/7
2	Akropol Kilise A	1.57	18.91	31	61	% 9.0	Bizans (12 yüzyıl)	1/7
3	Sahil Sur Duvarı	1.58	18.90	30	61	% 9.0	Bizans (12 yüzyıl)	1/7

Üç farklı yapıdan demin edilen numuneler 5 cm boyutunda olup incelenerek dönem tahlilleri yapılmıştır. İlk örneğin hacim kütlesi 1.57 gr/ cm³ , özgül kütlesinin 18.90 gr/ cm³, porozitesi'nin % 31, kompasitesi'nin % 61 değerlerinde ortaya konmaktadır. Basınç dayımı ise % 9.0 agrega oranı ise 1/7 olup geç dönemi işaret etmektedir. Üç numunenin aynı dönem olduğu ortada olup basınç dayınımı ve agrega oranları da bunu destekler niteliktedir.

İkinci numune ilki ve üçüncüsü gibi olup aynı değerlere sahip ölçülerdedir. İkinci numuneni değerleri birim hacim kütlesi 1.57 gr/ cm³ , özgül kütlesinin 18.91 gr/ cm³, porozitesi'nin % 31, kompasitesi'nin % 61 değerlerinde ortaya konmaktadır. Güney sur duvarı ve sahil duvarı ile benzerlik gösteren Kilise A yapısından alınan numune aynı dönem malzemesinden oluşturulmuştur.

Üçüncü numune'nin hacim kütlesi 1.58 gr/cm³ özgül kütlesinin 18.90 gr/ cm³, porozitesi'nin % 30, kompasitesi'nin % 61 değerlerinde olup ikinci numune ile benzerlikleri yoğunluktadır. Son numune Güney sur duvarı ve Kilise A yapısı ile aynı özellikleri göstermekte aynı dönemi işaret etmektedir.

9.1.5 Değerlendirme:

Akropol'ün güneyine konumlanan tahkimat duvarı yaklaşık olarak 353 metre ölçülerinde olup 2.90 cm kalınlığa sahiptir. Kentin akropol ve aşağı kent sınırı belirleyen güney sur duvarı stratejik bir öneme sahiptir. Özelikle halkın yaşadığı vadinin güneyine bakması ve olağan dışı bir saldırı esnasında hakkın sığınabileceği iç kale pozisyonundadır..

Tahkimat duvarı 2001 yılındaki Kültür ve Turizm Bakanlığının yaptığı restorasyon çalışması sebebiyle ilk halinden tamamen farklı bir plan ile karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepten ötürü tam olarak anlamlandırılamayan sur duvarı bazı noktalar noksan kalmıştır. Eski fotoğraflar, yerel halkın tarifleri ve analizler neticesinde bir fikir sahibi olduğuz sur duvarı uzun bir aksa sahiptir. Kademeli olarak doğudan batıya deniz seviyesine kadar düşen sur duvarı üç kavisle alçalmaktadır. Ön kesimini 50 metre aralıklarla yerleştirilen 6 adet bastion bulunmaktadır.

Malzeme olarak devşirme blok taşların kullanıldığı sur duvarı örgüsünde birçok erken dönem mimari öğelerinden parçalar bulunmaktadır. Kesme taş örgü elemanlarının düzgün tarafları ön yüze bakarken şekilsiz olan bölümleri görülmeyecek şekilde harç içine gömülmüştür. Çeşitli büyüklükte blok taşların kullanıldığı tahkimat duvarı örgüsünde lahit kapaklarından büyük ebatlı taş blokları da görmekteyiz. Sur duvarı örgüsünün sağlamlığına özen gösterilmiş olup özellikle bu boyutta taşlar kullanılmıştır. Harç örgüsü ise kentte birçok nokta da kullanılan 1/7 oranında pembe renkte tuğla ve çay taşı agregalı Bizans dönemi bağlayıcı malzemesi kullanılmaktadır. Biz bu harç örneğini Kilise A yapısının paraklesion bölümünde Kuzey geç dönem sur duvarının derz aralarında da görmekteyiz.

Bu noktada herhangi bir kazı çalışması bulunmayıp ileri yıllarda yapılacak olan çalışmalar neticesinde daha net dönem tahlili yapılması aşikardır. Lakin yapılan yüzey araştırmaları neticesinde Orta Bizans dönemine ait seramik parçaları görülmektedir. Ayrıca 11. Yüzyıla tarihlendirilen 2 adet bronz özellikte sikke tespit edilmiştir. Yapılan analizler ise bu dönemi destekler nitelikte olup Orta Bizans Döneminde tahkimat duvarının aktif olarak kullanıldığını bize göstermektedir.

10.BATI SUR DUVARI

10.1 III. EVRE

Batı noktasında konumlanan tahkimat duvarı, 2 farklı örgü biçimiyle yapılmıştır. Antik limanın bulunduğu noktayı çevreleyen savunma duvarı, ticari ürünlerin güvenliği için stratejik bir önem arzeder. Bizans döneminde aktif kullanılan bu nokta, *Başkent Üslubu* olarak adlandırılan kaset tuğla örgüsüyle yapılmıştır.

10.1.1Konum:

Antik kentin batısında bulunan sur duvarı, deniz seviyesinden 1 metre yukarıya konumlanmıştır. Deniz seviyesine bu kadar yakın olması sur duvarının belli noktalarının tahribatını da beraberinde getirmektedir. Sur duvarının ön kesimindeki liman kalıntısı burada güçlü bir ekonomik hareketlilik olduğunu bize gösterir. Zira batı ve kuzey bölgelerinin denizlerle çevrili olması kuzeydoğu kanadında ise Billaios Nehrinin olması buranın önemini ortaya koymaktadır (Resim 61).

Denizcilik faaliyetlerinin yoğun olduğunu gördüğümüz Tios, bu ekonomik hareketlilikten ötürü sıkça istilaya uğradığı literatürlerde geçmiştir. Kalın bir örgü sistemine sahip olan sur duvarı bu durumu destekler niteliktedir. Denizden gelen saldırıları ilk karşılayan nokta olmasından ötürü sur duvarı limanın bitiş noktasına kadar uzatılmıştır. Hinterlandının geniş olmasından ötürü Karadeniz coğrafyasında önemli etkileri olan nokta ürünlerin güvenliğinin sağlanması adına önemli bir noktadır (Resim 62).

Topoğrafya, eğimsiz arazi yapısından oluşup sur duvarının yapımı için oldukça uygundur. Zira sur duvarının arka kesiminde akropol sektörünün bittiği diğer noktasında ise gündelik yaşamın devam ettiği halkın yaşamlarını sürdürdüğü alan başlamaktadır. Sur duvarının bu noktayı çevrelemesi bilerek yapılan bir uygulamadır. Zira kuzey tarafında yükselti deniz seviyesinden 78 metre yükselmekte, batı tarafında ise yaklaşık olarak deniz seviyesinden 253 metre yüksekte güney tarafı ise Cuma yanı olarak isimlendirilen mahalleden itibaren 215 metre yüksekliğe çıkmaktadır. Bu arazi yapısı içindeki vadi yerleşim ve tarıma oldukça uygun ve doğal korunaklı bir alan konumunu almıştır.

10.1.2 Plan:

Düz bir form şeklinde uzanan sur duvarı yaklaşık olarak 170 metre uzanmakta olup 2.97 cm kalınlığa sahiptir. Antik dönem limanının üzerinde yükselen sur duvarı rıhtımla bağlantısı

olduğu anlaşılmıştır. Rıhtıma göre ilerleyen sur duvarı liman mendireğine kadar devam etmekte olup sonrasında batı hattına doğu hattına dönüş yapmaktadır. 40 hektarlık bir alanı kaplayan Bizans dönemi sur duvarının kısmı parçaları görülmekle birlikte tam net tarihi batı duvarından almaktayız. Zira tam anlamıyla ayakta kalan ve düzgün bir hat çizen savunma yapısı bu mimari öğedir (Çizim 21).

Bastiolarla destekleme gereği duyulmayan sur duvarının güçlendirilmesi almaşık duvar tekniği ve devşirme büyük blok taşların kullanılmasıyla sağlanmıştır. Ayrıca Roma döneminde oluşturulan rıhtımın düzgün taban örgü taşlarının üzerine yapılması sur duvarının temel olgusunu sağlamlaştırmıştır. Arazi yapısına uygun hareket eden tahkimat duvarı gereksiz kıvrımlardan kaçınmıştır.

10.1.2 Malzeme ve Teknik

Akropol ve Aşağı şehir'in batı noktasına yapılan sur duvarı jeopolitik anlamda çok önemli hattı oluşturmaktadır. Günümüzde sadece geç dönem sur duvarlarını gördüğümüz kent Bizans döneminde nüfusun artmasıyla geniş bir yayılım alanın oluştuğunu ve buna bağlı sur duvarının genişlediğini görmekteyiz.

Malzeme olarak erken dönem yapılarından sökülen düzgün kesme taş bloklar kullanılmıştır. Bu malzemeler içerisinde nekropol'den getirilen lahit kapakları da görülmektedir. Bu malzemeler irili ufaklı olarak taşlar kullanılarak kalın agregalı olan harç yapısıyla bağlayıcılığı sağlanmış ve arka tarafları düzensiz moloz taş ile doldurulmuştur. Detaylı bakıldığında bu düzensiz duvar örgü sisteminin aslında bir sistemi olduğu belirlenmiştir. Zira cepheye bakan kesimler düzgün kesme blok taşlarla örülmüş arka kesimleri ise kademeli olarak önce kaba moloz taşlar doldurulmuş sonra kalın harç sıvanmış tekrar moloz taş kullanılmış ve bu şekilde 6 katmanlı bir sistem oluşturulmuştur. (Resim 63)

Güneye doğru farklı bir yapıya dönüşen sur duvarı almaşık duvar dediğimiz teknikte inşa edilmiştir (Çizim 22). Akropolde yere alan Kilise A yapısı ile benzerlik gösteren bu teknik aslında 4 cm kalınlığa 37 cm uzunluğa 37 cm genişliğe sahip tuğla örgünün keme taş bloklarla beraber kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Sur duvarının yaklaşık olarak 4. metresinde 3 hatıllı tuğla örgüsü geçmektedir. Üst ve alt tarafları ise yoğun harç ve moloz taşlarla sağlamlaştırılmıştır. Bu uygulama "Başkent Üslubu" dediğimiz taş ve tuğla hatılın beraber kullanılmasıyla oluşan tekniktir. Özellikle İstanbul da yoğunluklu olarak kullanılan bu teknik

İstanbul fatih camiinde Karadeniz'de Amasra da Fatih Cami ve Sinop'ta karşımıza çıkmaktadır (Resim 64).

10.1.3 Analiz Raporu:

Bithynia bölgesinde yeralan Tios Antik Kenti kazı çalışmaları neticesindeMerkez Laboratuvarına gönderilen numunelerin, kütle ve hacim ölçüsü alınarak su emme miktarını, görünür yoğunluk, gerçek yoğunluk gibi ölçümleri yapılarak sonuçları aşağıdaki tabloda ve notlarda detaylı olarak sunulmuştur.

No	Numune Adı	Δ gr/cm³	Sk (%)	Porozite	Kompasite	Basınç Dayanımı	Dönem	Agrega Oranı
1	Batı Sur Duvarı	1.56	18.01	31	61	% 9.0	Bizans	1/7
2	Akropol Kilise A	1.56	18.04	31	61	% 9.0	Bizans	1/7

İlk örneğin hacim kütlesi 1.57 gr/ cm³ , özgül kütlesinin 18.90 gr/ cm³, porozitesi'nin % 31, kompasitesi'nin % 61 değerlerinde ortaya konmaktadır. Basınç dayımı ise % 9.0 agrega oranı ise 1/7 olup geç dönemi işaret etmektedir. Üç numunenin aynı dönem olduğu ortada olup basınç dayınımı ve agrega oranları da bunu destekler niteliktedir.

İkinci numune ilki ve üçüncüsü gibi olup aynı değerlere sahip ölçülerdedir. İkinci numuneni değerleri birim hacim kütlesi 1.57 gr/ cm³ , özgül kütlesinin 18.91 gr/ cm³, porozitesi'nin % 31, kompasitesi'nin % 61 değerlerinde ortaya konmaktadır. Güney sur duvarı ve sahil duvarı ile benzerlik gösteren Kilise A yapısından alınan numune aynı dönem malzemesinden oluşturulmuştur.

Yapılan analizler neticesinde Akropol'ün batı kanadında yer alan tahkimat duvarından alınan örnekler neticesinde geç dönem yapıları ile aynı özellikler taşıdığı anlaşılmaktadır. Özellikle Akuadukt, Kilise A ve Su sarnıcında kullanılan örgü, Agrega oranları ile aynı özellikler taşımaktadır.

10.1.4 Ele Geçen Arkeolojik Buluntular Neticesinde Yapının Tarihlendirilmesi:

- *Kazılarda Bulunan Sikkeler:*

2016 yılındaki kazılarda özellikle sahil duvarı dediğimiz noktanın batı tarafında sondaj çalışması yapılmıştır. Sondaj çalışmasının amacı antik dönem rıhtımını ortaya çıkarmanın yanı sıra sur tarihlemesi için arkeolojik materyal elde etmektir. Yapılan çalışma ile 2 adet Bizans dönemine ait sikke bulunurken yine aynı döneme ait seramik parçaları tespit edilmiştir.

Elde edilen sikkeler kondisyonlarının iyi olması tarihleme ve diğer bilgileri elde etmede kolaylık sağlamıştır. Bronz yapıda olan sikkeler 3.13 kotunda açılan ilk sondajda tespit edilmiştir.

I. Alexius Comnenos (M.S 1092-1118) (Resim 65)
Ön Yüz: Ortada imparator büstü sağa, çevresinde Latince lejant silik.

Arka Yüz: Ortada haç motifi cepheden, etrafında çelenk lejat ile çevrili.

Karadeniz Ereğli Müzesi Envanter No : 644

Cinsi: Bronz

Ağırlık: 1.15 g. Çap:10 mm.

I. Justinian (M.S 527-565) (Resim 66)
Ön Yüz: Ortada imparator büstü cepheden elinde globus tutmakta etrafında Latince lejant.

Arka Yüz: Ortada M harfi harfin üst kesiminde bir haç motifi yer almakta.

Karadeniz Ereğli, Müzesi Envanter No: 201

Cinsi: Bronz

Ağırlık: 18.86 g. Çap: 33 mm.

- *Kazılarda Bulunan Seramik Eserler*

Yapılan sondaj çalışmaları esnasında ilk yüzey toprağının kaldırılmasının ardından 3.00 metre kotunda yoğun olarak Bizans dönemi profilli yahut amorf parçalar tespit edilmiştir. Seramikler genellikle kırmızı hamurlu olup sarı ve yeşil renkte yapılmıştır. Çalışmada amorf olmayan form verecek şekilde imal edilmiş ürünler de tespit edilmiştir. Bu seramikler dar kalın ve dışa kıvrık ağızlı açık kaplardır. Karadeniz bölgesinden sıkça görülen bu kaplar 12. yüzyıldan 14 yüzyıla kadar ki kap formları ile büyük bezerlikler göstermektedir. Zira Yonna woksman'nın *Byzantine Chersonesos, an investigation of the local production of ceramics by chemical analysis* adlı makalesinde 12.yüzyıl ve 13. yüzyıl sudak'taki seramik eserleriyle büyük benzerlikler göstermektedir.[170]

Kap Formu: Tabak (Resim 67)

Dönem: Bizans Dönemi (12-13. yüzyıl)

Çap: 18 cm

Kaide Çapı: 5.7

Yükseklik: 8.8

Cinsi: Pişmiş Toprak

Bulunduğu Yer: Akropol, Batı Sur Duvarı Güney

Etütlük Eser

Çizen: Duygu Bölük

- *Kazılarda Tespit Edilen Tuğla Örgüler*

Bizans döneminde yoğun olarak kullanılan tuğla öğesi Amasra, Heraklia Pontika gibi birçok antik kette de karşımıza çıkmaktadır. Bölgede yoğun olarak kullanılan tuğla malzeme koku ve kirlilik yüzünden büyük kentlerden uzaklardaki yerlerde imal edilmektedir. Özellikle sahil kesimlerine kurulan seramik fırınları (ergasterialar) ticari faliyettlerin yoğun olarak gerçekleştiği kentlerde görülmektedir. Tios antik kenti yapısı itibariyle bu şartları taşımaktadır. Özellikle Billaios Nehrinden ötürü hammaddeye yakınlık ve ithalat için uygun

[170] Yonna Woksman, "An İnvestigation Of The Local Production of Ceramics by Chemical Analysis" *Byzantine Chersonesos,* Newyork, 2001 s.423

şartları taşıması, kentin belli noktalarına tuğla fırınları (ergasterialar) kurulmuş olma olasılığını akıllara getirmektedir.

2006 yılından 2018 yılına kadar Tios antik kentinde yapılan kazı çalışmaları esnasında profilli ve amorf halde birçok tuğla parçalar gözlemlenmiştir. Tespit edilen tuğla parçaları genel olarak geç dönem özellikler göstermektedir. Özellikle genel ticaretin yanı sıra ek mamul olarak ticareti olduğu düşünülmektedir. Genel olarak özellikle Orta Anadolu'da taş kullanımının yaygın olarak görülmesi tuğlaların genel süsleme malzeme ögesi olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Çünkü

Kentteki birçok yapıda görülen tuğla kullanımı özellikle konumuz olan savunma mimarisinde de kullanılmıştır. Harç ve moloz taşın beraber kullanılmasıyla belli yüksekliğe çıkan tahkimat duvarı 3 sıra yan yana dizilmiş 4 cm kalınlığa sahip tuğlarla almaşık duvar dediğimiz teknik uygulanmıştır.

TİOS / TİEİON YAPILARDA KULLANILAN TUĞLA ÖLÇÜLERİ				
SIRA	**YAPININ İSMİ**	**UZUNLUK**	**GENİŞLİK**	**KALINLIK**
1	BATI SUR DUVARI	37 CM	37 CM	4 CM
2	KİLİSE A YAPISI	37 CM	37 CM	4 CM
3	KİLİSE B YAPISI	37 CM	37 CM	4 CM
4	SU KEMERİ	37 CM	37 CM	4 CM

Kentte özellikle Kilise A yapısında kullanılan tuğla malzeme ile büyük benzerlik gösteren Batı Sahil Sur Duvarı almaşık duvar tekniğine en güzel örnektir. Diğer yapı öğelerinde kullanılan tuğla malzeme ile karşılaştırılan batı tahkimat duvarındaki tuğla ölçüleri birebir aynı ölçektedir. Kare şekilde yapılan tuğla malzeme 37 cm x 37 cm olup 4 cm kalınlığında oluşturulmuştur. Sur duvarın da kullanılan bu tuğlaların küçük taş parçacıklı, kireç ve tuğla tozu katkılı derz arası kullanılmıştır.

10.1.5 Değerlendirme:

Deniz seviyesinden yaklaşık olarak 1 metre yukarıya konumlanan Batı sur duvarı kentin denize kıyısı olan tek noktasına konumlanmıştır. Güçlü bir duvar yapısına sahip olan kent duvarı kuzey- güney doğrultulu uzanmaktadır. Topoğrafya eğimsiz olduğu için sur yapımına uygun arazi koşulları mevcuttur. Hinterlandının geniş olmasından ötürü ticari faliyetlerin yoğun olarak görüldüğü bu noktada ürünlerin, kente gelen tüccar ve halkın korunması ivedilikle gerekmektedir. Bu sebeptendir ki sur aksı uzun tutulmuş ve rıhtımla bir bütün olarak düşünülmüştür. Bir çanak içerisine kurulan antik kentin kuzey tarafında akropol eğimi varken batı ve güney kesimde yine 253 metrelere yükseklik çıkmaktadır. Korunaklı bir lokasyon'a kurulan kent için en önemli tehlike deniz tarafından gelebilecek saldırılardır. Bu nedenle duvar üzerinde güçlü bir işçilik söz konusudur.

Düz bir hat çizen sur duvarı, herhangi bir destek öğeye gerek duymamıştır. Kuzeydeki aslan kayası denilen mevkiden başlayıp liman rıhtımının arka kesiminden ateş tuğla fabrikasının bulunduğu noktaya kadar devam etmektedir. İki farklı duvar örgü sistemiyle karşılaştığımız tahkimat duvarında öncelikle devşirme bloklarla oluşturulmuş bir oluşum görmekteyiz. Bu yapı içerisinde lahit kapaklarından erken dönem yapılarından sökülerek kullanılmış düzgün kesme taş blokların yanı sıra kaba yontu bloklarda kullanılmıştır. İkinci örgü sistemi ise batı sur duvarının orta kesimi ve güney sur duvarının barı sur duvarı ile birleştiği noktadan başlayan almaşık duvar örgüsüdür. Alt kesimler moloz taş ile oluşturulmuş orta kesimde ise yan yana üç sıra halinde 4 cm kalınlığında 37 cm x 37 cm ölçülerinde tuğla ile hatıl atılmıştır. Bu duvar tekniği "*Başkent Üslubu*" olarak adlandırılsa da İstanbul ve Ankara haricinde Karadeniz'in birçok kentinde kullanılmaktadır. Ayrıca Tios/ Tieion antik kentinin diğer yapılarında da aynı tuğla malzemeyi görmekteyiz.

Sur duvarının geçirdiği evreleri arkeolojik materyal ile desteklemek adına yapılan kazı çalışmaları neticesinde önemli bilgiler elde edilmiştir.

11. KENT KAPILARI

11.1 Doğu Kapısı:

Bir Savunma mimarisi oluşturulurken tahkimat duvarlarının içine açılmış geçişler yani kapılar önemli bir görev üstlenmekteydiler. Alanın doğusuna konumlandırılan tahkimat duvarı, dışarıdan gelen tehlikelere karşı, sur kapılarını gizlemek için sur aksı uzatılmış yahut savunma duvarı eğimli olarak sonlandırmışlardır. Savunma açısından doğu tarafına bakan kapı, gelebilecek tehlikelere karşı, eğim kullanılarak en uygun yere lokalizasyonu gerçekleşmiştir. Zira doğu tarafı yani nekropol 'ün bulunduğu yer, yükselti açısından oldukça eğimli ve zor bir arazi yapısına sahiptir. Batı tarafında ise denizle çevrili olmasından ötürü, olası tehlikelere açık bir durumdadır. Zira deniz savaşlarında çıkarma yapmak için oldukça uygun bir noktadır. Kuzey bölgesi ise topoğrafya uygun olmayıp tamamen keskin bir yükseltiye sahiptir.

Doğu kapısının hemen yanında inşa edilen burç ise doğu kapısını koruma noktasıdır. Burcun kuzey tarafından bakıldığında kapı tam cepheden gözükmektedir. Kapının güney tarafının yükseltisi fazla olmasına rağmen, sur duvarı ile desteklenmiş statik açıdan denge sağlanmıştır (Resim 68).

Tahkimat duvarının tamamlayıcısı olan sur kapıları, duvar aksıyla birlikte hareket ederek 90 derece kıvrımlar yaparak yerleştirilirler. Zira doğu kapısında biz bu uygulamayı görmekteyiz. İki defa 90 derece dik açıyla içe hareket eden sur duvarı aksı daraldığı noktada, kapı yerleştirilmiştir. Süsten uzak ve basit bir mimari olarak yapılan kapı, Helenistik dönemden bu yana kadar kullanılan kemerli bir mimariye sahiptir. Kapıların üzerinde sağ ve sol kesiminde genellikle sunak nişleri açılmaktadır. Biz bu kapıda böyle bir uygulama görmemekteyiz. Zira bu kapı devşirme malzemelerin kullanımı ve yapılan kazı çalışmaları sonrasında arkeolojik malzemenin değerlendirilmesinin ardından Orta Bizans Döneminde yapıldığını ortaya koymaktadır. Doğu kapısı 3.80 m. genişliğe sahip olup 3.17 m. yüksekliktedir. Birçok türü olan sur kapıları yaygın olarak tek gözlü, iki gözlü (Dipilon), üç gözlü (Tripilon) olarak inşa edilirler. [171] Tios kentinin doğu noktasındaki bu kapıda, tek gözlü bir kapı oluşumu göremekteyiz. Devşirme kesme taş bloklar üst üste konularak inşa edilen sur kapısının en yüksek noktası kilit taşı ile bağlayıcılığı sağlanmıştır. Yaklaşık olarak 4 metre boyutlarında olan sur duvarı kapısı kentin ana kapısı olması olasılığı oldukça yüksektir. Zira tekerli araçların bile geçebileceği ölçüde inşa edilmiştir.

[171] Aşkıdil Akarca, *Şehir ve Savunması,* Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2012 s.25

Karşılıklı olarak birbirini geçercesine inşa edilen sur duvarının orta kesimine yapılan tahkimat duvarı kapısı, Anadolu'da yaygın olarak tercih edilen kemerli kapı tipi olarak inşa edilmiştir. Yapının oluşumunda devşirme malzeme yoğun olarak kullanılmış olup, Orta Çağda onarım gördüğü farklı örgü ve malzeme seçiminden anlaşılmaktadır (Resim 69).

Kapı boyutlarının değerlendirilmesinin ardından Çift kanatlımı yahut tek kanatlı olarak yapıldığı sorusu ortaya koyulmuştur. Kapı genişliğinin 3.80 m. yüksekliğinin ise 3.17 m. olduğu düşünülürse kapının çift kanatlı olma ihtimali yüksektir. Diğer bir konu ise, kapının örtülme yahut saldırı enasında kapanma önlem durumudur (Resim 70).

Antik dünyada yaygın olarak demir sövelerin içine yerleştirilen kalaslar aracılığıyla kapatılan kapı, Tios antik kentinde de kullanıldığı düşünülmektedir. Zira biz bu uygalamayı Bithynia bölgesinde yer alan büyük kentlerden Heraklia Pontika ve Nikomedia da gömekteyiz. 2001 yılındaki restorasyon çalışması sebebiyle kapı tekrardan onarılmak istenmiştir. Kötü bir restorasyon çalışması sebebiyle orjinalinden uzak bir şekilde yeniden yapılmıştır.

Geniş boyutlara sahip olan sur duvarının kapısı, devşirme malzemelerle oluşturulmuştur. Özellikle tiyatro taşlarının kullanıldığı bu yapı, erken dönemdeki yapılardan sökülen bloklar yahut yapı elemanları bu yapının oluşumunda kullanılmıştır. Kentin geneline bakıldığında birçok geç dönem yapısının duvar örgüsünü sağlayan bloklar erken dönem yapılarında temin edilmiştir. Bu uygulama erken dönem yapılarında tahribat oluştursa da geç dönem yapılarının oluşmasına katkı sağlamıştır. Boyut olarak birbirlerinden farklı olan bloklar düz aks oluşturmak için uyum içersinde birbirleriyle örtüşecek şekilde yerleştirilmiştir.

Harç olarak, Bizans dönemine ait olan pembe renkte tuğla ve çay taşı agregalı bir yapıya sahip olan bağlayıcı maddenin kullanıldığı düşünülmektedir. Ayrıca bazı noktalarda geçirdiği doğal ve beşeri nedenlerden ötürü oluşan yıkılan bölümler onarılmıştır. Bu onarımlar içerisinde yerel bir taş olan yemişli çay formasyonu oluşumunu biz bu yapıda görmekteyiz. Geçirdiği restorasyon çalışması sebebiyle tam olarak ifade edemediğimiz tahkimat duvarı kapısı için eski fotoğraflar ve sözlü anlatımlar neticesinde bir çıkarım yapılmaya çalışılmıştır

Savunma duvarının örgü yapısına bakıldığında, harç özelliklerinden, seçilen kesme taş blokların devşirme oluşundan ötürü, bu oluşumda geç Bizans dönemi özellikleri görmekteyiz.

Zira yapıyı oluşturan blokların içerisinde tiyatro oturma sıralarından, profilli kesme taş blokları gözle görmekteyiz. Bağlayıcı harç olarak zemine yakın kesimde azda olsa harç malzemesi görülmektedir. Kalın tuğla parçacıklı ve ufak çay taşı agregalı harç oluşumu bu noktada olduğu gibi kentin birçok yapısında karşımıza çıkmaktadır.

Plan olarak eski kapıdan tamamen farklı olan inşa edilen yapı, daraltılmış ve farklı bir kemer örgüsü uygulanmıştır. Orijinalinde yuvarlak kemer bir forma sahip olan kapı restorasyon çalışmasının ardından farklı bir formda inşa edilmiştir.

11.2 Güney Kapısı:

Kapılar genel olarak kentlerin korunaklı ve aktif olarak kullanılan bölgelerinde konumlandırlırlar. Zira bu kapı muhtemelen güney aksında bir noktaya konumlandırılmıştır. Aşağı kentin bu noktada olması Akropol ile bağlantıyı sağlamak adına, bir giriş olma ihtimalini ortaya koymaktadır. 2007 yılındaki kazı çalışmaları sırasında tespit edilen basamaklarla akropol'e çıkan bir uzantı tespit edilmiştir. Tahkimat duvarının güney kesiminde yer alan muhtemel kapı, doğu kapsından farklı olarak daha ufak ebatlarda olup ikincil bir kapıdır. (Resim 71).

Akropol'ün güney tarafında yer alan muhtemel kapıya 8 basamakla çıkılmakta olup bu basamaklar kum taşı ile oluşturulmuştur. 1.60 m. genişliğe sahip olan basamaklar 45 cm genişliğinde ve 30 cm yüksekliğindedir. 63.23 kotunda konumlandırılan merdivenin ilk nasamağı akropole doğru tahkimat duvarının güney kesiminde yükselmektedir (Resim 72).

Kazı çalışmaları neticesinde genel olarak 12. yüzyıl seramik parçaları tespit edilmiştir. Ayrıca kazı çalışmaları neticesinde Comnenos sülalesine ait 8 adet etüdlük değerde bronz sikke tespit edilmiştir. Bu da basamakları genel anlamda 12. yüzyılda etkin olarak kullanıldığını akıllara getirmektedir.

VII. SONUÇ:

Bithynia Bölgesinde yer alan üzerinde modern yerleşimin olmadığı Tios Antik Kentinde, bölgenin kuzeyinde konumlanan ve kenti çevreleyen sur duvarları, Helenistik Dönemden, Bizans Dönemine kadar geçirdiği evreler arkeolojik materyalle desteklenerek kalan tahkimat duvarı parçalarından yola çıkarak bir plan çıkarılmıştır. Tios Antik Kenti kendine münhasır özellikler barındırsa da genel mimari şartlara uymak zorundadır. Bu sebeptendir ki çalışmamızın neticesinde genel mimari plana ne kadar uyduğunu, kendi yapısına ait özel şartların neler olduğu detaylı olarak değerlendirilmek istenmiştir. Sur duvarının planın yanı sıra geçirdiği evrelerin neler olduğu, yapı üzerindeki malzeme ve inşa tekniği, arkeolojik sondajlar, analizler ile sunulması amaçlanmıştır. Kazı çalışmaları neticesinde elde edilen arkeolojik malzemenin değerlendirilmesi ve tanımlanması neticesinde sur duvarının geçirdiği dönemler ile örtüştürülmesi önemli bir uygulamadır.

Çalışmada üç farklı yöntem izlenerek kenti çevreleyen sur duvarının tanımlaması ortaya konulmuştur. İlk olarak yapılan inceleme arazi çalışması olarak isimlendirilebilir. Alanın kareleme işleminden sonra sondajın yapılacağı bölge belirlenip çalışma başlatılmıştır. Bu noktada gerçekleştirilen çalışma sur duvarının aksının belirlenmesinin yanı sıra cephe görünümü de açılmıştır. İkinci etapta ise elde edilen verilerin dijital ortama aktarılması ve geniş çaplı bir data oluşturulması olarak değerlendirilebilir. Zira çalışma esnasında bilgi ve belgeye kısa sürede ulaşması amaçlanmıştır. Ayrıca tespit edilen taşınmaz kültür varlığı (Tahkimat Duvarı), master planı üzerine yerleştirilmiştir. Sur duvarının cephe çizimi yapılarak lejant üzerinden farklı dönemler birbirinden ayrılmıştır. Kazı çalışması esnasında tarihleme açısından bize önemli bilgiler sunacak küçük buluntuların çizimleri yapılmış ve fotoğraflanmıştır. Üçüncü olarak, sur duvarının lokal anlamda kalan bölümlerinden analiz yapılmak üzere 5 cm büyüklüğünde numune alınarak Karadeniz Ereğli Müzesi başkanlığında üst yazı ile Topkapı Merkez Laboratuvarına gönderilmiştir. 30 adet gönderilen numuneden 25 tanesi değerlendirilmek üzere dikkate alınmıştır. Gönderilen numuneler üzerinde detaylı bir labrotuvar çalışması yapılmıştır. Petrografik mikroskop ile inceleme, SEM/EDX, XRF analizleri ve basınç dayanımları ölçülerek numunler ayrıştırılarak farklı özeliklerine göre tarihsel süreçleri ortaya konulmuştur. Petrografik mikroskopla yapılan uygulamada çift mercekli içindeki yapılarının sertlik ve yumuşalıkoranına göre, atmosferik koşullarda mazur kaldığı olaylarla birbirlerine birleşme oranları ölçülmektedir. SEM/EDX analizi ise taramalı elektron mikroskobu ile agrega oranları ölçülmüş ve basınç dayınımına bakılarak tarihleme konusunda bilgiler sunmaktadır. XFR analazinde ise X-Işını Florasan değerlendirmesi

neticesinde element taraması yapılarak, 0,2 oranında dalga atılarak metaryal tespiti yapılmıştır.

Son olarak ise kütüphane taraması yapılmış olup, kaynaklarda kentle alakalı şehir planlanması ve buna bağlı olarak gelişen sur duvarının gelişimi ortaya konulmuştur. Aynı zamanda bölgeye öncesinde gelen araştırmacılar, seyyahlar ve yerel tarihçilerin notlarından yararlanarak sur aksının yönü hakkında bilgiler edinilmiştir. 1966'dan 2001'e kadar ki eski fotoğraflar değerlendirilmiş nasıl plan ve forma sahip olduğu ortaya konulmuştur. Zira 2001 yılında yapılan restorasyon çalışması sur duvarı için olumsuz bir etki yaratmıştır.

Evrelere ayrılan bölümler kendi içerisinde tarihsel bir dönemi işaret etmektedir. I. Evre olarak adlandırılan bölüm Helenistik Dönemi işaret etmekte olup, ilk tahkimat duvarının varlığını ortaya koymaktadır. II. Evre ise M.S. II. yüzyılda Tios kentindeki Roma varlığını ve kalıntıları hakkında bize önemli bilgiler vermektedir. Bölgenin ve Tios'un en yoğun yaşandığı evre ise III. Evre olarak isinlendirilen Bizans Dönemidir. Sülalerin egemenliginin arttığı Orta Bizans Döneminin yapıları kentte ve tahkimat duvarında net olarak görülmektedir. IV. Evre olarak isimlendirilen dönem ise Karadeniz sularında etkin varlık gösteren Ceneviz uygarlığının izlerini görmekteyiz. Paleologos Hanedanlığının Cenevizlileri ticari anlaşmalarla bölge içerisine alması, buradaki dengeleri değiştirmiş ve bazı önemli kalelere el koynamasına neden olmuştur.

Kentlerin kurulmasında ve yerleşiminde arazi yapısının büyük bir rolü vardır. Filyos ilçesinde bulunan üç tepeden yaklaşık olarak deniz seviyesinden 78 metre yükseklikte olan arazinin seçilmesi istisnai bir hadise değildir. Zira kentler ve kentleri çevreleyen sur yapıları orta yükseklikteki konumlarda yapılırlar. Ayrıca bu yükseltinin kuzey ve batı tarafında denize bakıyor olması, deniz yoluyla elde edilebilecek faydaları beraberinde getirmektedir. Batı sur duvarına bitişik olarak yapılan liman buna önemli bir örnektir. Doğu tarafında yer alan Billaios nehri ise ticari faaliyetlere farklı bir boyut kazandırmıştır. İç kesimlerden getirilen ürünler buradan Karadeniz coğrafyasına yayılım göstermiştir.

Helenistik dönemde önemli imar faaliyetleri gördüğümüz kent, sadece konut mimarisinde değil savunma mimarisinde de kendini göstermiştir. Savunma duvarının belli noktalarında yapılan kazı çalışmaları ve değerlendirmeler neticesinde ilk tahkimat duvarının gerekliliğine Helenistik Dönemde görmekteyiz. Zira var olan kalıntılar üzerinden bu çıkarıma varılmıştır. Kuzey kesiminde 15 metre uzunluğunda 5 metre yüksekliğinde doğuda bulunan sur duvarı ise 27 metre uzunluğunda ve 4 metre yüksekliğindedir. Orta çağ sur duvarından 8

metre geriye konumlanan Helenistik dönem tahkimat duvarı, bu uygulama ile ana kaya üzerine oturtulmuş ve daha güçlü temeller üzerinde yükselmiştir. Bakıldığında kuzey ve doğu aksı değerlendirildiğinde Helenistik sur duvarları ca. 7.719 metrekarelik bir alanı çevrelemektedir. 2.90 cm kalınlığı olan sur duvarı güçlü yapısıyla ve özgün malzemesiyle dikkat çekmektedir. Yemişli çay formasyonu olarak adlandırılan yerel malzeme kullanılarak oluşturulan tahkimat duvarı, hem zaman kaybından hem de ekonomik faydadan ötürü tercih edilmiştir. Kireç taşı gibi işlemesi kolay olan materyalin Hora tepe denilen mevkiden getirildiği yapılan yüzey araştırması sonucunda ortaya konulmuştur. 83 cm 101 m. arasında büyük bloklarla oluşturulan sur duvarı, geçirdiği depremlerle de ayrı bir inceleme konusudur. Zira blokların orta kısımlarındaki kırıklar arazin iki yanının yükseltisi ve bunu desteyken depremsellik önemlidir. Kuzey Anadolu Fay Hattı üzerinde bulunan kent bu sebepten etkilendiği ortaya konulmuştur. Akropolde bulunan 5. teras üzerine kurulduğu kentin Helenistik dönem oluşumu 3'üncü teras ta sonlandırılmıştır. Arkeolojik çalışmalar neticesinde yapının tarihlenmesine ait önemli eserler tespit edilmiştir. Pişmiş toprak seramik parçaların yanı sıra bulunan bronz özellikte sikkelerin tarihsel anlamda uzantıları M.Ö.120 'den M.Ö. 337 ye kadar uzamaktadır. Buda aslında bizim ele aldığımız Helenistik sur duvarının kullanım gördüğü tarihleri bize yansıtmaktadır. Var olan sur duvarları ve kazılar sonucu ortaya çıkarılan sur ortaya konulduğu bu uygulama elde edilen arkeolojik veriler ile desteklenmiş bir plan oluşturulmuştur (Çizim 23).

M.S. 3. yüzyılda Gotların Karadeniz'e 3 defa akın gerçekleştirmesiyle beraber birçok kenti kendi himayelerine katmışlardır. Bazı kentler ise bu kuzeyli kabilelerin saldırılarına karşılık vermişlerdir. Bu direnişi gösteren kentlerden biri ise Tios antik kenti olup, bu direnişin kalıntıları olarak sur duvarını gösterebiliriz. Roma İmparatorluğunun doğuda Sasani tehlikesiyle meşgul olması kentleri tek başına bırakmasına sebebiyet vermiştir. Roma'nın güçlü ekonomik varlığından destek alamayan kentler, kendi içerisinde çare bulma amacına gitmişlerdir. İlk olarak savunma amaçlarını karşılamak adına kentte yer alan büyük yapıların blokları sökülerek tahkimat duvarı oluşturulmuştur. Akropol'de oluşumunu gördüğümüz M.S. III. yüzyıl savunma duvarı, sadece Helenistik dönemi gibi bu noktayı çevrelemektedir. Zira kentteki nüfus popülasyonu buna uygun bir vaziyettedir. Biz bu popülasyonu mezarları sayı ve adedinden anlamaktayız.

Alanın kuzeyinde geç dönem sur duvar aksının altında kalan bu kalıntı, 25 metre uzunluğunda olup Helenistik sur duvarının ön kesimine yapılmıştır. Kentin sadece kuzeyinde lokal olarak tespit edilen tahkimat duvarı, bölge ve kent için önemlidir. Yaklaşık olarak 7.719

metrekarelik bir alanı çevreleyen sur duvarı Helenistik dönem sur uzantısıyla aynı dğrultuda uzanır. Sur duvarında erken dönem yapılarından sökülen 19 cm x 25 cm ila 60 cm x 30 cm boyutlarında düzgün kesme taşlarla oluşturulmuş bir örgüye sahiptir. Zemin kesiminden yukarıdaki 7 sırası birbirleriyle tam örtüşmezken üst kesime atılan bir sıra hatılla daha düzgün bir blok örgüsü görmekteyiz. Hatıllar diğer bloklardan hem kalın hem büyük ölçülerde olup birbirinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Ayrıca biz devşirme blokların bu noktada kullanılması, erken dönem yapılarındaki tahribatı gözler önüne sermektedir. Zira Roma'nın bölgede yalnız kalması, uzun süren savaş ve saldırılardan ötürü hem zaman hem de maliyet konusunda bir çözüm bulunmuştur. Yapılan sondaj çalışmalarında tespit edilen arkeolojik veriler ise bu savı destekler niteliktedir. Özellikle Got akınlarıyla alakalı üstün başarılar gösteren İmparator Marcus Aurelius Claudius Augustus Gothicus (268-270) 1adet sikkesinin bulunması ve bulunan bu sikkenin M.S III. yüzyıl tabanında tespit edilmesi mimarinin tarihsel sürecini belirtmiştir. Ayrıca yapılan analiz çalışmalarında Topkapı Merkez Laboratuvarına gönderilen harç parçacıklarında yapılan analizler neticesinde basınç dayanımı, porozite (Boşluk oranın katı hacime oranı), kompozite (Hacimin içindeki iki farklı maddenin birbirine oranı) ve agrega oranı neticesinde yapının tarihsel süreci verilmiştir. Ayrıca kentin belirli noktalarından alınan numunelerle uyuşmayan harç yapısı diğer noktalardan alınan örneklerden farklıdır. 5 hektarlık bir alanı çevreleyen sur duvarı, Helenistik dönem sur duvarı ile aynı aksı takip etmiştir (Çizim 24).

Kent, orta çağı yoğun olarak yaşamış ve bu minvalde gelişim göstermiştir. Kentin geneline yayılım gösteren Bizans dönemi yapıları etrafında şekillenen Akropol sur duvarları yaklaşık olarak 42.322,52 metrekarelik bir alanı çevrelemektedir. Aşağı kent ile totalda 50 hektarlık bir alanın muhafaza edildiği ortaya konulmuştur. Akropol'ün kuzey, doğu ve batısında yer alan Bizans dönemi sur duvarları yukarı kenti çevrelemektedir. Kuzey sur duvarı 43 metre uzunluğa sahip olup 3.10 m. kalınlıktadır. Bazı noktaları yıkılan sur duvarının genel aksı bellidir. Düz bir formda ilerleyen sur duvarı araziye göre kıvrımlar yapmaktadır. Sur duvarının örgüsünde devşirme bloklar kullanılmış olup bunlar içerisinde tiyatro oturma sıraları da bulunmaktadır. Helenistik sur duvarının ön kesimine yapılan tahkimat duvarı bazı noktalarda temel olarak kullanılmış ve üzerinde yükselmiştir. Yapılan sondaj çalışmalarında ise bu kotlarda 12. yüzyıl Bizans dönemine ait seramik parçaları görülmüştür. Yapılan katalog taraması neticesinde Sigrafitto tekniği ile imal edilen ürünlerin çeşitlilik gösterdiği belirtilmiştir. Ayrıca tespit edilen sikkelerin comnenos sülalesine ait olmaları ve çoğunlukta olması güçlü bir orta dönemin varlığını ortaya koymaktadır.

Doğuda bulunan Bizans dönemi sur duvarı, Helenistik dönem sur duvarından 8 metre ileride konumlanmıştır. 15 metre uzunluğunda olan sur duvarı, devşirme moloz taş ve kesme taş bloklardan oluşturulmuş bir örgüye sahiptir. 8 cm ila 3 cm arasında değişen harç kalınlığı sur duvarında açılmalardan ötürü bazen daha aralıklı ölçülmüştür. Helenistik dönemin geri noktasına yapılması, sur duvarının ana kaya üzerine oturtularak güçlü bir temel olgusunu oluşturmuştur. 7 metrelik bölümünün tahrip olmasından ötürü, bazı noktalarda eksik ve noksandır. Duvar örüğüsün de oluşan tahribatların onarılması yemişli çay formasyonu olarak adlandırılan pembe kireç taşı malzemesi kullanılmıştır. Arkeolojik çalışmalar neticesinde ise 12. yüzyıl Bizans dönemine ait seramik parçaları ve yine comnenos sülalesine ait sikkeler tespit edilmiştir.

Doğu sur duvarının sağ kesimde kentte girmek için bir açıklık oluşturulmuştur. 3.80 cm genişliği olan tahkimat duvarının kapısı, 3.17 cm yüksekliğe sahiptir. Birçok türü olan sur duvarı kapısı bu noktada tek gözlü olarak inşa edilmiştir. Devşirme bloklardan oluşturulan sur duvarı örgüsünde tiyatro oturma sıralarının parçalarını görmekteyiz. Boyutundan ötürü ana kent kapısı olduğu ortaya koyulan kent giriş noktası, tekerlekli araçların bile girecek büyüklükte olması bu savı destekler niteliktedir. 2001 yılında geçirdiği restorasyon çalışması neticesinde, kapı orijinal görüntüsünden farklı olarak yeniden inşa edilmiştir. Bu inşa çalışması sırasında kapı ile alakalı önemli bilgiler yok olmuştur. Harç olarak, Bizans dönemine ait olan pembe renkte tuğla ve çay taşı agregalı bir yapıya sahip olan bağlayıcı maddenin kullanıldığı görülmektedir.

Batı sur duvarı, liman ile bağlantısı olduğu için ticari faaliyetlerin yoğun olarak görüldüğü noktadır. 170 metre uzunluğunda olan sur duvarı iki farklı örgü sistemine sahiptir. İlk örgü moloz taşlar ile oluşturulurken ikinci duvar örgüsü bölgede yaygın olarak kullanılan almaşık duvar tekniğidir. Bastionlarla desteklenme gereği duyulmayan tahkimat duvarı güçlü bir form alması için bu tekniği kullanılmıştır. Değerlendirilen tuğla ölçüleri kentte yer alan kilise, su kemeri yapılarında kullanılan tuğla ölçüleriyle aynıdır. Bu da bize gösteriyor ki, aynı dönemde yapılma olasılığı oldukça yüksektir. 4 cm kalınlığında 37 cm x 37 cm ölçülerinde olan tuğla malzeme üç sıra halinde devam etmektedir. Bu duvar tekniği "*Başkent Üslubu*" olarak adlandırılsa da İstanbul ve Ankara haricinde Karadeniz'in birçok kentinde kullanılmaktadır.

Güney kesimindeki sur duvarı 2001 yılındaki çalışmalardan ötürü bugün tamamen ortadan kaldırılmış ve yeniden yapılmıştır. Yapılan incelemelerden sonra 353 metre

boyutlarında olan tahkimat duvarının 50 metre arayla bastion eklentisi olduğunu olduğu ortaya konuştur. Yapılan analizler neticesinde 12-13. yüzyıla tarihlendirilen sur duvarı yüzey araştırmalarında geç dönem Bizans dönemi seramik eserleri tespit edilmiştir. 1938-1978 yılları arasındaki fotoğraflara detaylı olarak incelendiğinde değişik yapılardan sökülen devşirme blok taşların yapı örgüsünde kullanıldığı görülmektedir. Blokların genellikle düzgün tarafları cepheye bakarken kaba yontu kısımları görülmeyecek şekilde gizlenmiştir.1/7 oranında kullanılan harç yapısı kilisede bulunan harç analiziyle aynı özelliklerde olup, benzer mimari faaliyetler görülmektedir (Çizim 25).

14. yüzyılda Karadeniz de etkin olarak varlık gösteren Ceneviz uygarlığı, Bizans İmparatorluğunun ticari çıkarlarını gözetmek için Karadeniz sularında ticari imtiyaz elde etmiştir. Bu sebeple kıyı kentlerinde varlık gösteren uygarlık Bizans etkisini azaltarak kendi varlığını ortaya koymuştur. Bu kentler içerisinde Tios antik kenti de bu durumu birebir yaşamıştır. Akropol'ün doğu kesimde varlığını gördüğümüz Ceneviz mimarisi 7 metre uzunluğunda tahkimat duvarı bulunmaktadır. Ön kesimlerinde düzgün kesme taş bloklar kullanırken iç kesimi biçimsiz moloz taş kullanarak oluşturulmuştur. Bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı (opus implectum) kullanılan yapıda dayanım göstermesi adına tercih edilmiştir. Bizans sur duvarının aksını kullanan Ceneviz uygarlığı yeni bir sur duvarı inşa etmek yerine var olan sur duvarını onararak kullanmayı tercih etmişlerdir. Hatta bu noktada Bizans sur duvarının genişliğinden faydalanılarak 1.10 cm boyutlarında bir seyirdim terası oluşturulmuştur. Bu seyirdim terasının bulunduğu noktada bir adet 50 cm genişliğinde bir mazgal deliği konulmuştur. Kale kapısını cepheden gören sur duvarının güney kesimine trapez form da bir burç inşa edilmiştir. Yaklaşık olarak 12 metre yüksekliğe sahip olan burç kent kapısına saldırı esnasında atış kolaylığı sağlayacağı gibi aynı zamanda bir gözetleme noktası konumundadır. Devşirme bloklarla oluşturulan yapı, taşlarının içerisinde yer alan bazı taş bloklar üzerinde yer alan kenet deliklerinin boyutları tiyatroda bulunan oturma sıralarındaki kenet ölçüleriyle birebir örtüşmektedir. Yapılan analizler ve değerlendirmeler neticesinde oluşturulan çizim ile Ceneviz sur aksı verilmiştir (Çizim 26).

VIII. KAYNAKÇA:

Akarca, Aşkıdil, *Şehir ve Savunması*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987

Ainsworth, William Francis, "Travels and Researches in Asia Minor Mesopotamia", *Chaldea and Armenia I-II,* London 1842

Akkaya, Tayfun, *Herakleia- Pontike (Karadeniz Ereğlisi)'nin Tarihi Gelişimi ve Eski Eserleri.*Troya Yayıncılık, İstanbul, 1994

Alain, Martin, "Les evenements des annees dans les papyrus, les ostraca et les inscription d'Egypte", *Anagennesis,* 2 page Publie 1982

Ali Kaya, Mehmet, "Roma İmparatoru Septimus Severus Döneminde Anadolu" *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 2008

Angel.G. Roos and Edward, Gabba, "Appiani historia Romana", *Romana vol. 1.* Ed. Peter.Viereck, Leipzig, Teubner, 1939 -1962

Arslan, Murat, *Roma'nın Büyük Düşmanı Mithridates VI. Eupator*, Odin Yayıncılık. 2007.

Baran, Abdülkadir "Tios Akropol Tapınağı 2011-2012 Yılı Kazı Çalışmaları" *Zonguldakta Bir Antik Kent: Tios,* Fotomat Press, Ankara, 2015

Gürkan Bacak-S.Ahmet Yılmazer, "Karadeniz Ereğli (Zonguldak) Andezitlerinin Petrografik-Jeokimyasal Özellikleri ve Endüstriyel Kullanılabilirliği", *Karaelmas Fen-Mühendislik Dergisi* Sayı,1 Zonguldak 2011

Bulgurlu, Vera, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Bizans Kurşun Mühürleri", *Arkeoloji ve Sanat Yayınları,* İstanbul, 2007

Bosch, Clemens, *İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937

Braund, David,"A History of Colchis and ranscaucasian Iberia 550 BC–AD 562", *Georgia in Antiquity,* Oxford, 1994

Cedrenus, Georgius, *Compendium Historiarum ab Orbe Condita ad Isaacum Comnenum,* Ed. Bekker, 2 vol, Bonn, 1838–1839

Clive, Foss, "Paphlagonia" *The Oxford Dictionary of Byzantium. Volume III"* Oxford University Press, New York, 1991

Clive, Foss, "Byzantine Malagina and the Lower Sangarius", *Anatolian Studies*, Vol. 40 1990

Christian, Marek, *Bithynia et Pontus*, Berlin, 2003

Cinemre, İlhami, Tekin "Genç Antik Çağ'da Savaş ve Barış II. Constanius VS II. Şapur", *Tarih Okulu Dergisi KTÜ*, Trabzon 2016

Doğramacı, Kâmil, "Roma İmparatorluğu'nun Bithynia Pontus Eyaletinde uyguladığı Askeri Politikalar", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:56*, Bursa, 2017

Doğancı, Kâmil, Roma *Principatus Dönemi (M.Ö 27- M.S 284) Bithynia Valileri,* (AnkaraÜniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Ankara2007

Doonan, Owen, "Production in Pontic Landscape: The Hinterland of Greek and Roman Sinope" *Pont Euxin et commerce: la genèse de la route de la soie. Actes du IXe Symposium de Vani,* Ed.Murielle Faudot, Besançon, 2002

Eutropius, *Breviarium Historiae Romanae,* (Çev. Çiğdem Menzilcioğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.

Ernst, Wüst, "Tios" *Realencyclopadie Der Classischen Altertumswissenschaft*. XII Band-6/2 Stuttgart. 1937

Gökoğlu, Ahmet, *Gayrı Menkul Eserle ve Arkeolojisi,* Doğru Söz Matbaası, Kastamonu, 1952

Gür, Durmuş, *Zonguldak İli Filyos Beldesi, Tios Akropolü, Kilise A Yapısı,* (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi, Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2015

Güngör Karauğuz-Ali Özcan, *Eskiçağda Zonguldak Bölgesi ve Çevresi,* Çizgi Kitap Evi, Ankara 2010

Gaius Plinius Secundus, *Naturalis Historiae,*XVI Çev. İnanç Pastırmacı, Say Yayınları, Ankara, 2017

Heather, Peter, "Goths İn The Forth Century", *Liverpool Üniversity journal,* England, 1991

Herman, Fraenkel "Apollonii Rhodii Argonautica". *Clarendon Journal*, London, 1961-1970

Haris-North Ryde, "Bithynia: Roman Sovereignty and Survival of Hellenism", *ANRW,* Ed. Hildegard Temporini, Berlin-New York, 1980

Harmankaya, Savaş - Oğuz. Tanındı, TAY I – *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri–1: Paleolitik / Epipaleolitik,* Ege Yayınları, İstanbul, 1996

İbn Hurdazbih, Ebu'l-Kasım UbeydullahİbnAbdullah, *Kitabu'l-Mesâlik ve'l-Memâlik,* Fransızca çevirisi: ed. M. J. De Goeje, Lyon, 1889

Jones Leonard, Horace, *The Geograpnhy of Strabo,* Harvard Universty, London, 1917

Karahan, Günay, "Nikomedia'lı Arrianus Üzerine Bir Değerlendirme" *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,* Sayı:6, Kocaeli, 2017

Karakaş, Nazan Özgür, "Strabonun Coğrafyası", *Coğrafya Dergisi* Sayı 30, İstanbul, 2015

Karababa, İsmail, "Karadeniz'de Metan Gazı Araştırması" *MTA. Dergisi,* Maden Tetkik ve Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1964

Kaya, Mehmet Ali, "III. Gordianus'un Pers (Sasani) seferi: Güzergah, Savaşlar ve İmparatorun Ölümü", *Tarih İncelemeri Dergisi,* Cilt 1, Volume XX, Sayı :1, İzmir, 2005

Mehmet, Ali Kaya, "Roma İmparatoru Septimius Severus Döneminde Anadolu" *Ankara Üniversitesi Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi,* Sayı:39 Cilt:25 Ankara, 2005

Mango, Cyrıl *The Chronicle of Theophanes Confessor, "Byzantine and Near Eastern History" AD 284-813,* Clarendon Press, London,1997

Karul, Necmi, "Aktopraklık Höyüğü Kazısı" *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anı Kitabı Türkiye Arkeolojisi*, Ankara, 2008

Kozan Mert, "Tarihi Kaynaklar Işığında III. yüzyılda Gotların Akdeniz'de Gerçekleştirdiği Korsanlık ve Yağma Faaliyetleri" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Sayı: 36, Antalya, 2015

Kozan, Mert, "Gotların Anayurdu ve Kökeni" *Tarih Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 55, Ankara 2014

Kortanoğlu, Eser, "Tios Antik Kenti ve Korunma Sorunları", *Güneş Karadeniz'den Doğar Sümer Atasoy'a Armağan Yazılar,* Hel Yayıncılık, Ankara, 2013

Karauğuz, Güngör- Akış, Ayhan- Kunt, Halil İbrahim, *Zonguldak Bölgesi Arkeoloji Eskiçağ Tarihi ve Coğrafya Araştırmaları- Arkeolojik Yerleşmeler, Kalıntılar, Buluntular ile Kdz. Ereğli ve Amasra Arkeoloji Müzesi'nde Bazı Eserler*-. Çizgi Kitapevi, Konya, 2010

Lewis, Neal. – Reinhold, M, "The Achıevements Of Augustos*" Roman Civilization, Vol. II,* Columbia University, New York, 1990

Louis, Robert, *Décret de Tralles,* RPh XL, 1934

Livius, Titus *Roma Tarihi, XXXVIII*, (Çev. Dr. Sebahat Şenbark), Arkeoloji ve Sanat Yayıları,Ankara, 1999

Merkelbach, Reinhold,"Statthalter der Provinzen Pamphylia-Lycia und Bithynia-Pontus in der Zeit der Statusänderung beider Provinzen unter Mark Aurel und Lucius Verus", *Epigraphica Anatolica* Cilt: 20, Michigan, 1992

Murray-Wallance, Colin, D.Woodroffe, "Quentary Sea- Level Changes" *A Global Perspective,* Cambridge University, Cambridge, 2014.

Murat Özgür Karaçelebi-Mesut Elibüyük, "Filyos Çayı Vadisi (Aşağı Çığır) ve Yakın Çevresinde Arazi Kullanımı" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* Ankara, 2017

Ostrogorsky, George, *Bizans Devleti Tarihi* (Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu), Ankara, 1991

Ozansoy, Esin, "*Malalas'ın Khronographia'sında Iustinianos Dönemi Doğa Olayları", Adalya Dergisi 1,* Antalya, 1996

Öztürk, Bülent, "Tios (Zonguldak - Filyos) Antik Kenti'nde Dinsel İnanışlar ve Kültler", *Güneş Kardenizden Doğar,* Ed. Şevket Dönmez, Hel yayıncılık, 2013

Öztürk, Bülent, "Kuruluşundan Bizans Devri Sonuna Kadar Tios Antik Kenti". *Arkeoloji ve Sanat Dergisi,* Sayı: 128. İstanbul, 2014

Öztürk, Bülent, "İnanışlar" *I. İnsan, Kimlik, Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu,* Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, No:11, Zonguldak, 16-18 Ekim 2014

Bülent, Öztürk, *Küçük Asyanın Batı Karadeniz Kıyısında Bir Antik Kent: Tios,* (Marmara Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2012

Polat, Bilge Ayca, *Troas bölgesindeki arkaik ve klasik dönem yerleşmeler: kent planlama ve savunma sistemleri açısından bir inceleme,* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), İstanbul 2010

Plinius, *Genç Plinius'un Anadolu Mektuplar,(*Çev. Çiğdem Dürüşken-Erdeniz. Özbayoğlu), İstanbul, 1999

Reinhold, Merkelbach,"Statthalter der Provinzen Pamphylia-Lycia und Bithynia-Pontus in der Zeit der Statusänderung beider Provinzen unter Mark Aurel und Lucius Verus", *Epigraphica Anatolica 20,* Stuttgart, 1992

Robson, E.Ilıff, *Arrian Anabasis Alexandri Books I-IV Volumes I,* Harvard Universty, London, 1967

Runciman, Steven *Haçlı Seferleri Tarihi,* C. II, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara, 1992

Rossina, Kostova, "Byzantine fortifications and defensive system in the Black Sea area: the West Coast of the Black Sea" *Encyclopaedia of the Hellenic World,* Tarnova, 2008

Sağlam Sercan, *Urban Palımpsest at Galata & An Archıtectural İnventory Study For The Genoese Colonial Terrıtorıes in asia Minor* (Milano Politeknico Departman of Architecture and Urban Doktora Tezi) Milano,2018

Sümer Atasoy- Şahin Yıldırım, "Filyos -Tios 2009 Yılı Kazısı", *32. Kazı Sonuçları Toplantısı 4.Cilt,* Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 3267-4, İstanbul, 2010

Sümer Atasoy- Şahin Yıldırım, "Filyos -Tios 2010 Yılı Kazısı", *33. Kazı Sonuçları Toplantısı 2.Cilt,* Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 155-2, Ankara, 2012

Sakaoğlu, Necdet, *Amasra'nın Üçbin Yılı,* Zonguldak Valiliği Yayınları, İstanbul 1987 No:2

Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla).*T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. Yayın Numarası 21. Ankara 1994

Şahin, Sencer, "Antik Kaynaklar Işığında Tarihte Bithynia Depremleri"*, 7. Eskiçağ Yazıları,* Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Yayını, Antalya, 2013

Türkmen, Müjde, "Perge Aşağı Şehir Surları" *Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağan Kitabı,* II. Cil,t Suna İnanç-Kıraç Akdeniz Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2008

Tsetskhladze, Gocha, "The Black Sea Area" *An Inventory of Archaic and Classical Poleis,* Oxford *Unıversity Press,* Newyork, 2004

Tsetskhladze, Gocha, "TheArchaeology of Greek Colonization" *Essays Dedicated to Sir John Boardman,* Monography 40, Oxford, 1994

Vitalien Laurent-Albert Failler, *Georges Pachymeres Relations Historiques*. Paris 1984

Vıtrıvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap,* Çev. Suna Güven, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Ankara 2013

Wille, Bettina, "Die byzantinische Keramik aus einem Ziegelschacht in Agina Kolonna", *Çanak,* (Ed. Beate Böhlendorf , Ali Osman Uysal, Johanna Witte), Ege Yayınları, İstanbul, 2007

Yılmaz. Anıl, "Erzurum Arkeoloji Müzesi Envanterinde Yer Alan II.Hüsreve Ait Sasani Sikkeleri",*Tarihi ve Coğrafya Araştırma Dergisi sayı III/2* İzmir, 2017

Yıldırım, Şahin, "Tios Roma Tiyatrosu" *Zonguldakta Bir Antik Kent: Tios,* Fotomat Press, Ankara, 2015

Yıldırım, Şahin, "2015 Tios Antik Kenti Kazı Çalışmaları", *38. Kazı Sonuçları Toplantısı,1 Cilt,* Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 3433-4, İstanbul, 2016

Yıldırım, Şahin, "Tios-Tieion: Söylenecek Çok Önemli Birşeyi Olmayan Kent", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:7, Sayı 14,* Edirne, 2017

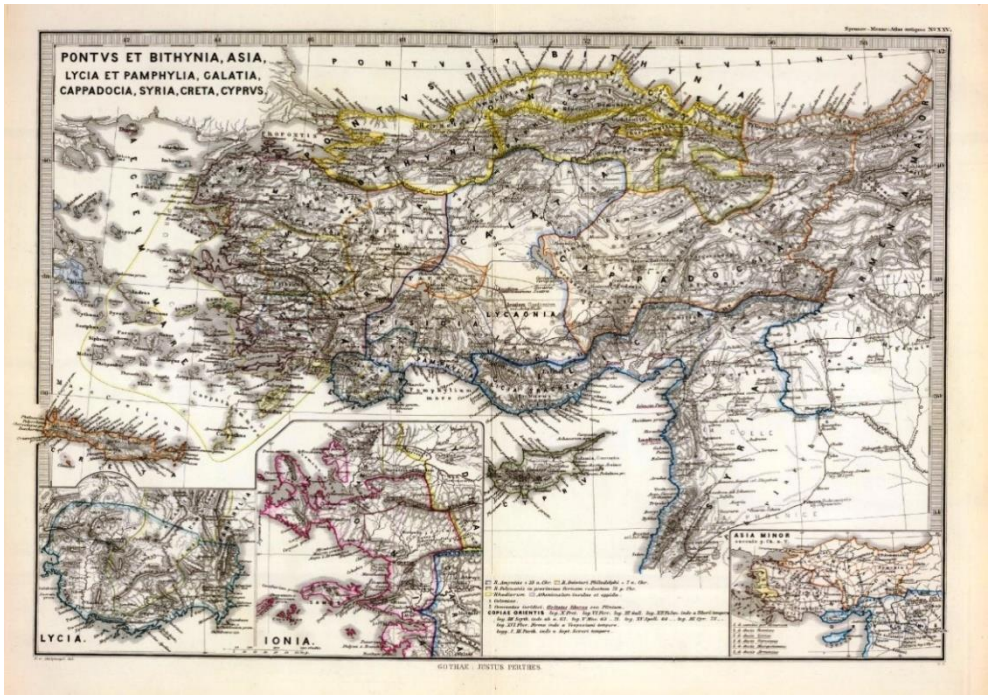
Yakut, Ayşe, "Hellen Sever Nero'nun Büyük Hamlesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi XXXII / 1,* Ankara, 2017

Zosime, *Histoire Nouvelle, Vols. 1-3.2* Ed. F. Paschoud, Paris: Les Belles Lettres,1971

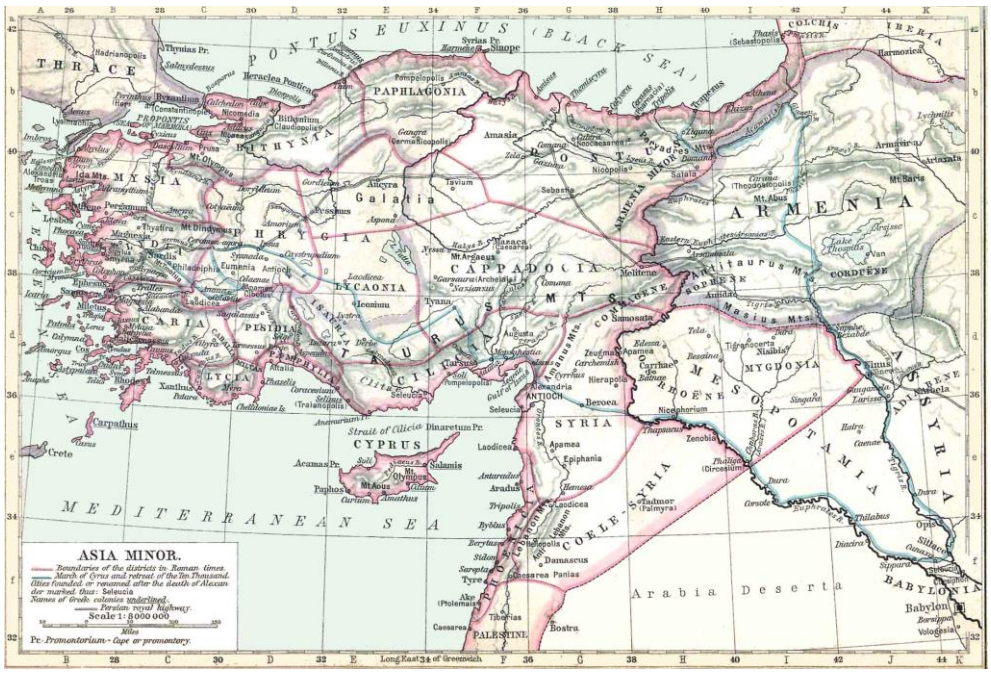
Yalçınkaya, Işın, *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Eski Anadolu Uygarlıkları Paleolitik Çağ (Eski Taş Çağı / Yontma Taş Çağı)* Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009

IX. LEVHALAR:

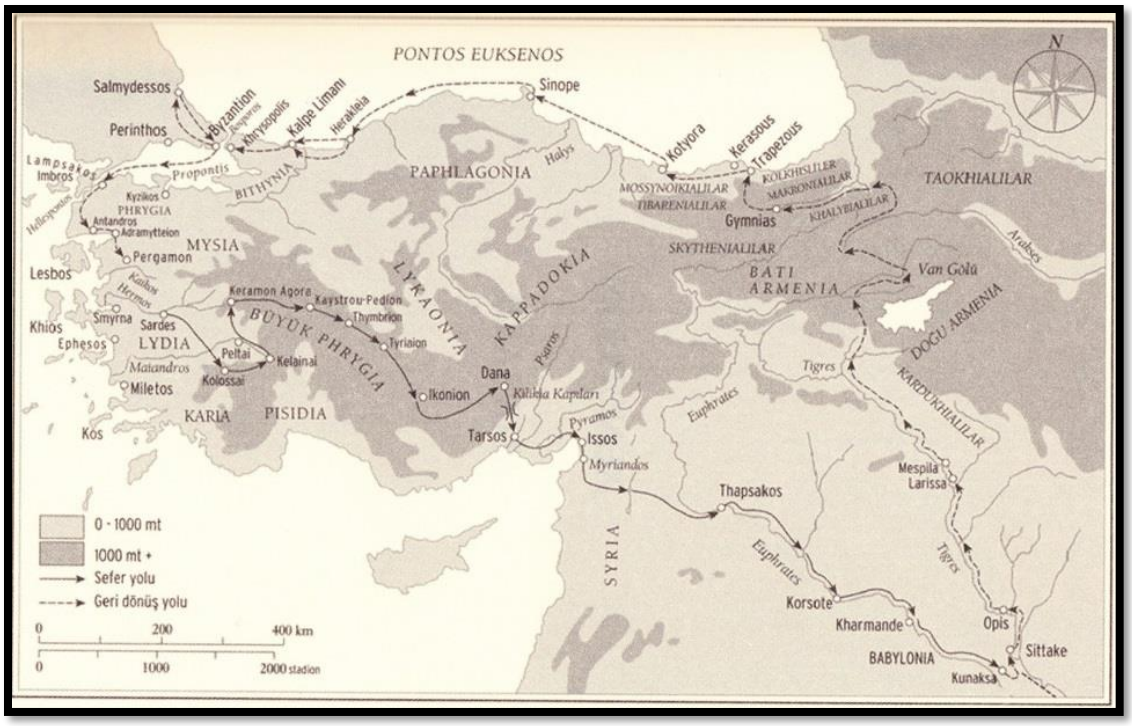
Haritalar:

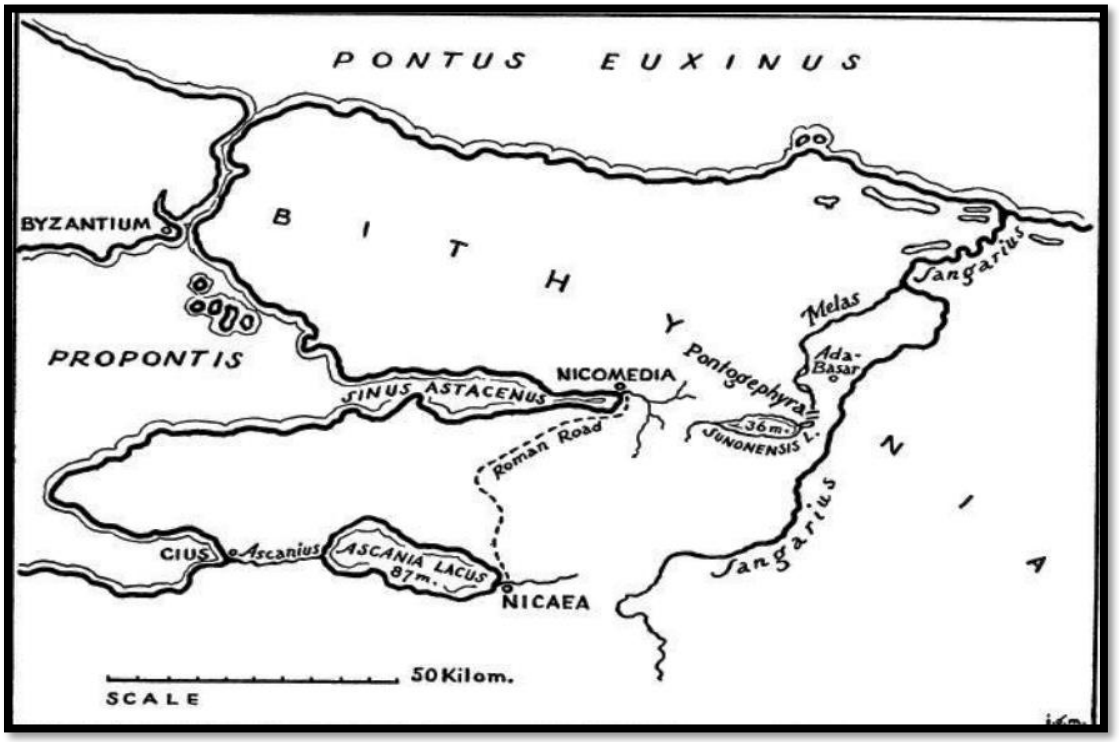

Harita 1: Paphlogania ve Bithynia Sınırları

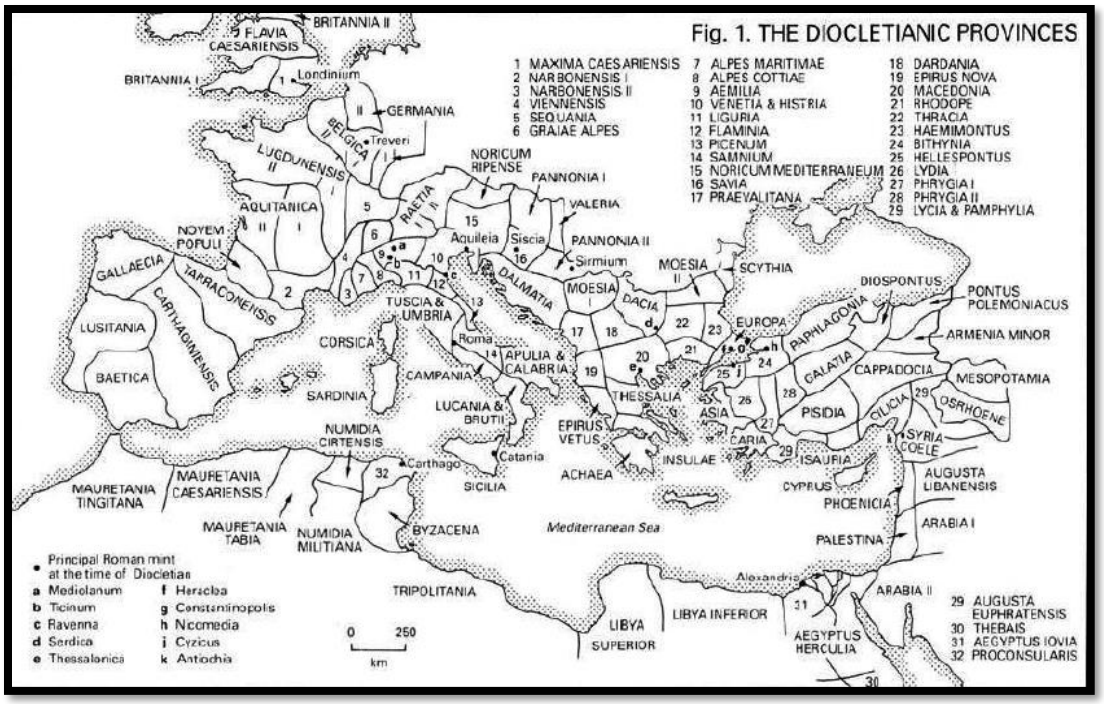

Harita 2: Paphlogania ve Bithynia Sınırları

Harita 3: Anabasis, On binlerin Dönüşü

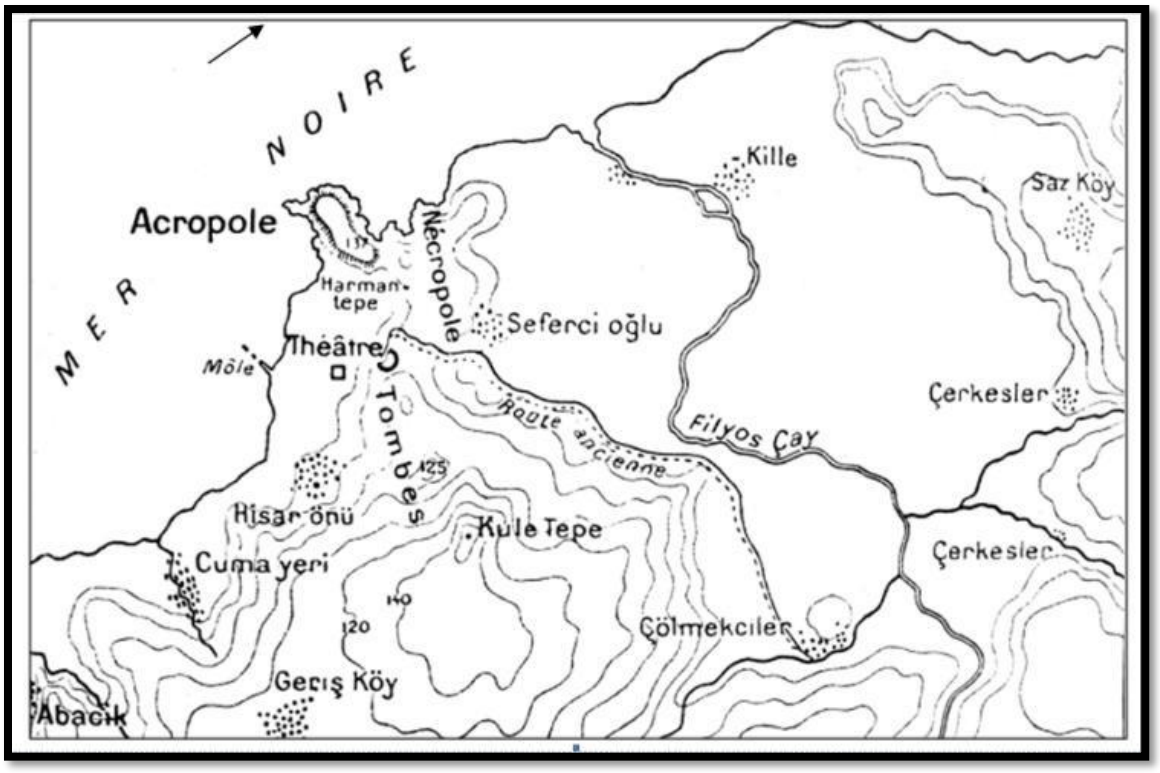

Harita:4 Roma Dönemi Bithynia Haritası

Harita: 5 Dioclatianus Döneminde Roma İmparatorluğu Sınırları

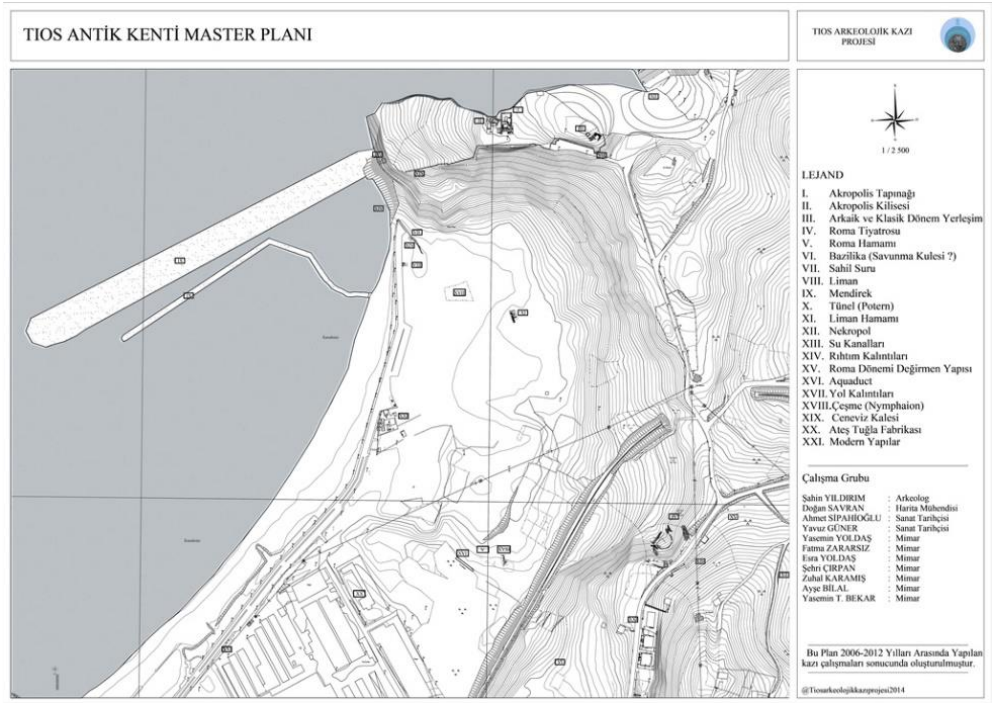

Harita: 6 Bithynia Sınırı

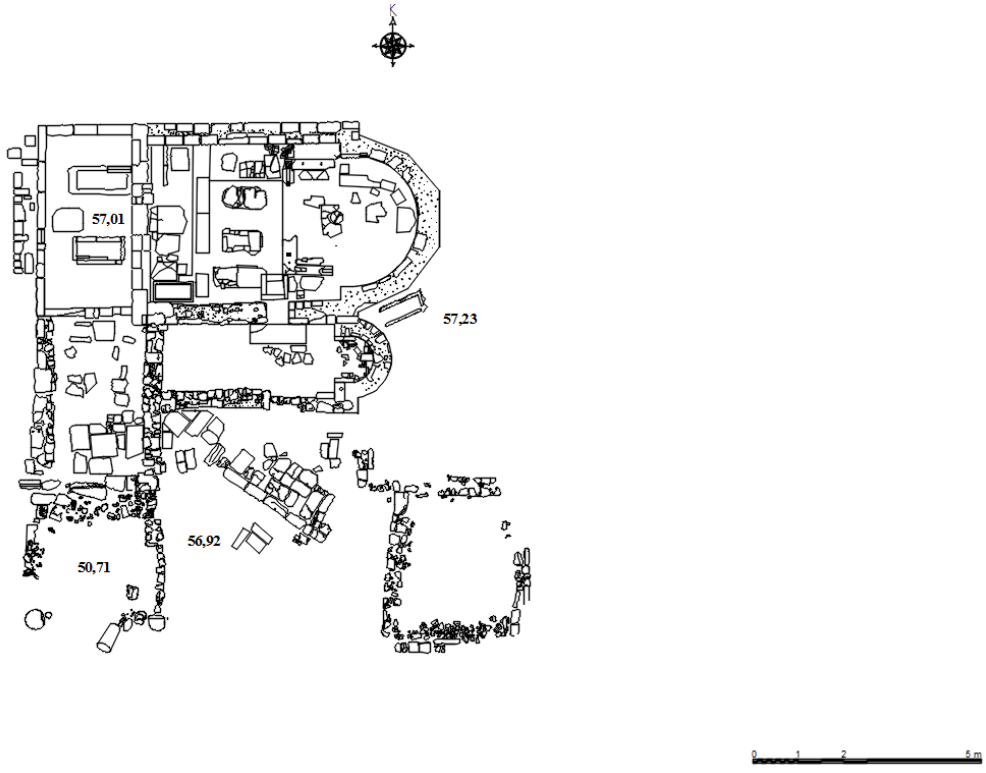

Harita: 7 1937’de Filyos Yerleşim Planı

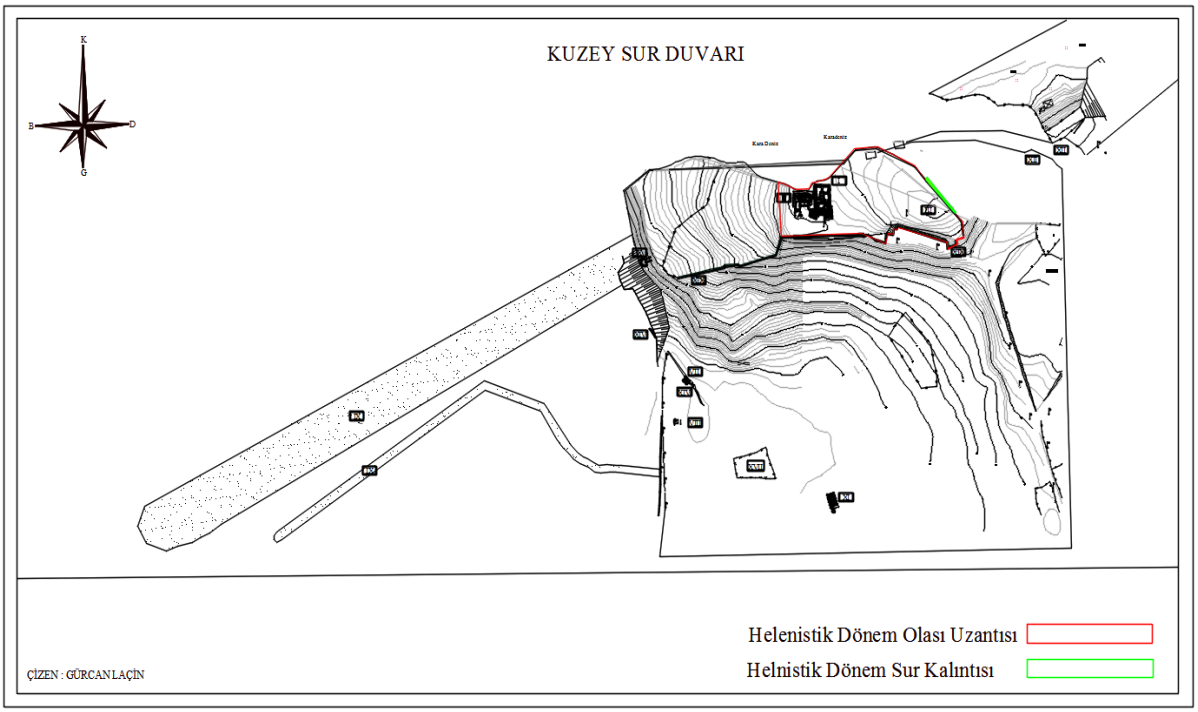
Çizimler:

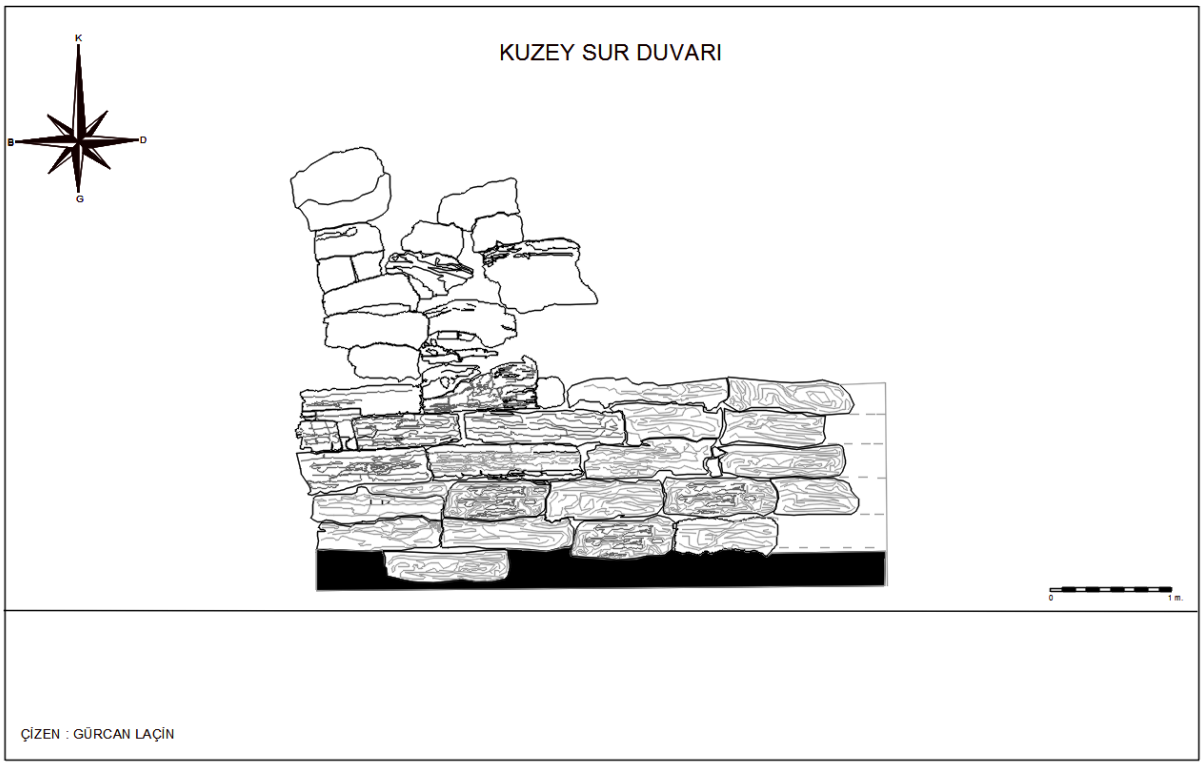

Çizim:1 Kent Master Plan

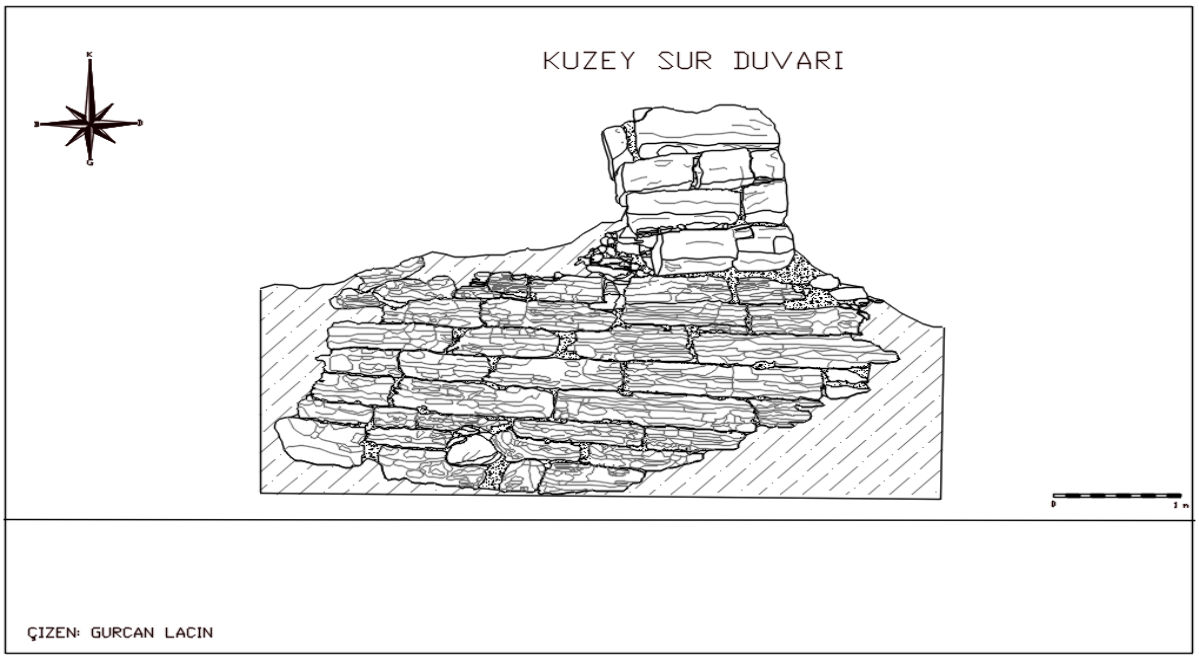

Çizim: 2 Kilise A Yapısı

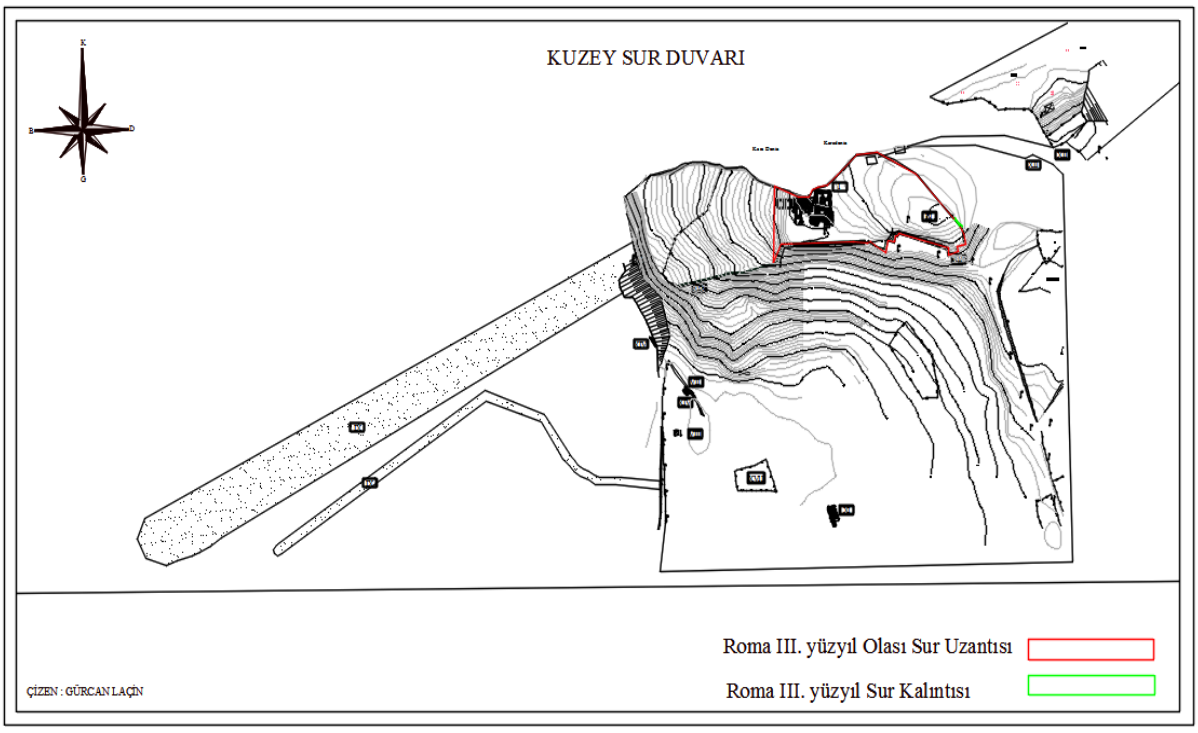

Çizim: 3 Helenistik Dönem Kuzey Suru

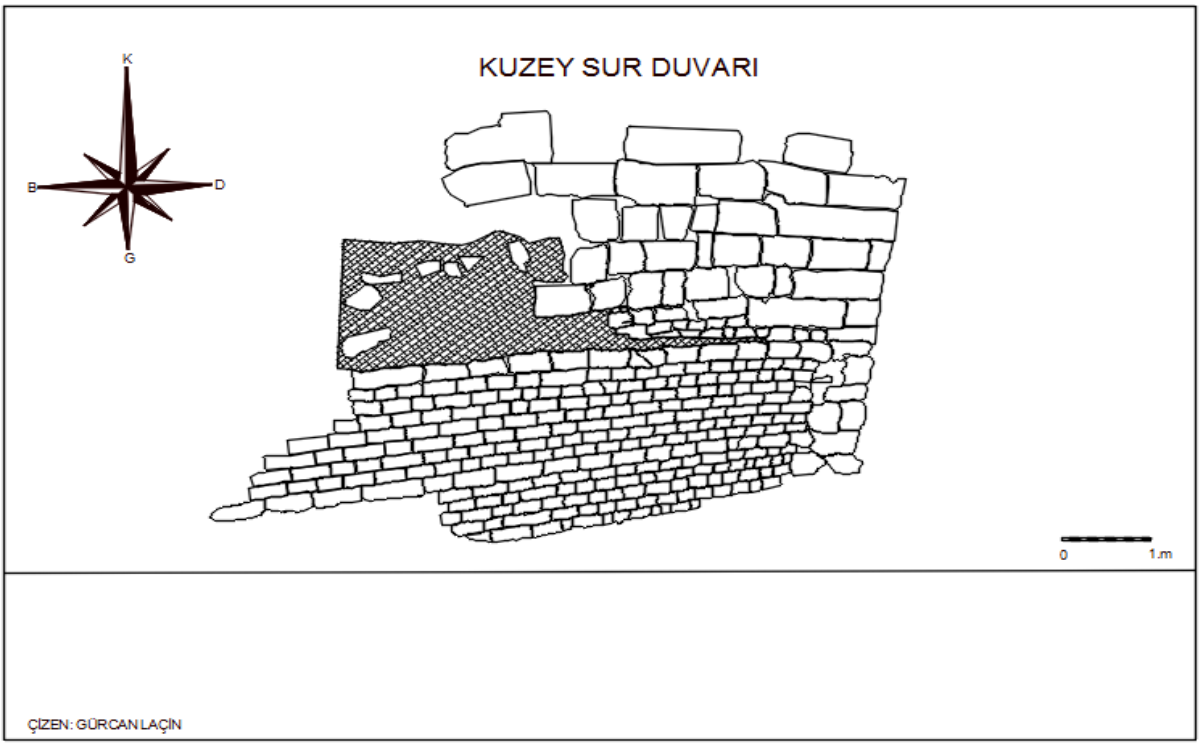

Çizim: 4 Helenistik Dönem Sur Duvarı Cephe Çizimi

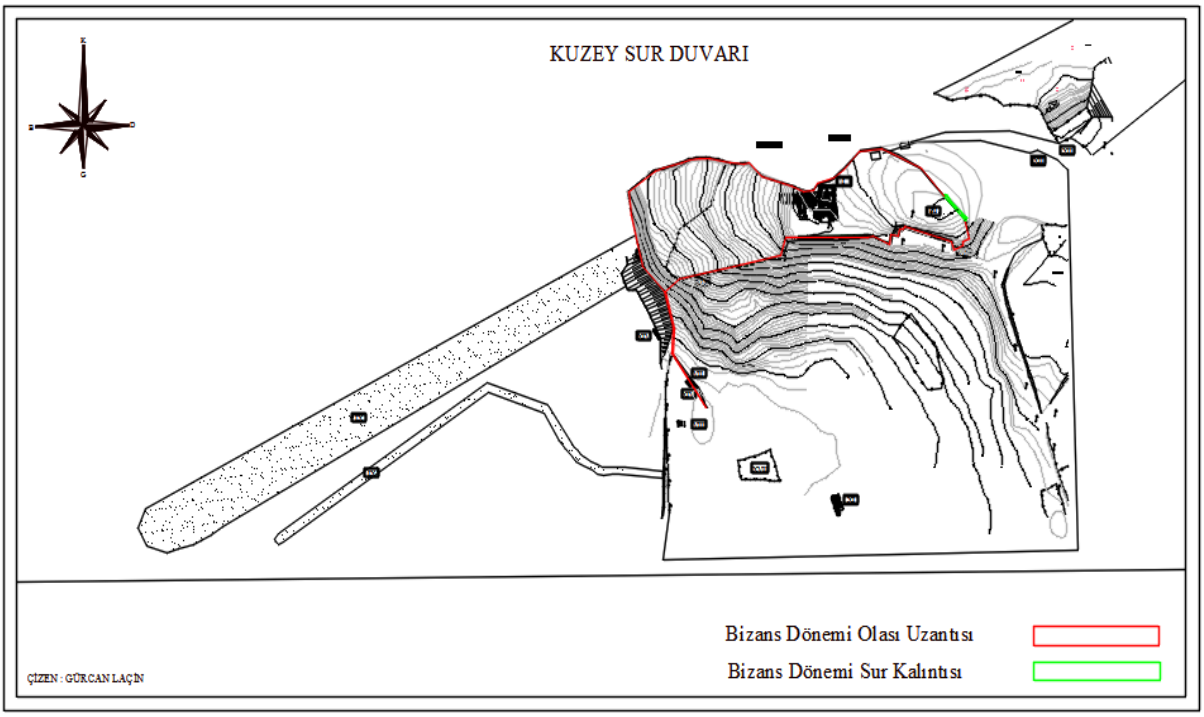

Çizim: 5 Helenistik Dönem Sur Duvarı Cephe Çizimi 2.Parça

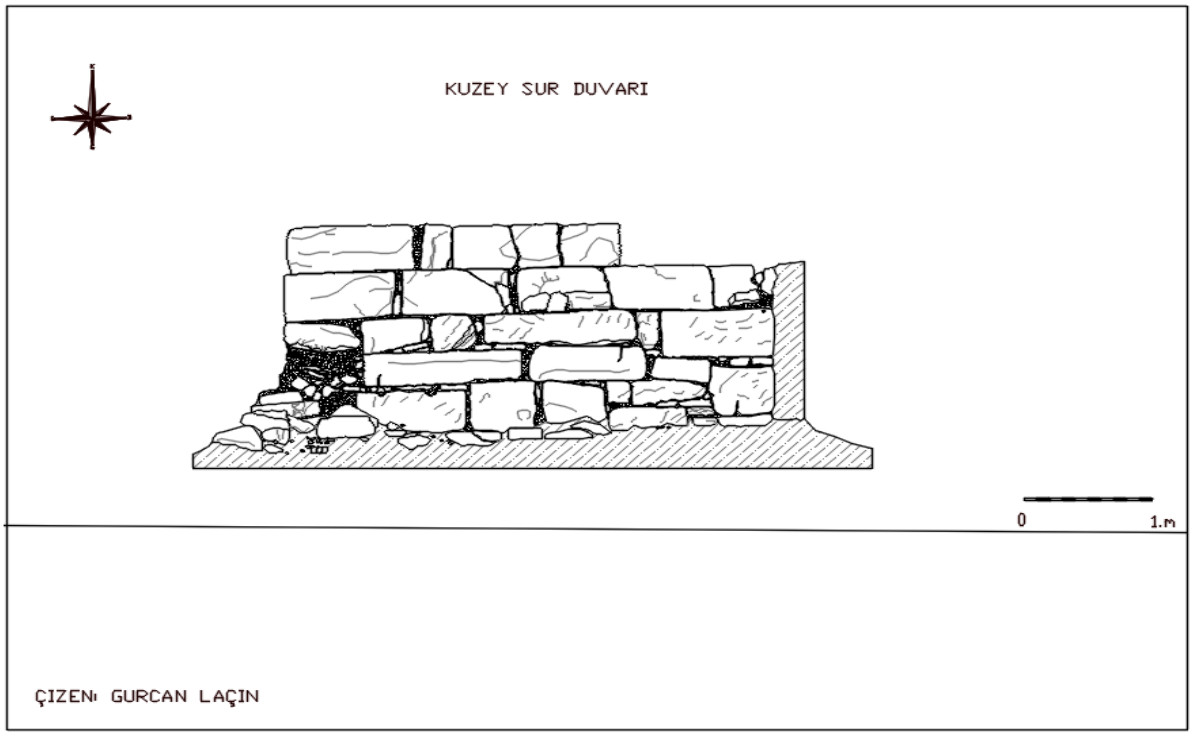

Çizim: 6 M.S. III. Yüzyıl Kuzey Suru

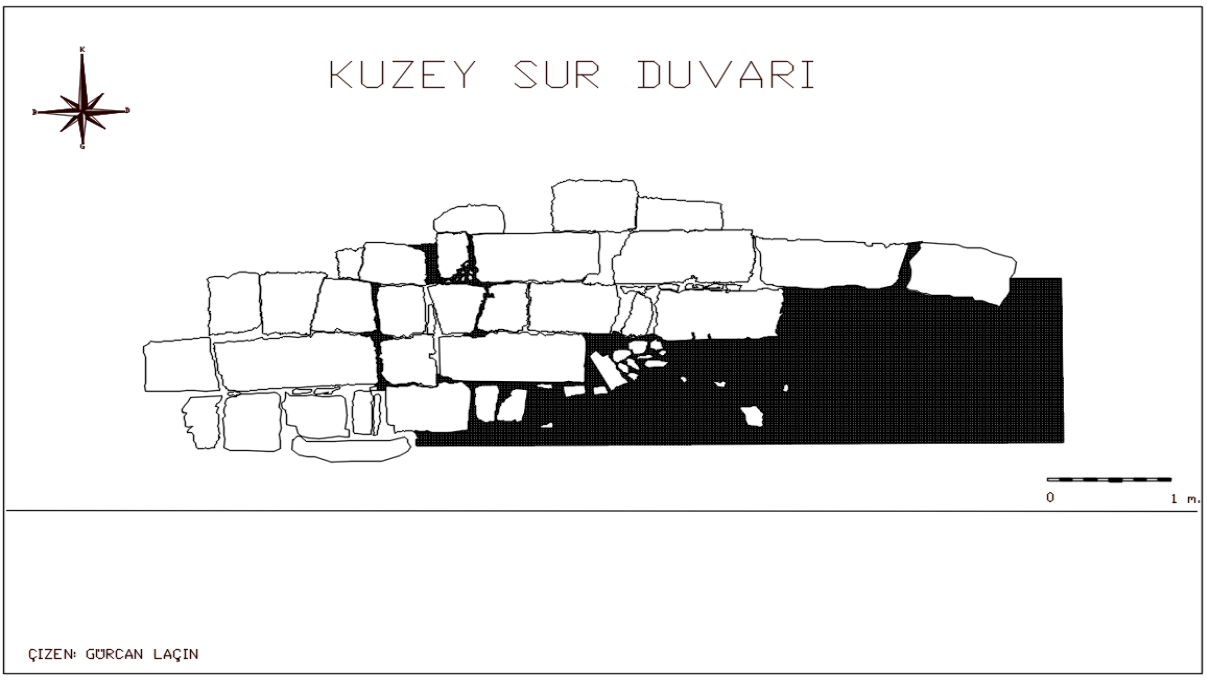

Çizim: 7 M.S. III. Yüzyıl Cephe Çizim

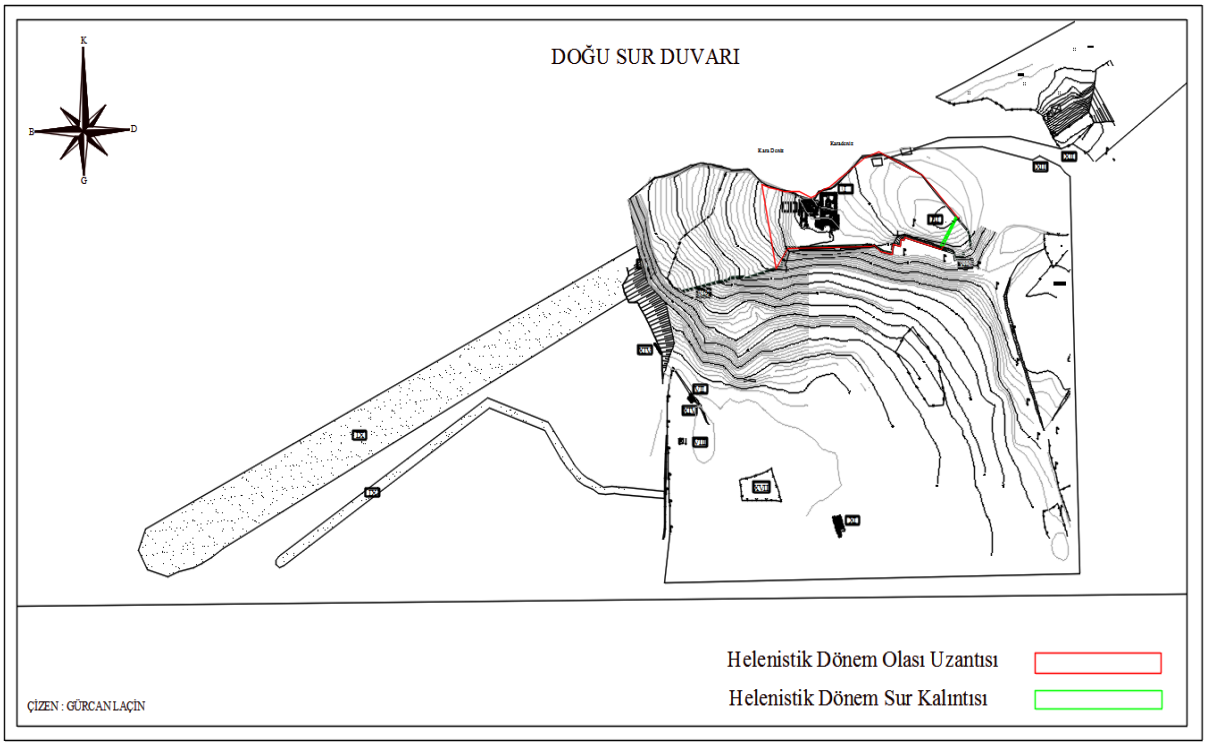

Çizim: 8 Bizans Dönemi Kuzey Suru

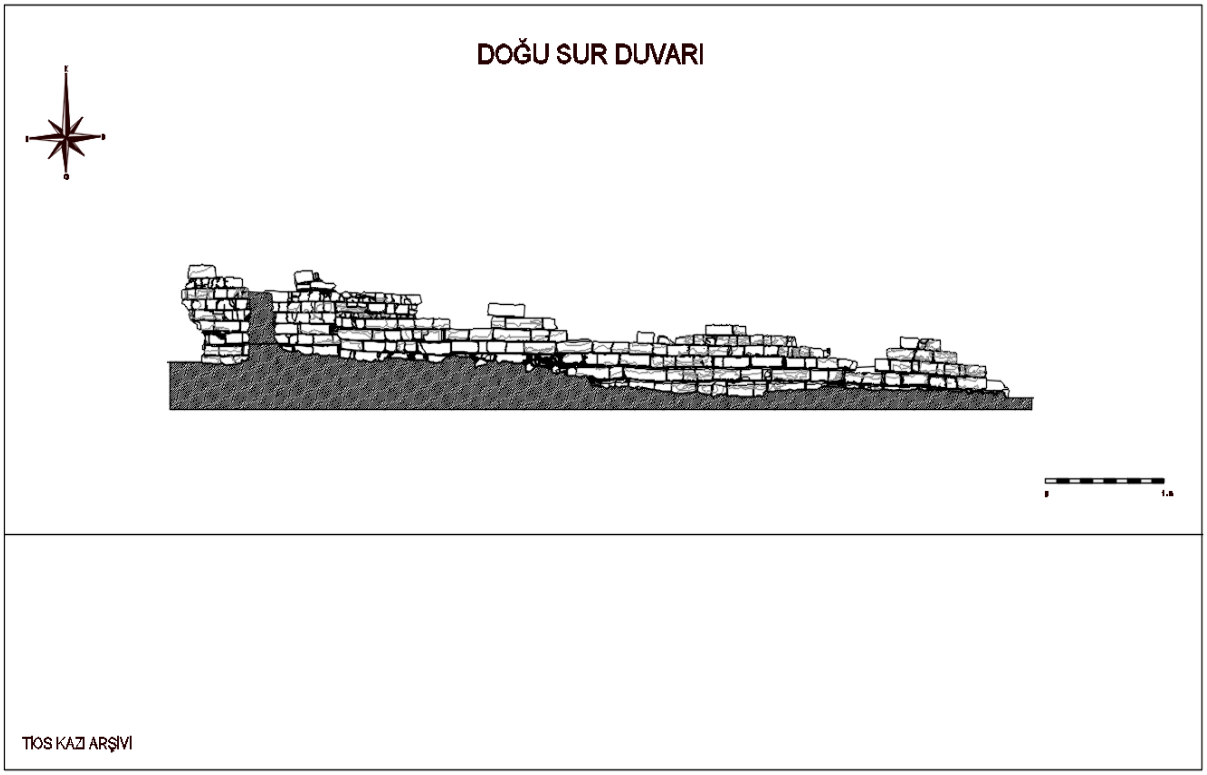

Çizim: 9 Bizans Dönemi Cephe Çizimi

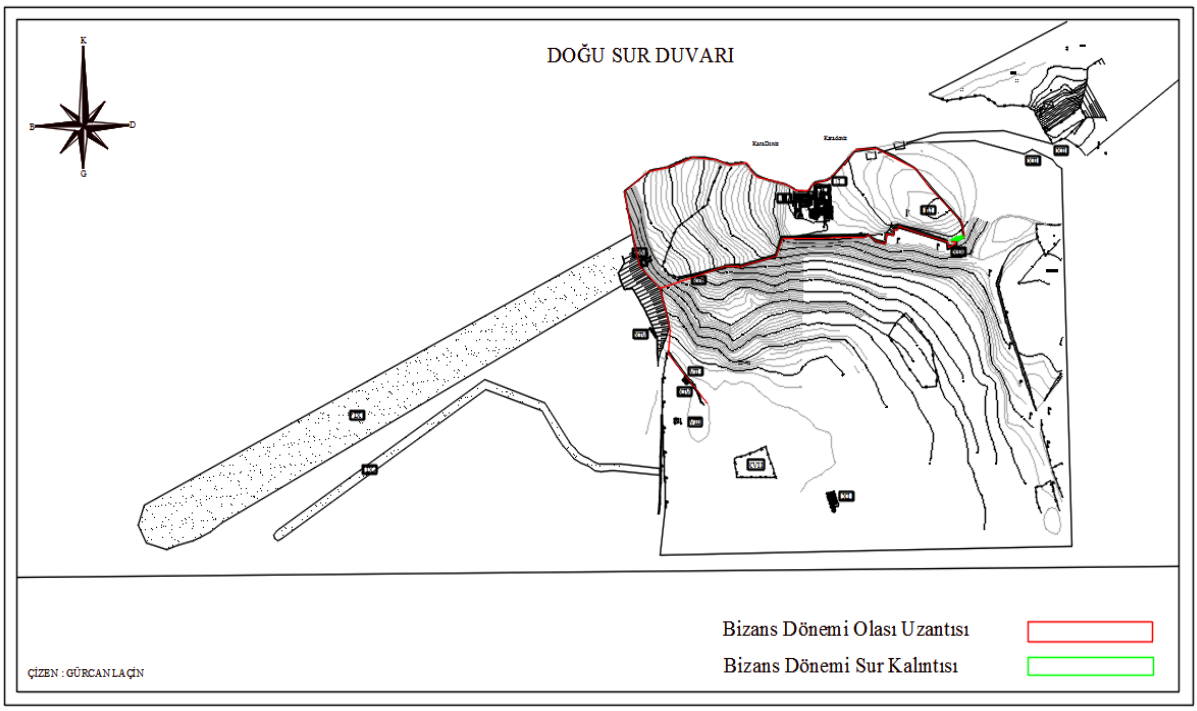

Çizim: 10 Bizans Dönemi Cephe Çizimi İç Görünüm

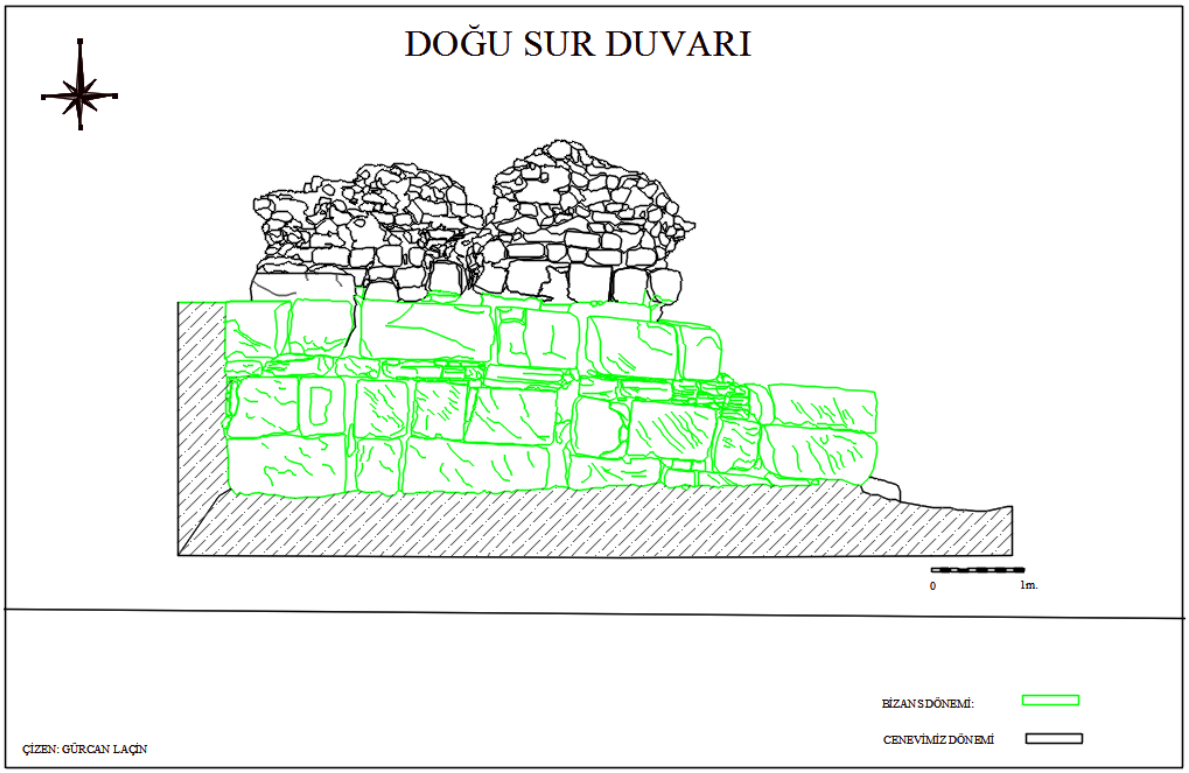

Çizim: 11 Helenistik Dönem Doğu Suru

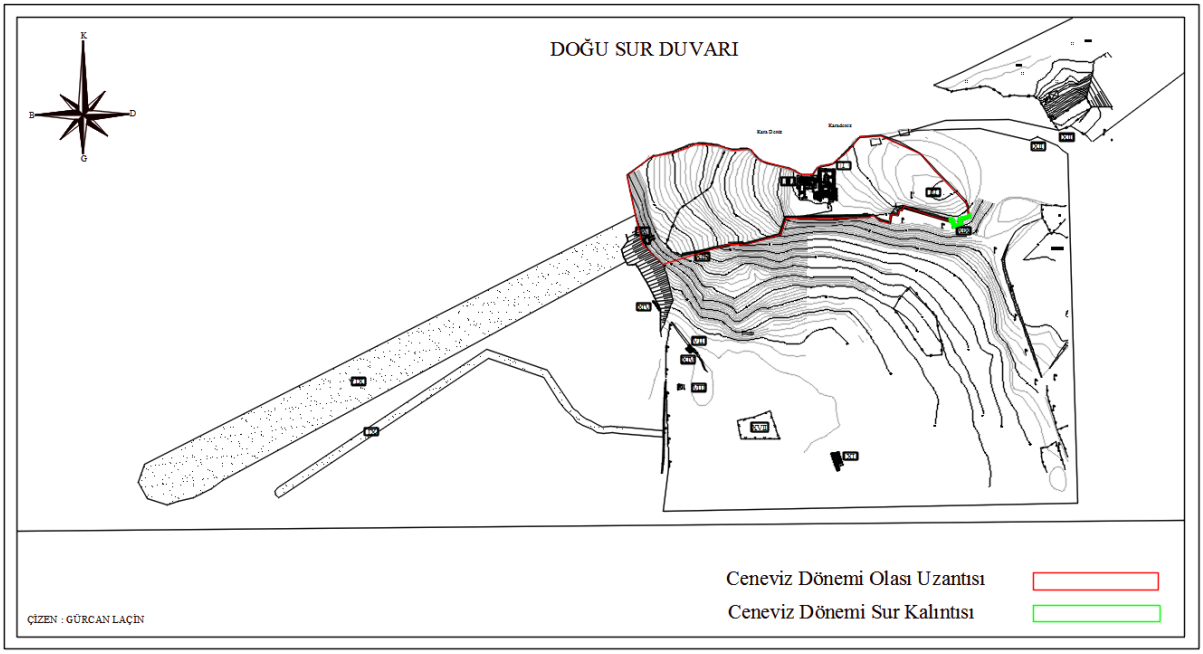

Çizim: 12 Helenistik Dönem Cephe Çizimi

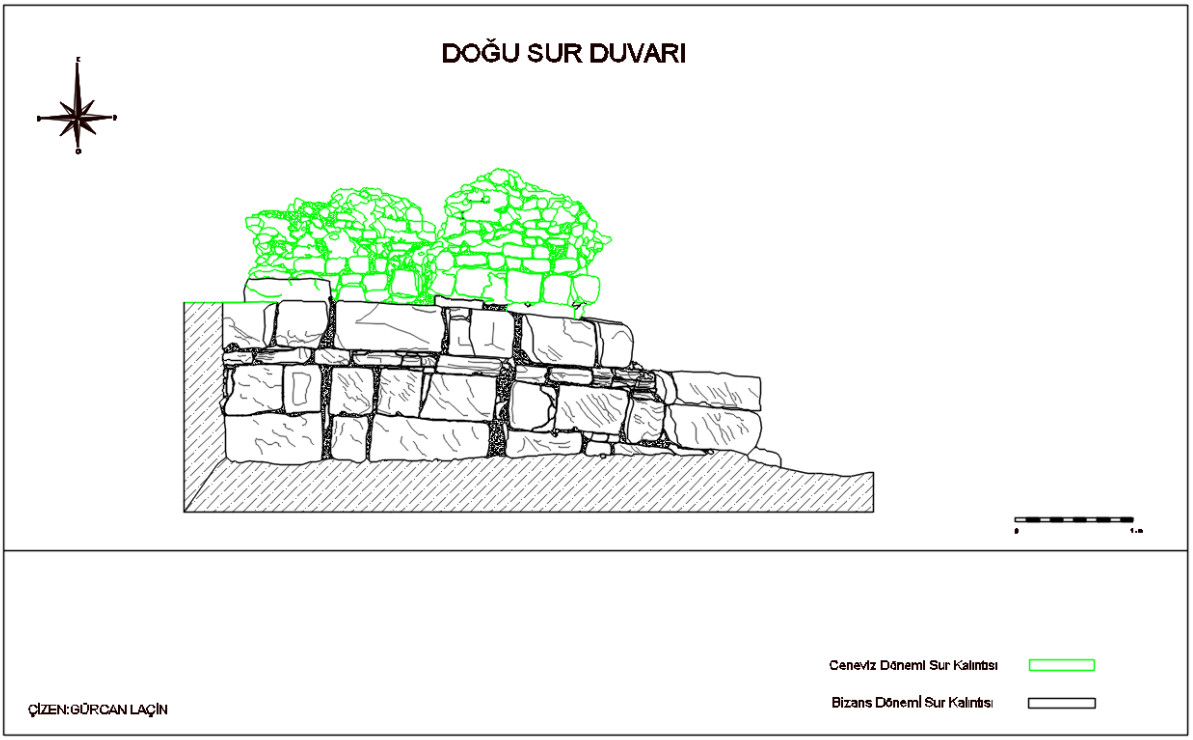

Çizim: 13 Bizans Dönemi Doğu Suru

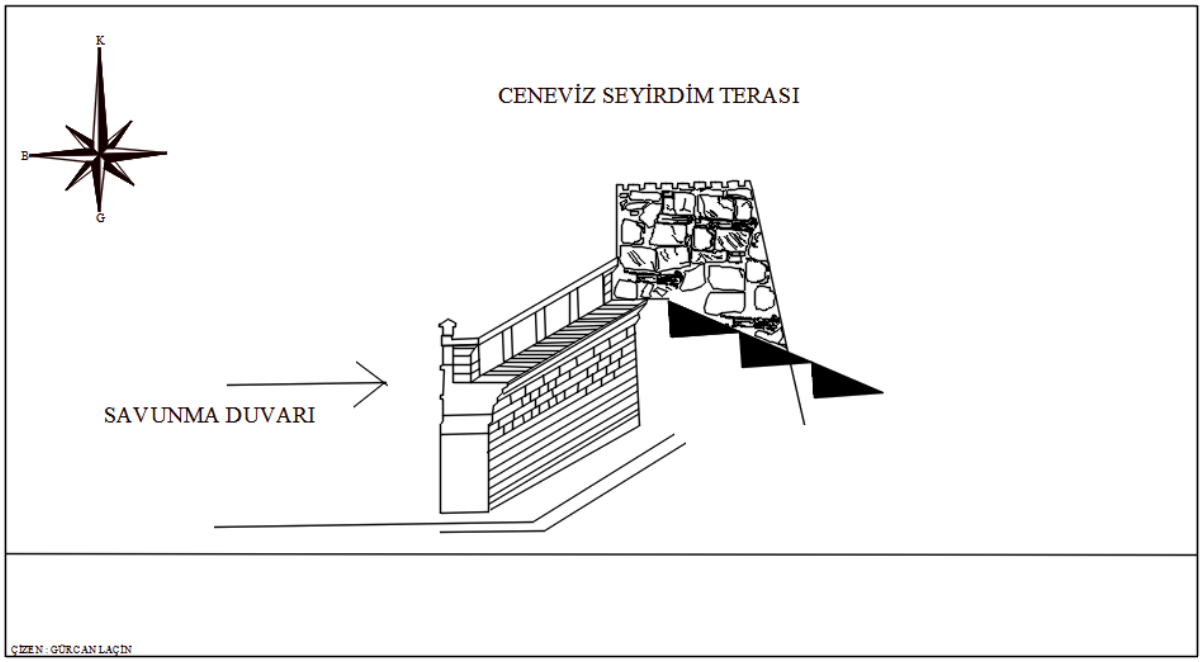

Çizim: 14 Bizans Dönemi Cephe Çizimi

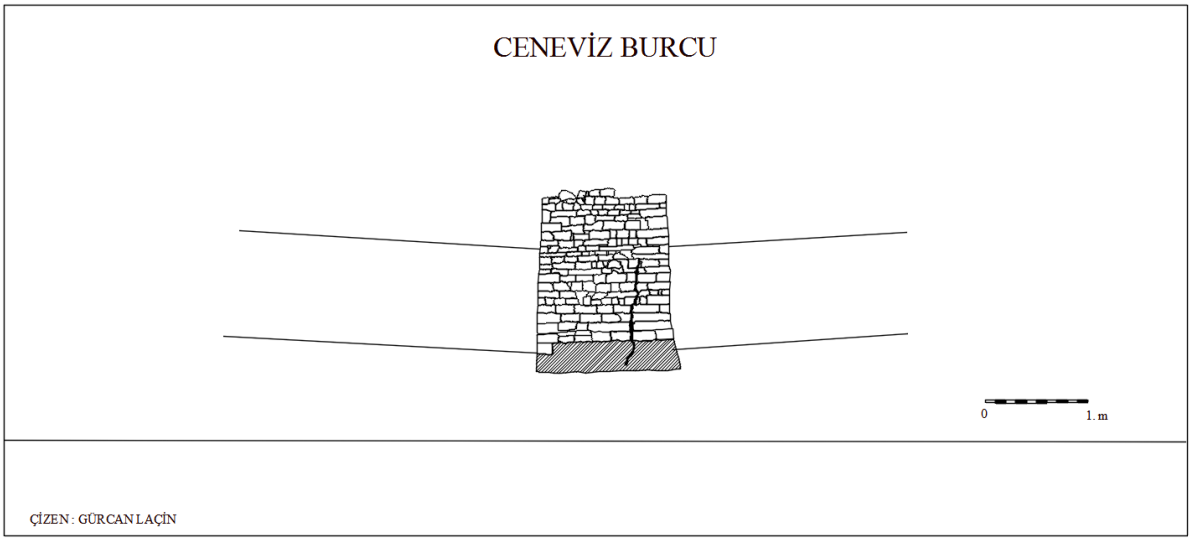

Çizim: 15 Ceneviz Dönemi Doğu Suru

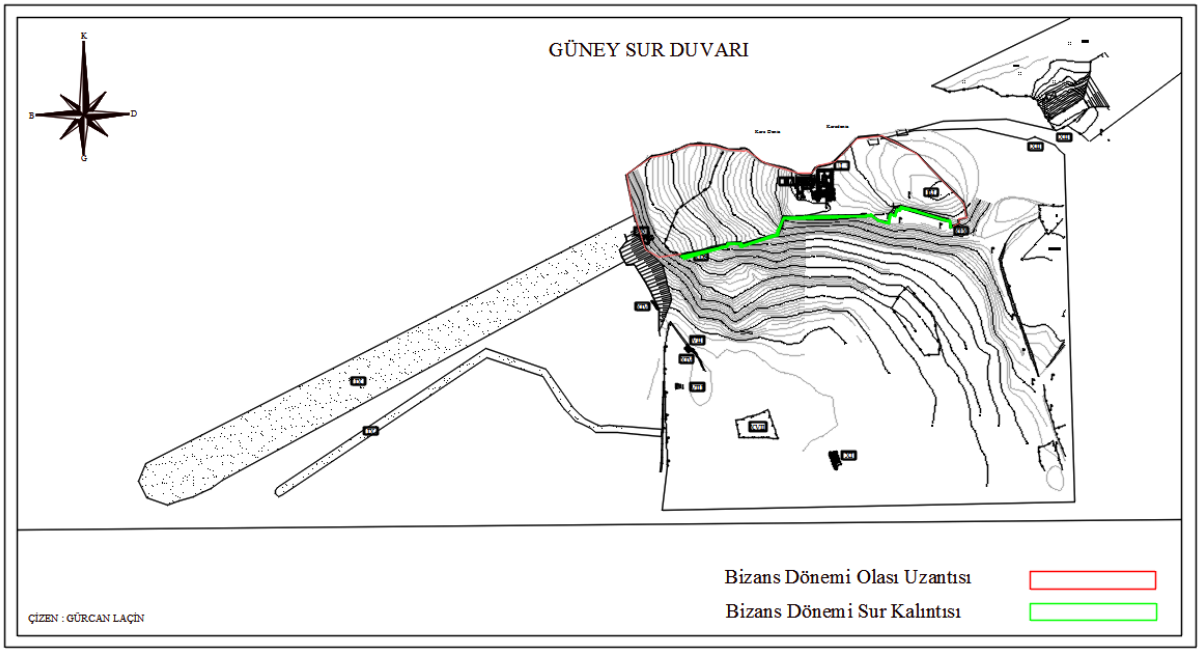

Çizim: 16 Ceneviz Dönemi Cephe Çizimi

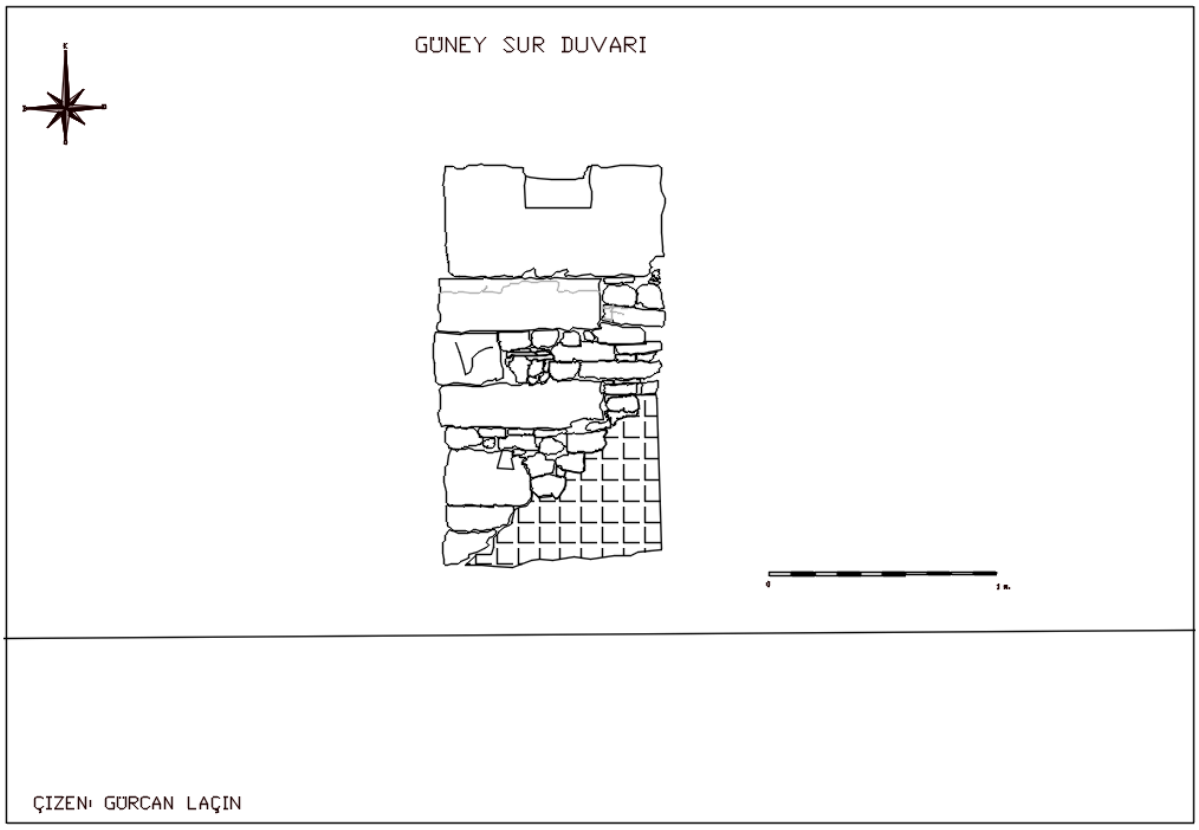

Çizim: 17 Ceneviz Dönemi Seyirdim Terası

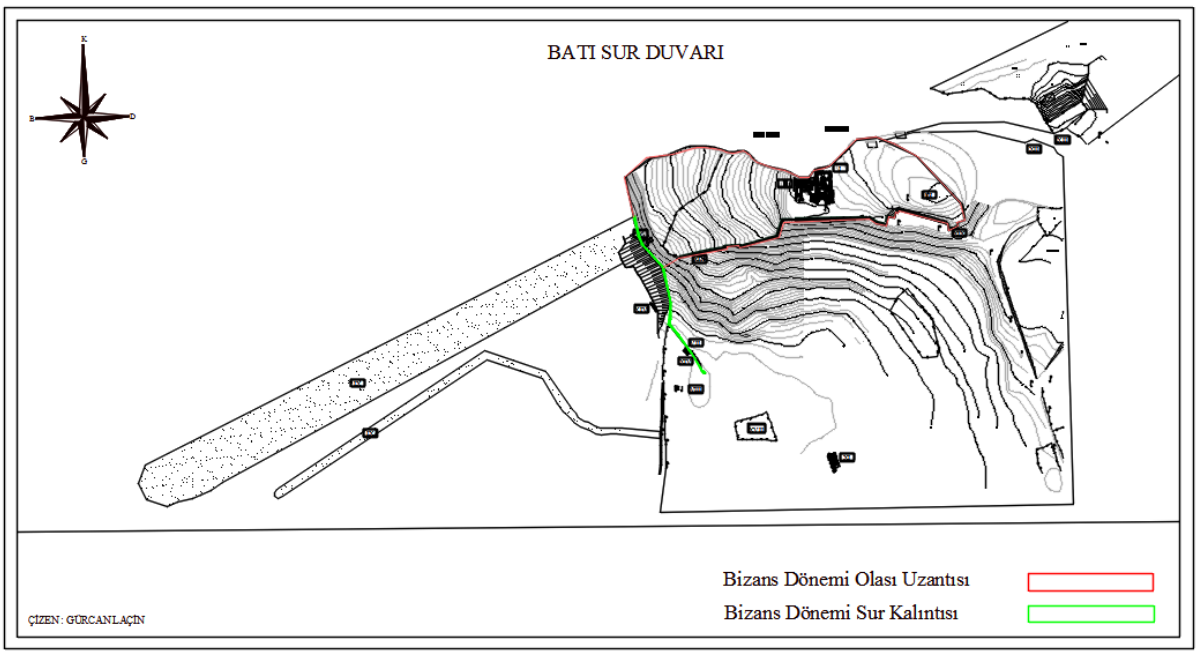

Çizim: 18 Ceneviz Burcu

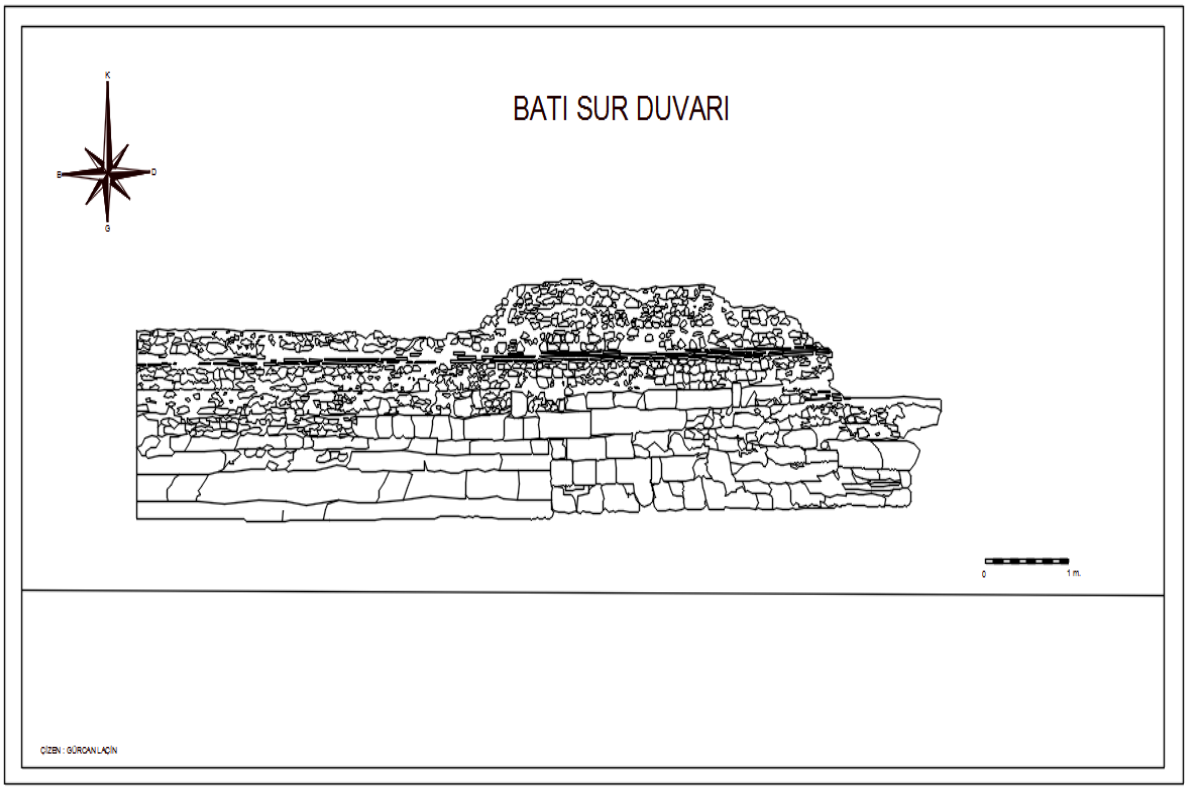

Çizim: 19 Bizans Dönemi Güney Suru

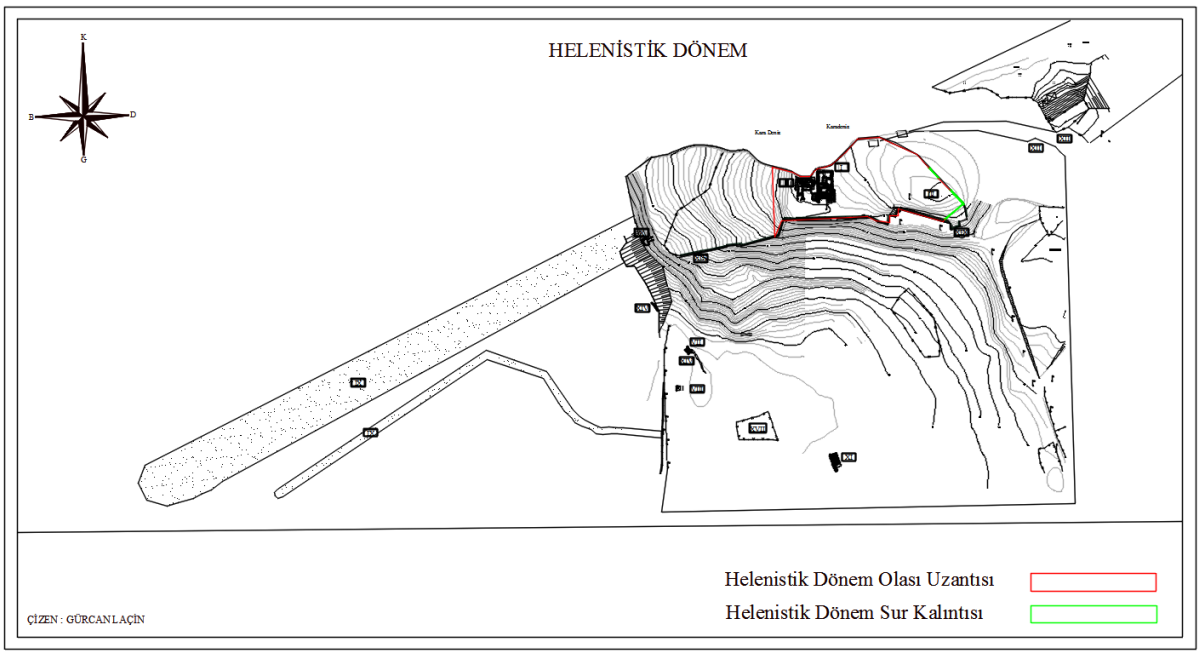

Çizim: 20 Bizans Dönemi Cephe Çizimi

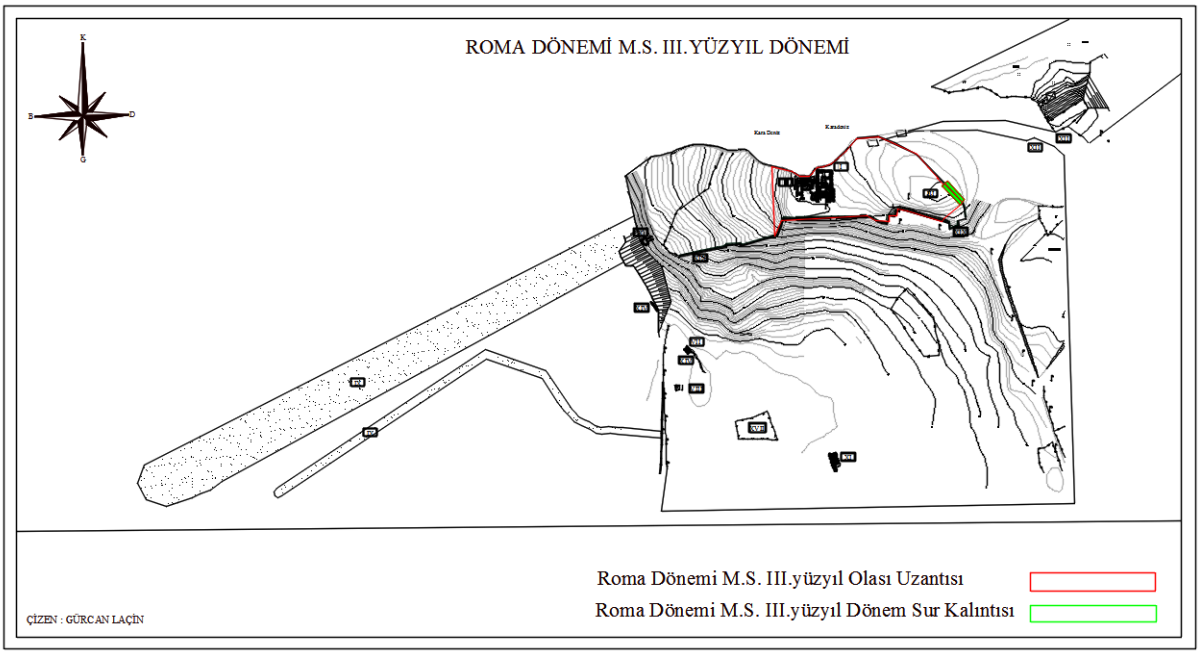

Çizim: 21 Bizans Dönemi Batı Sur Duvarı

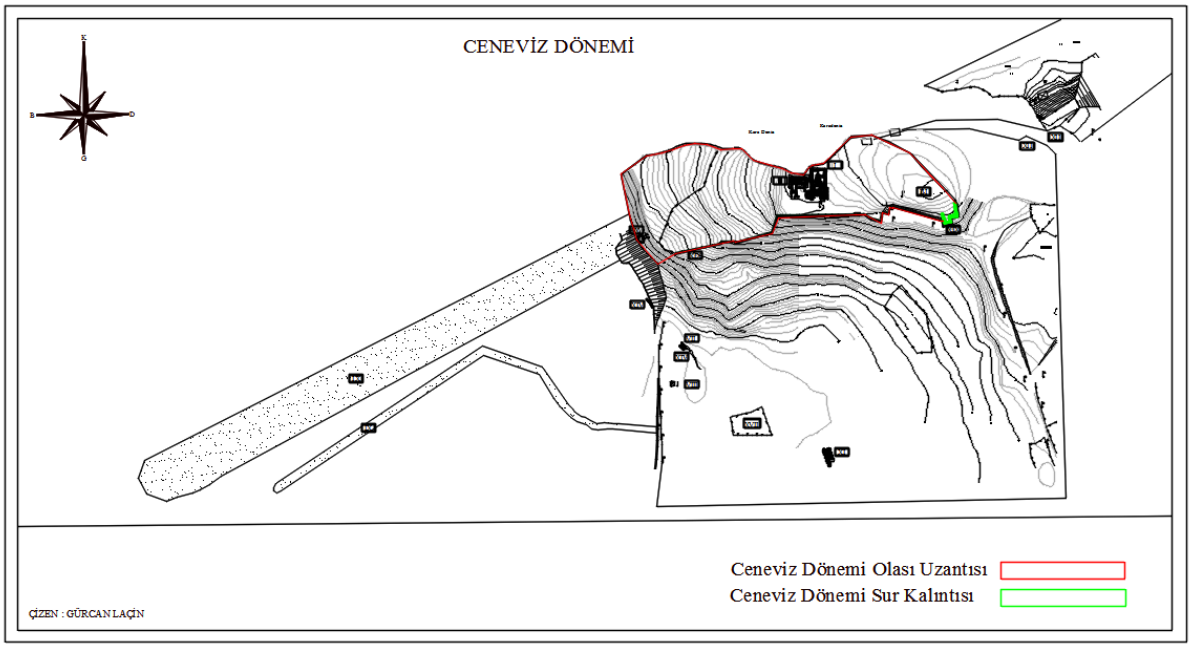

Çizim: 22 Bizans Dönemi Almaşık Duvar Cephe Çizimi

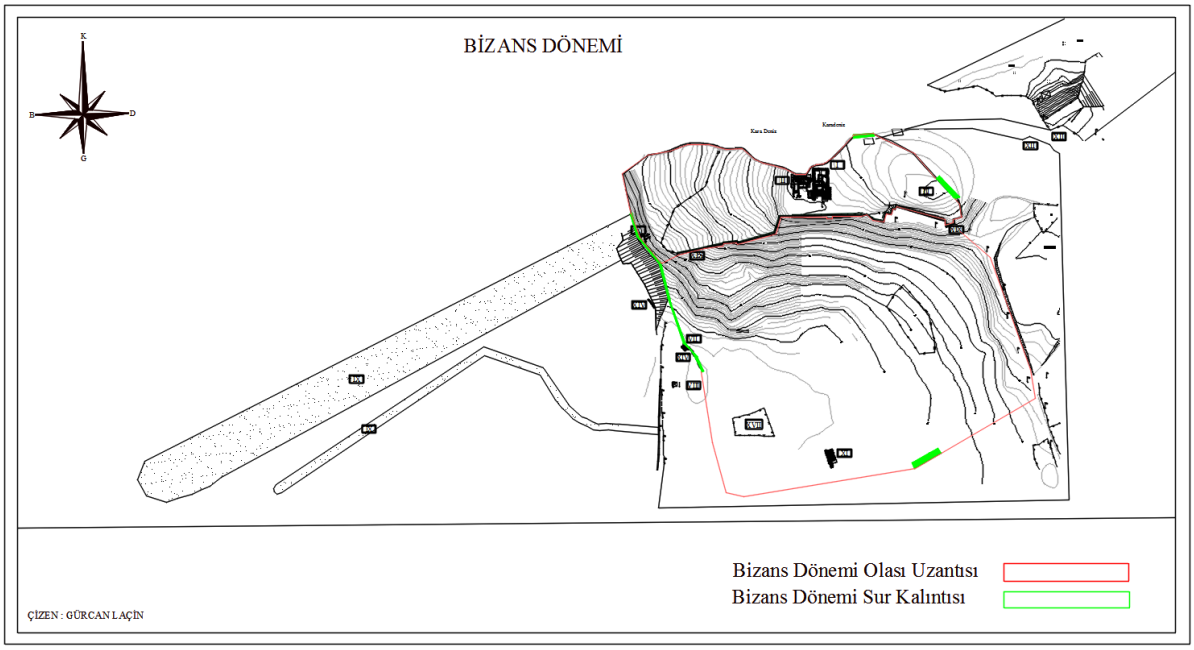

Çizim: 23 Helenistik Dönem Genel Çizim

Çizim: 24 Roma M.S. III.yüzyıl Genel Çizim

Çizim: 25 Bizans Dönemi Genel Çizim

Çizim: 26 Ceneviz Dönemi Genel Çizim

Resimler

Resim 1: Filyos Vadisi Genel Görünüm (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 2: Akropol, Aşağı Kent ve Nekropol Genel Görünüm. (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 3 : Roma Dönemi Tapınağı (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 4 : Kilise A Genel Görünüm (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 5: Kilise B Genel Görünüm (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 6: Temenos Duvarı Güzey Batı (Foto: Kazı Arşivi)

Resim 7: Bizans Dönemi Değirmeni (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 8: Bizans Dönemi Su Sarnıcı (Foto: Mert Burgucu)

Resim 9: Tiyatro Kuzey Batı (Foto: Tios Kazı Arşivi)

Resim 10: Büyük Hamam(Foto: Tios Kazı Arşivi)

Resim 11: Su Kemeri (Aquaduct) (Foto: Tios Kazı Arşivi)

Resim 12: Bazilika Batıdan Görünüm (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 13: 5/24-23 Açmasına Ait Fotoğraf (Foto: Tios Kazı Arşivi)

Resim 14: Kuzey Sur Duvarı Doğal Faktörlerin Etkisi(Foto: Gürcan Laçin)

Resim 15: Geç Dönem Kuzey Sur Duvarı (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 16 Sur Duvarı Güneyin deki Ocak (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 17 : Kuzey Sur Duvarı ve Doğu Sur Duvarı Bağlantı Noktası (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 18: Helenistik Dönem Taban(Foto: Sercan Akın)

Resim 19: Açmaların Genel Görünümü (Foto: Tios Kazı Arşivi)

Resim 20: Seramik Ocağı (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 21: 5/24-14 Açması (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 22: Kuzey Sur Duvarı Helenistik Dönem Duvar Örgüsü(Foto: Gürcan Laçin)

Resim 23: Kuzey Sur Duvarı Helenistik Dönem Duvar Örgüsü 2.Parçası
(Foto: Gürcan Laçin)

Resim 24: Sonadaj 1 Helenistik Sikke (Pontus) (Foto: Tios Kazı Arşivi)

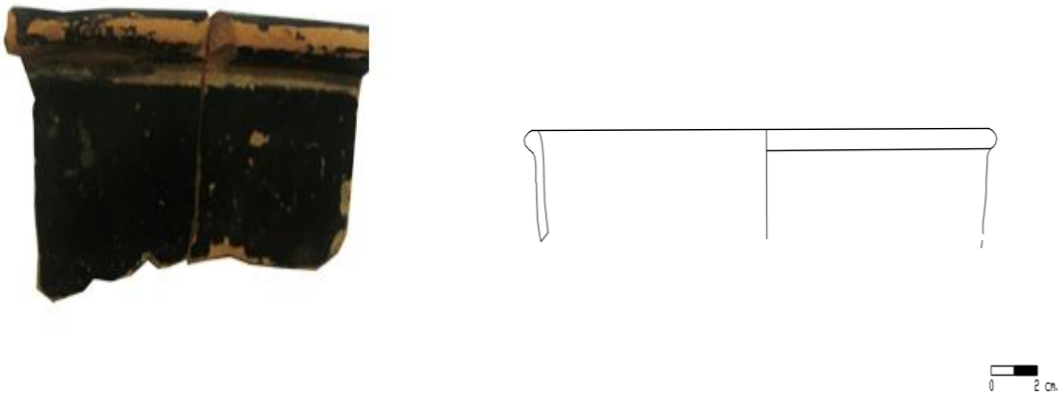
Resim 25: Sondaj 1 Helenistik Sikke (Bithynia) (Foto: Tios Kazı Arşivi)

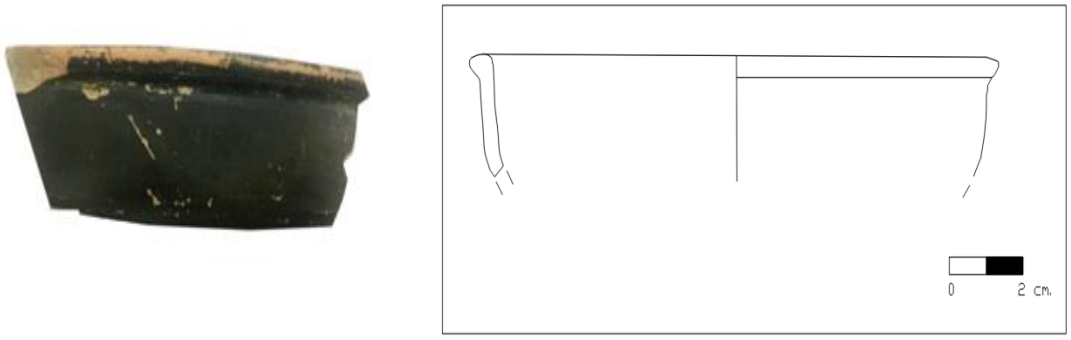
Resim 26: Heraklia Pontika (Dionysos Sikkesi) (Foto: Tios Kazı Arşivi)

Resim 27: Tyran Dionysos Sikkesi (Foto: Tios Kazı Arşivi)

Resim 28: Helenistik Dönem Seramik Parçası (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 29: Helenistik Dönem Seramik Parçası (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 30: Kuzey Sur Duvarı (M.S. III. yüzyıl) Genel Görünüm (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 31: Kuzey Sur Duvarı (M.S. III. yüzyıl) (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 32: Marcus Aurelius Claudios Augusturs Gothicus Sikkesi (Foto: Gürcan Laçin

Resim 33: Kuzey Sur Duvarı Bizans Dönemi Genel Görünüm (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 34: Kuzey Sur Duvarı Bizans Duvarı Doğu Noktası (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 35: Kuzey Sur Duvarı Bizans Batı Noktası (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 36: I. Alexius, Comnenus (1092–1118) Sikkesi (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 37: Manuel Comnenus (1143–1180) Sikkesi (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 38: Bizans Dönemi Bronz Kefen Düğmesi(Foto: Gürcan Laçin)

Resim 39: Bizans Dönemi Bronz Kefen Düğmesi (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 40: Bizans Dönemi Kurşun Mühür (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 41: Bizans Dönemi Seramik Parçası (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 42: Bizans Dönemi Seramik Parçası (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 43: Helenistik Dönem Doğu Sur Duvarı (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 44: Helenistik Dönem Doğu Sur Duvarı Cepheden Görünüm (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 45: Dionysios (1092–1118) Sikkesi (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 46: Helenistik Dönem Seramik Parçası (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 47: Doğu Sur Duvarı Bizans Dönemi Genel Görünüm (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 48: Bizans Dönemi Doğu Sur Duvarı Cepheden Görünüm (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 49: Kenet Zıvana Delikleri (Foto: Gürcan Laçin)

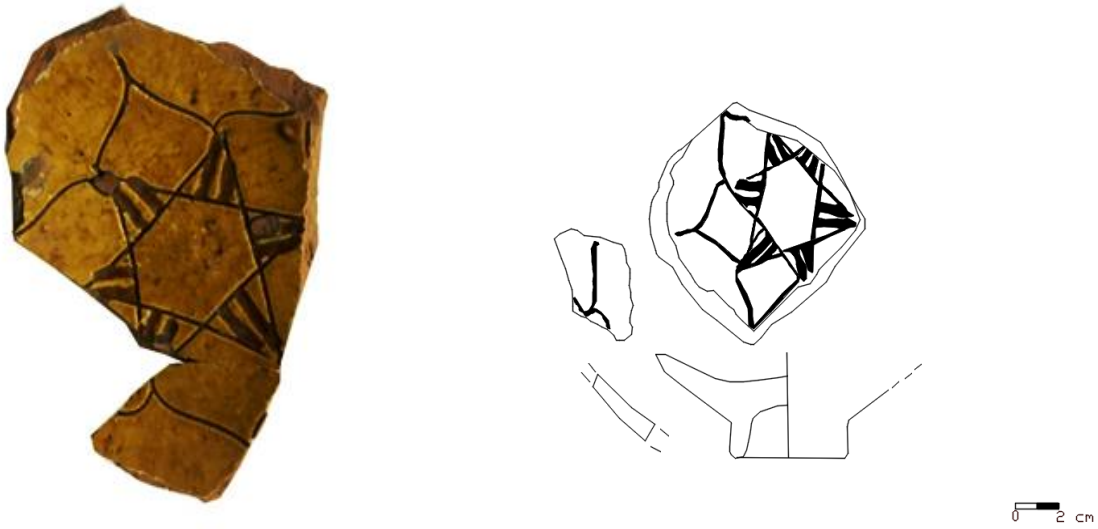
Resim 50: Nikephoros II. Phokas (M.S 963–968) Sikkesi (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 51: I. Alexius, Comnenus (M.S 1092–1118) Sikkesi (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 52: Bizans Dönemi Seramik Parçası (Foto: Gürcan Laçin)

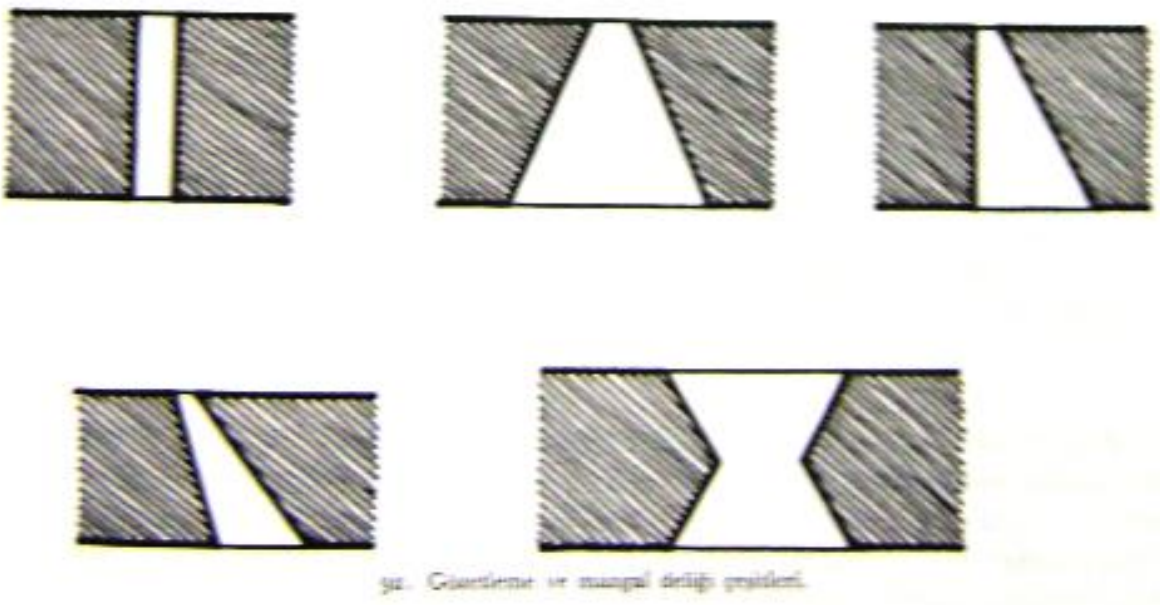

Resim 53: Bizans Dönemi Seramik Parçası (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 54: Ceneviz Dönemi Doğu Sur Duvarı (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 55: Ceneviz Burcu (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 56: Ceneviz Sur Duvarında Açılan Mazgal Deliği

Resim 57: Doğu Sur Duvarında Kullanılan Devşirme Bloklar (Tiyatro Cavea)
(Foto: Gürcan Laçin)

Resim 58: Bizans Dönemi Güney Sur Duvarı (Foto: İngiliz Subayı Allfred Lips)

Resim 59: Güney Sur Duvarı Bastion'lar(Foto: İngiliz Subayı Allfred Lips)

Resim 60: Güney Sur Duvarı Kalıntısı (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 61: Bizans Dönemi Batı Sur Duvarı(Foto: Gürcan Laçin)

Resim 62: Bizans Dönemi Batı Sur Duvarı Güneyden Görünüş (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 63: Bizans Dönemi Batı Sur Duvarı Moloz Bloklarla Oluşturulan Duvar (Foto: Gürcan Laçin)

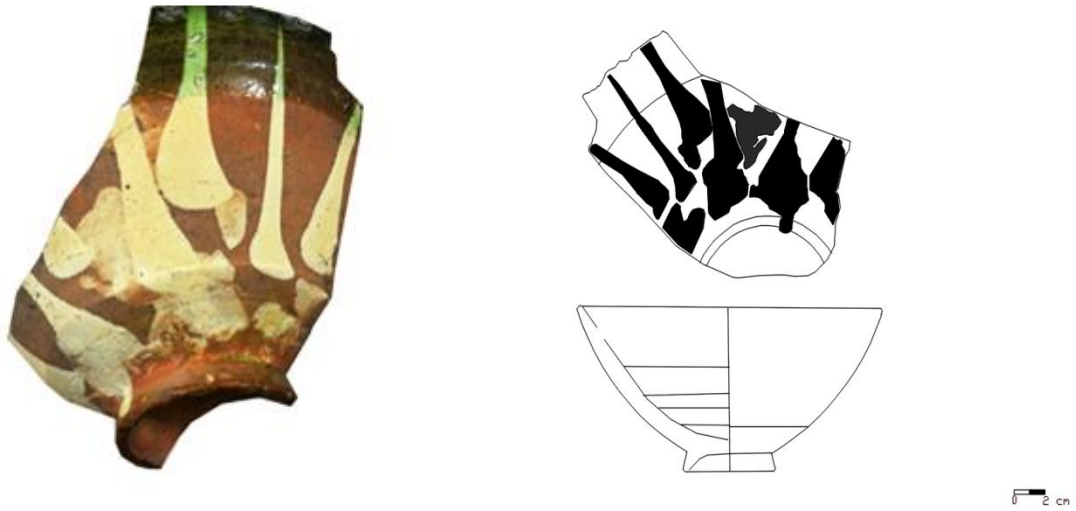
Resim 64: Bizans Dönemi Batı Sur Duvarı Almaşık Duvar (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 65: I. Alexius Comnenos (M.S 1092-1118) Sikkesi (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 66: I. Justinian (M.S 527-565) Sikkesi (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 67: Bizans Dönemi Seramik Parçası (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 68: Doğu Kapısı Genel Görünüm (Foto: Gürcan Laçin)

Resim 69: Kapıda Kullanılan Devşirme Bloklar (Foto Gürcan Laçin)

Resim 70: 1966 Kapı Girişi Restorasyon Öncesi (Foto: Necdet Sakaoğlu)

Resim 71: 1966 Kapı Girişi Restorasyon Öncesi (Foto: Necdet Sakaoğlu)

Resim 72: 1966 Kapı Girişi Restorasyon Öncesi (Foto: Necdet Sakaoğlu)